

ВІСНИК Бердянського університету менеджменту і бізнесу

науковий економічний
журнал

№ 2 (52)

2022

Редакційна колегія:

Л. І. Антошкіна, д-р екон. наук, професор (головний редактор); Ю. І. Осєнін, д-р техн. наук, професор (заступник головного редактора); Н. В. Рунчева, д-р екон. наук, доцент (відповідальний секретар); В. К. Антошкін, д-р екон. наук, доцент; А. С. Бритвенко, канд. екон. наук, доцент; О. Л. Горяча, канд. екон. наук, доцент; О. О. Добренко, канд. екон. наук, доцент; М. М. Ігнатенко, д-р екон. наук, доцент, професор; А. Б. Качинський, д-р техн. наук, професор; Ю. В. Макогон, д-р екон. наук, професор; О. В. Мандич, д-р екон. наук, професор; О. А. Марченко, д-р екон. наук, професор; Н. П. Новак, д-р екон. наук, доцент; Г. В. Новицький, д-р юрид. наук, професор; К. А. Пилипенко, д-р екон. наук, доцент, професор; А. В. Руснак, д-р екон. наук, професор; І. А. Романюк, к-т екон. наук; С. Т. Слюсар, канд. екон. наук; В. Ф. Столяров, д-р екон. наук, професор; Г. І. Фролова, канд. екон. наук, доцент; Ю. Ю. Юрченко, д-р екон. наук, доцент; З. Глодек, д-р екон. наук, професор; Й. Рогозінська-Мітрут, д-р екон. наук, професор.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації — серія КВ № 13894-2868Р

Науковий економічний журнал

«Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу»
внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б)

Наказом МОН України № 886

«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства»
від 2 липня 2020 року (Додаток 4)

Матеріали друкуються українською, російською та англійською мовами

Засновник:

ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

Рекомендовано до друку вченою радою

*ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»
(протокол № 4 від 23.11.2022 р.)*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї жодних зобов'язань. Переклади і передрук дозволяються лише за згодою автора та редакції.

Журнал заснований у 2008 році.

Виходить двічі на рік.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

© Бердянський університет менеджменту і бізнесу, 2022

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Антошкіна Л. І.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ	7
<i>Верховод І. С.</i> ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ ЇЇ СУЧАСНОГО ЕТАПУ	13
<i>Мармуль Л. О., Романюк І. А.</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	20
<i>Марченко О. А., Постол А. А.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ	24
<i>Рунчева Н. В., Бритвенко А. С.</i> РЕТРОСПЕКТИВНІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	29
<i>Семенов В. Ф., Маснюк Д. Р.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ СЕГМЕНТІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	34
<i>Юрченко Ю. Ю.</i> «ПАРАДОКС ДОСТАТКУ» ЯК НАСЛІДОК РЕСУРСНОЇ МОГУТНОСТІ УКРАЇНИ	40

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Антошкін В. К.</i> ВРАХУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЄКТАМИ ЇХ РОЗВИТКУ	47
<i>Воровка В. П., Марченко О. А., Постол А. А.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	52
<i>Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю., Кучеренко М. А.</i> СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ	57
<i>Ігнатенко М. М., Красноруцький О. О.</i> ВИЯВЛЕННЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЄКТАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	63
<i>Гладкоскок О. А., Яценко В. І., Яценко Я. І.</i> ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВНІ КОНЦЕПЦІЇ, СТИМУЛИ ТА ПРІОРИТЕТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	68
<i>Руснак А. В., Сміличенко Г. О., Пулянович О. В.</i> МЕТОДИ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	75
<i>Шашко В. О., Фоміченко І. П., Шмарова А. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	81
<i>Красножон А. С.</i> СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	90

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>Добренко О. О.</i> СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РИНКУ ПРАЦІ	97
<i>Руснак А. В., Огорь Г. М.</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ	103

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Слюсар С. Т., Пілецький О. П.

СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ ТА МІСЦЕ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА НЬОМУ	110
--	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Пилипенко К. А., Прокопишин О. С., Гнатишин Л. Б.

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕЄСТРАЦІЇ, ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА ВИБОРУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ	114
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	122
------------------------------------	-----

CONTENTS

NATIONAL ECONOMY AND ITS MANAGEMENT

<i>Antoshkina L. I.</i> USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TOOLS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: METHODOLOGICAL, LEGAL AND ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS	7
<i>Verhovod I. S.</i> EVOLUTION OF THE SOCIAL SPHERE DEVELOPMENT AND CONTRADICTIONS OF ITS CURRENT STAGE	13
<i>Marmul L. O., Romaniuk I. A.</i> EUROINTEGRATION PRIORITIES OF STATE REGULATION IN THE SPHERE OF TOURIST ENTERPRISES	20
<i>Marchenko O. A., Postol A. A.</i> IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR THE REFORM OF THE HEALTH CARE SYSTEM IN UKRAINE	24
<i>Runcheva N. V., Brytvenko A. S.</i> RETROSPECTIVE AND CURRENT TRENDS OF THE ECONOMIC STATE OF THE RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE	29
<i>Semenov V. F., Masniuk D. R.</i> FUNCTIONING OF INFRASTRUCTURE SEGMENTS IN THE TOURISM FIELD IN MODERN REALITIES	34
<i>Yurchenko Yu. Yu.</i> “THE PARADOX OF ABUNDANCE” AS A CONSEQUENCE OF THE RESOURCE POWER OF UKRAINE	40

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

<i>Antoshkin V. K.</i> TAKING INTO ACCOUNT PRIORITIES OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROJECTS FOR THEIR DEVELOPMENT	47
<i>Vorovka V. P., Marchenko O.A., Postol A.A.</i> METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF SYSTEMATIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF TOURIST ACTIVITIES	52
<i>Kucherenko S. Yu., Levaeva L. Yu., Kucherenko M. A.</i> SYSTEMATIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE BASIS OF SYSTEMATIC MANAGEMENT OF THEIR COMPETITIVENESS	57
<i>Ihnatenko M. M., Krasnorutskiyi O. O.</i> IDENTIFYING THE FACTORS OF INFLUENCE ON THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROJECTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	63
<i>Gladkoskok O. A., Yatsenko V. I., Yatsenko Ya. I.</i> ENVIRONMENTAL-ORIENTED CONCEPTS, INCENTIVES AND PRIORITIES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF TRANSBORDER COOPERATION	68
<i>Rusnak A. V., Pulianovych O. V., Smilichenko G. O.</i> METHODS AND SYSTEMS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN HEALTH CARE INSTITUTIONS	75
<i>Shashko V. O., Fomichenko I. P., Shmarova A. O.</i> FEATURES OF FUNCTIONING OF MARKETING STRATEGIES IN THE CONDITIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	81
<i>Krasnozhon A.S.</i> STRATEGIC PRIORITIES OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	90

DEMOGRAPHY, ECONOMY OF LABOUR, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

<i>Dobrenko O. O.</i> STRATEGIC TASKS OF THE STATE REGULATION OF THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL LABOR MARKET	97
---	----

Rusnak A. V., Ohor H. M.

INFORMATION SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM 103

CURRENCY, FINANCE AND CREDIT

Slyusar S. T., Piletsky O. P.

STATE OF DEVELOPMENT OF THE LEASING MARKET IN UKRAINE AND THE LOCATION
OF BANKING INSTITUTIONS ON IT 110

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Pylypenko K. A., Prokopyshyn O. S., Hnatyshyn L. B.

INSTITUTIONAL FUNDAMENTALS OF REGISTRATION, LICENSING AND SELECTION
OF THE TAXATION SYSTEM OF TOURISM ENTERPRISES 114

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 122

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 37.012+378

Л. І. Антошкіна

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Предметом статті є всебічний аналіз та оцінка можливостей використання освітніх платформ при підготовці студентів економічних спеціальностей. Визначено, що попри всі традиційні упередження, онлайн навчання, спираючись на принципи системності, послідовності, доцільності й економічності, в останні роки стало і продовжує залишатись чи не єдиним навчально-освітнім інструментом, здатним забезпечити навчальний процес згідно ліцензійних та акредитаційних вимог Міністерства і науки України й навіть міжнародних освітніх організацій через свої виняткові можливості поширення й доступності для широкого загалу, відкритість. Тому важливе значення має систематизація таких інструментів за належністю й поширенням; формою подачі матеріалу, термінами й потенціалом їх використання, інноваційними, навчальними та організаційно-економічними ефектами. Так, залучення цифрових ресурсів, які є у вільному доступі в мережі інтернет, дозволяє університетам та іншим закладам вищої освіти, особливо невеликим приватним ЗВО, значно розширити свої ресурси для підготовки фахівців. Тому важливим є правове, організаційно-економічне, методичне узгодження онлайн платформ загального користування та університетських.

Ключові слова: заклади вищої освіти, навчальний процес, цифрові та онлайн освітні платформи, інновації, ринок праці, фахівці економічного профілю, методичні й організаційно-економічні аспекти, управління, ефекти.

Summary. The subject of the article is a comprehensive analysis and evaluation of the possibilities of using educational platforms in the preparation of students of economic specialties. It was determined that, despite all traditional prejudices, online education, based on the principles of systematicity, consistency, expediency and economy, in recent years has become and continues to remain almost the only educational tool capable of ensuring the educational process in accordance with the licensing and accreditation requirements of the Ministry of Science of Ukraine and even international educational organizations due to its exceptional possibilities of dissemination and accessibility for the general public, openness. Therefore, it is important to systematize such tools according to their relevance and distribution; the form of presentation of the material, terms and potential of their use, innovative, educational and organizational and economic effects. Thus, the use of digital resources that are freely available on the Internet allows universities and other institutions of higher education, especially small private higher education institutions, to significantly expand their resources for training specialists. Therefore, legal, organizational, economic, and methodical coordination of public and university online platforms is important.

Key words: institutions of higher education, educational process, digital and online educational platforms, innovations, labor market, experts of economic profile, methodical and organizational and economic aspects, management, effects.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-7-12

Постановка проблеми. Всебічні питання якості освіти та управління нею завжди були й залишаються у центрі уваги науковців, практиків та керівників у галузі освіти. Адже саме якість освіти, її

зміст та відповідність вимогам сьогодення є запорукою підготовки майбутніх фахівців з високими компетенціями. Це робить їх конкурентоспроможними на ринку праці. Як наслідок, запотре-

© Л. І. Антошкіна, 2022

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І. Використання інноваційних навчальних засобів у закладах вищої освіти: методичний, правовий та організаційно-економічний аспекти. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2022. № 2 (52). С. 7–12. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-7-12.

References (APA):

Antoshkina, L. I. (2022). *Vykorystannia innovatsiinykh navchalnykh zasobiv u zakladakh vyshchoi osvity: metodychni, pravovyi ta orhanizatsiino-ekonomichnyi aspekty* [Use of innovative educational tools in institutions of higher education: methodological, legal and organizational and economic aspects]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 7–12 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-7-12.

бованість випускників та їх висока оцінка роботодавцями сприяє престижності того або іншого закладу вищої освіти (ЗВО), його високій діловій репутації, високим рейтингам в освітньому середовищі, кращому фінансуванню. З іншої сторони, внаслідок впливу як негативних чинників (пандемія, війна, міграції та ін.) так і позитивних практично необмежений доступ до знань; їх великий обсяг для засвоєння та швидка динаміка; дефіцит часу та необхідність його вивільнення; мотиви економії й безпеки та ін.) спонукають до залучення у навчальний процес найбільш інноваційних методів навчання — онлайн платформ і методів, цифрових технологій освіти та її адміністрування. Тому визначення їх організаційно-економічних ресурсів здійснення, уточнення й класифікація власне їх сукупностей є актуальним, практично й теоретично значимим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що організаційно-економічні аспекти розвитку освіти, управління закладів вищої освіти, використання інноваційних методів навчання були і залишаються предметом досліджень науковців-економістів: Л. Антошкіної, Т. Боголіб, З. Варналія, М. Ігнатенка, Л. Мармуть, інших науковців. Особливе значення у їх працях має висвітлення фінансово-економічного механізму діяльності ЗВО, комерціалізації навчання, економічних основ дуальності освіти, академічної мобільності, конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку праці. Проте питання використання цифрових інструментів навчання, здійснення освітнього процесу в режимі онлайн у т.ч. з організаційно-економічних позицій потребує поглиблених розробок.

Метою статті є визначення переваг та можливостей цифрових платформ та онлайн процесів та інструментів навчання й освіти в сучасних умовах суспільного розвитку, встановлення організаційно-економічних засад та переваг їх здійснення.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток цифрової економіки, високих техніко-технологічних укладів, нових галузей та видів діяльності формує нові виклики на ринку праці, отже, ставить нові вимоги перед підготовкою фахівців вищої кваліфікації у закладах вищої освіти. Вони повинні продовжувати швидко вчитися, знаходити креативні рішення й пропонувати нові ідеї, встигаючи за потоком інформації, що подвоюється кожні 3–4 місяці у річному обсязі. Це робить очевидним застосування інноваційних методів та підходів до організації освіти й навчання, здійснення навчально-освітнього процесу, обґрунтування та розробку нових програм навчально-освітнього забезпечення напрямів підготовки та дисциплін [1, с. 14]. Своєю чергою, науково-технічний прогрес та його досягнення надають і ве-

ликі, невідомі раніше можливості для підвищення якості та продуктивності навчання.

Якщо ще відносно недавно — 25–30 років тому ставилося завдання комп'ютеризації закладів освіти та навчального процесу, потім великим кроком вперед стало видання перших електронних посібників і підручників, то зараз реалізується навчання у форматі онлайн. Це стало можливим завдяки стрімкому удосконаленню засобів електронного зв'язку й комунікацій, мережі інтернет, різних соціальних платформ і віртуальної реальності загалом та їх практично повсюдної доступності і у фізичному, і у фінансовому вимірах. Так, відсутність ноутбука вже не є перешкодою для участі у навчальному процесі. Його можна здійснювати з допомогою планшета, андроида чи айфона. Через порівняно невисокі ціни в залежності від моделі, ними володіє понад 70% жителів планети. Це дозволяє робити навчання масовим і стосується не лише освіти, але й надання послуг, комунікацій й, особливо, електронної комерції та торгівлі, адміністрування та управління навіть на державному рівні, преси.

Нового змісту набувають й самі, навіть сучасні категорії. Якщо раніше під «електронною книгою» ми розуміли викладений у мережу інтернет текст, то тепер це й відповідний пристрій [2, с. 115]. Значно покращились можливості пам'яті електронних пристроїв, змістовне наповнення програм, функції та керівництва ними, зображення, дизайн, стали зручними розміри. Щодо змісту навчального процесу в системі онлайн, то він також набув нового змісту, значно розширилось його охоплення практично до всіх ланок — від розкладу занять і графіків консультацій викладачів до змісту посібників, практичних робіт і навіть контролю. Так, щоб отримати ліцензію та пройти акредитацію на право підготовки студентів за тією або іншою спеціальністю від Міністерства освіти і науки України, а також від Національної агенції якості знань, необхідно мати не тільки колектив викладачів вищої кваліфікації з науковими ступенями та вченими званнями але й відповідну матеріально-технічну й методико-методологічну базу авторства викладачів того або іншого ЗВО.

Вона має бути у т.ч. наповнена навчально-методичними комплексами, підручниками й навчальними посібниками, розробками практичних, лабораторних робіт, методичними вказівками для проведення семінарських занять, самостійної роботи студентів, виконання курсових і дипломних робіт та їх тематики [3–5]. Також мають бути представлені системні критерії та форми контролю за якістю знань, рейтинги студентів та викладачів, оцінка відвідувань занять. У сукупності, при належному виконанні завдань, постійному контакті з викладачами це забезпечує студентів необхідними знаннями й дозволяє уни-

кати упередженості, несправедливості, корупції, конфліктних ситуацій тощо.

Використання онлайн та цифрових технологій в освіті і навчанні має суттєві організаційно-економічні переваги. Насамперед, це велика економія часу для викладачів і студентів; коштів через суттєве зменшення виплат за лікарняними листами, відраджень; санітарно-епідеміологічна безпека у випадку пандемій чи сезонних захворювань; можливість віддалено працювати й навчатися через війну, навіть будучи за кордоном. Також це суттєве зменшення необхідності утримувати великі будівлі й приміщення для великої кількості людей, адже викладати й навчатися можна з дому або коворкінгу, головне, щоб були відповідні гаджети та доступ до інтернету.

Враховуючи велику кількість навчально-освітніх та навчально-наукових матеріалів у мережі інтернет, доцільно їх систематизувати за змістом, формою, розміщенням, джерелами й авторами, умовами доступу й використання. Насамперед, створені сайти університетів, інших ЗВО, які мають уніфіковану структуру та надану інформацію. Вони містять дані про керівництво ЗВО, коротку історію й загальні відомості, структуру й структурні підрозділи, науку й міжнародну діяльність, суспільну й громадську роботу, повсякденні події, контакти й розміщення, рівень акредитації, ліцензійні обсяги набору студентів, роботу приймальної комісії. Власні сайти мають факультети й кафедри, навіть до професійного профілю кожного викладача з підтвердженими електронними адресами.

Для кафедр, інших підрозділів, студентських академічних груп можуть бути створені й створюються чати для ділового спілкування й вирішення робочих питань. Це надзвичайно зручно й сприяє оперативності їх вирішення, пануванню творчої, доброзичливої атмосфери у колективах [6, с. 335]. При цьому студенти можуть використовувати навчально-освітні матеріали університетів, де вони навчаються, так і інших освітніх установ, якщо вони є у вільному доступі; бібліотек, різноманітних науково-дослідних установ і центрів, періодичні видання й фундаментальні праці, у т.ч. закордонні. При всіх позитивних і конкурентних перевагах є й певні ризики й проблеми.

Насамперед, вони стосуються авторського права, згоди на обробку персональних даних; інформаційної безпеки та захисту інформації; можливостей плагіату й академічної доброчесності. Ці питання можуть бути врегульовані й регулюються відповідними інститутами, нормами та правилами. Так, в Україні використовуються сертифіковані програми перевірки наукових робіт (курсівих, дипломних, дисертаційних; статей і монографій) на академічну доброчесність. Це значно підвищує якість та цінність отриманих знань і науко-

вих досліджень; сприяє утвердженню принципів соціальної справедливості й дотриманню морально-етичних норм навчально-освітньої та наукової діяльності; підвищенню конкурентоспроможності підготовлених фахівців на ринку праці; престижу національної системи освіти та країни загалом.

Особливо велике значення онлайн інструменти мають при вивченні іноземних мов. Через їх високу продуктивність ними користуються мільйони людей по всьому світу [7, с. 115]. Такі платформи, які добре себе зарекомендували, можуть бути рекомендовані і як доповнення до професійно орієнтованих дисциплін. Значна частина з них є також сертифікованими й видають відповідні сертифікати про пройдений курс і отриманий рівень знань та кваліфікації. При цьому вони можуть використовуватися як індивідуально й повністю самостійно, так в групових заняттях та з викладачами. За бажанням слухачі можуть закріпити свої навички у літніх мовних школах або іншими способами або взагалі зупинитися на досягнутому рівні.

Частина з таких програм є платними, а частина — безкоштовними повністю або частково (коли платить один підписник, іншим членам його родини або друзям дозволяється приєднатися до платформи безкоштовно). Прикладом такої навчально-освітньої платформи є всесвітньовідома програма Duolingo з вивчення іноземних мов. Її користувачами на безоплатній основі стали мільйони людей, що говорить про її ефективність. Наприклад, з англійської мови там логічно і цікаво підібрані завдання, створена спеціальна система бонусів і стимулів, мотивації та підтримки й заохочення вивчення мови. Вони дають уявлення про культуру Великобританії, особливості спілкування й менталітету англійців, про знаменитий англійський гумор. При цьому всіляко заохочуються дружні контакти серед користувачів.

Навчання супроводжує постійна й доречна анімація, всіляке підбадьорення й доброзичливість, цікаві факти про вивчення мови, які спонукають нею займатися все глибше й старанніше. Велику популярність серед студентів та інших користувачів мають авторські сайти, лекції та блоги на різноманітну тематику, особливо відомих науковців та викладачів. У якості важливих з них доцільно назвати лекції з історії Т. Ейдейман. Вона на сучасних прикладах пояснює те, що знову найбільше хвилює молодь: війна, причини, тероризм, фашизм, геноцид, і чому це стало можливим у цифровому суспільстві XXI століття.

Також цікавими є лекції, окремі виступи, стріми та інтерв'ю всесвітньовідомих економістів про макроекономічний розвиток, світове господарство й виробничі тренди, міграції населення, фінанси й банківську систему: С. Гурієва, Б. Данилишина, Н. Зубаревич, Е. Лібанову, відомих ана-

літиків та оглядачів в Україні і за кордоном, інших авторів. Цікавими є тренінги з фінансів і фінансової грамотності, риторики, ділового спілкування, особистісного зростання, міжособистісних відносин, продажів і маркетингу. І навчально-освітнє, і прикладне значення мають поради з коучингу, як відкрити власну справу. Вони або інші онлайн матеріали можуть бути офіційно рекомендовані викладачами або ж вивчатися студентами самостійно, за власним бажанням.

Для формування особистості студентів, підвищення їх культури велике значення має знайомство з лекціями освітян-психологів, певною мірою, психологів-практиків. Останні треба уважно перевіряти на змістовну частину і мету, з якою вони є у відкритому доступі. Адже для студентів у даному разі важливим є навчально-освітній контент, а не популярно-розважальний [8–11]. А от поради із манери поведінки, зовнішнього вигляду, манери спілкування, корисних і некорисних звичок, ввічливості, почуття міри, норм суспільної поведінки, поведінки керівника і підлеглого, культури є для молодих людей надзвичайно цінними. Також надзвичайно важливо звернути увагу на поведінку в мережі онлайн: як поводити себе в Zoom та інших поширених платформах онлайн навчання на лекціях; як спілкуватися з викладачем й іншими студентами; як вести листування в інтернеті — по електронній пошті, у вайбері, телеграмі, ватсапі, інстаграмі, соціальних мережах тощо; як починати й закінчувати розмову, як і про що можна говорити по мобільному телефону. Адже від цих, здавалося б, дрібниць, залежить перше враження про студента та й про університет, де він навчається.

На нашу думку, загальні питання культури спілкування, вимоги до поведінки в процесі онлайн навчання, поради, як правильно здійснювати пошукові запити в Google, як працювати з літературою тощо мають бути коротко, але впевнено й переконливо викладені викладачем на перших лекціях свого курсу. Це стосується й викладу освітнього та фахового значення дисципліни викладання; озвучення умінь і компетенцій, якими оволодіють студенти; форм і періодичності контролю за навчанням, критеріїв оцінювання поточного та екзаменаційного [12, с. 380]. Важливу роль у процесі навчання онлайн відіграє і наявність зворотного зв'язку — від студентів до викладача й керівництва кафедри, факультету, університету, врахування студентських конструктивних думок, ідей, побажань, критичних зауважень.

Безумовно, потрібно підтримувати зв'язки і з роботодавцями, адже вони формують основні запити на ринку праці; з батьками та школами для успішної професійно-орієнтаційної роботи в інтересах, насамперед, випускників. Адже тільки всебічне вивчення та розуміння здібностей, праг-

нень кожного учня допоможе вибрати правильну професію, спеціальність й освітній заклад, уникнути перенавчання й нераціональних витрат при підготовці людей, які працювати за фахом можуть відмовитися. Навчання не відірване від життя, — попри тісні виробничі зв'язки з практикою, роботодавцями університети беруть активну участь у соціальному й культурному житті громад та регіонів свого розміщення, країни у цілому [13, с. 37]. Тому організаційна частина суспільних заходів, волонтерської діяльності, їх висвітлення за потреби здійснюється онлайн. Це стосується і роботи з пресою та громадськими й іншими неурядовими організаціями.

Властивості онлайн навчання мають провідне значення та конкурентні переваги у здійсненні ще одного надзвичайно важливого напрямку сучасної освіти — забезпеченні академічної мобільності студентів та стажувань викладачів і науковців. Звичайно, вони мають відбуватися офлайн, але багато організаційних питань — виконання конкурсних завдань за необхідності й інших форм відбору, формування та затвердження змісту обмінів і порядку їх здійснення, розкладу занять й організації житлово-побутових умов можна вирішити у процесі онлайн спілкування та затвердити їх. Тим самим значно прискорюються необхідні бюрократичні процеси адміністрування, а вивільнений час використовується більш продуктивно.

Нарешті, онлайн засоби є надзвичайно корисними у публічному викладі результатів наукових досліджень (захист курсових і дипломних бакалаврських і магістерських робіт, дисертацій на здобуття наукових ступенів). Протягом значного періоду часу їх можуть бачити у відкритому доступі всі бажаючі. Це ж стосується рецензування та експертизи наукових результатів та здійснення навчально-освітнього процесу. Кроком вперед у наданні навчально-освітніх послуг є дозвіл на поширення онлайн наукових журналів та збірників наукових праць [14, с. 10]. Предметом іншого дослідження може бути розрахунок їх вкладу в економію часу та коштів на друкування, оприлюднення через поштові відправлення, зберігання друкованих примірників та пошук офлайн у бібліотеках.

Безумовно, як і в будь-якого явища, в онлайн та цифрових засобах є дві сторони та властивості — позитивні й негативні. Справа в тому, що в онлайн інструментів відсутній емоційний інтелект — почуття захоплення, емпатії, схвалення чи осуду та інші прояви людської поведінки. Звичайно, людське спілкування є найбільш цінним у процесі навчання. Саме жива присутність викладача і студентів, їх спільна робота тут і тепер є найбільш цінними у навчанні та життєдіяльності в цілому. Також це можлива втрата інформації або несанкціонований доступ до неї; порушення авторських прав, плагиат та інші не досить врегульо-

вані правові питання. Проте за відсутності таких можливостей онлайн інструменти важко переоцінити. Вони мають значні методичні й організаційно-економічні переваги.

Висновки. Інноваційні засоби забезпечення навчально-освітнього процесу у закладах вищої освіти представлені різними цифровими та онлайн інструментами: цифровими та онлайн джерелами знань: електронними підручниками, навчальними посібниками, методичними посібниками, розробками, вказівками, керівництвами, лекціями, аналітичними й статистичними матеріалами університету навчання студентів, інших університетів та закладів загалом (курси й школи для вивчення іноземних мов, історії, математики, репетиторства тощо; системами для онлайн навчання — Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams та ін.; онлайн платформами для навчання — Prometheus, EdEra, Google Digital Workshop, Ua Business.global, Coursera та ін.; онлайн платформами для комунікацій — Skype, Google Duo, Zoom, Google Meet, Webex Meet та ін.; месенджерами — Telegram, Viber, WhatsApp, Signal та ін.; пошуковими системами — Google, Bing, DuckDuckGo, Yahoo!; соціальними мережами — YouTube, Facebook, Instagram, LinkedIn та ін.; електронні засоби навчання — комп'ютери, ноутбуки, мобільні телефони, планшети, електронні книги. З їх допомогою забезпечуються власне навчальний процес, всілякі презентації, апробації, публікації, організація навчання, вирішуються фінансові питання.

Звичайно, ніщо не може замінити безпосереднього спілкування з викладачем, його емпатії, емоційного інтелекту тощо. Проте якщо це неможливо, то онлайн і цифрові інструменти виступають методично та організаційно-економічно виправданими альтернативами. Серед їх методичних переваг можна назвати: поширення і доступність, неупередженість; можливість навчатися тут і тепер, скрізь і завжди; зрозумілість критеріїв і прозорість результатів оцінки; швидке адміністрування й економія часу на організаційних і бюрократичних процедурах; використання в забезпеченні академічної мобільності студентів та обмінів і стажувань викладачів. Організаційно-економічні переваги представлені також всілякими економічними ефектами від різних видів економії: часу, на приміщеннях і опаленні та інших комунальних послугах; лікарняних листах; обладнанні; обслуговуванні навчально-освітнього процесу та роботи закладів вищої освіти загалом.

Література

1. Клімова Г. П. Парадигмальні концепти інноваційного розвитку вищої освіти України. *Право та інновації*. 2015. №9. С. 11–18.

2. Мармуль Л. О., Стефанюк С. В. Державне регулювання ринку праці та засоби його вдоско-

налення. *Таврійський науковий вісник : зб. наук. пр.* 2009. Вип. 89. С. 112–119.

3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2019. 472 с.

4. Шевченко Л. С. Типологізація інноваційної діяльності та інновацій в освітній сфері. *Право та інновації*. 2013. №4. С. 78–92.

5. Ребуха Л. З., Салко В. С. Формування управлінської компетентності у майбутнього фахівця закладу освіти: технологічний аспект. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць : матер. Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (Переяслав, 23 берез. 2021 р.)* Переяслав. 2021. Вип. 68. С. 115–116.

6. Мармуль Л. О., Транченко Л. В. Фактори і показники продуктивності праці у сільській місцевості. *Наукові записки. Серія «Економіка» зб. наук. праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 18. С. 332–340.*

7. Єфремова Г. Л. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.

8. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю. Інклюзивний розвиток агропродовольчих холдингів і корпорацій: напрями і можливості. *Агросвіт*. 2021. № 7–8. С. 4–9.

9. Крилова М. Б., Баранчук І. В. Моніторинг як механізм визначення якості освіти. *Таврійський вісник освіти*. 2014. №2. С. 96–99.

10. Вдовиченко Р. Формування системи професійно-ціннісних орієнтацій студентів університету як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 24–30.

11. Смалько О. А. Переваги використання комп'ютерних технологій тестування знань у вищій школі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: у 3-х томах*. 2018. Вип. 17. Т. 2. С. 75–76.

12. Романюк І. А. Характеристики основних компонентів діджиталмаркетингової стратегії компанії. *Управління розвитком соціально-економічних систем: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 червня 2022 р.* 2022. С. 379–381.

13. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Педагогіка*. 2015. №1 (1). С. 35–38.

14. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7–13.

References

1. Klimova, H. P. (2015). *Paradyhmalni kontsepty innovatsiynoho rozvytku vyshchoyi osvity Ukrainy*

[Paradigmatic concepts of innovative development of higher education in Ukraine]. *Pravo ta innovatsiyi*, 9, 11–18 (in Ukr.).

2. Marmul, L. O., Stefanyuk, S. V. (2006). *Derzhavne rehulyuvannya rynku pratsi ta zasoby yoho vdoskonalennya* [State regulation of the labor market and means of its improvement]. *Tavriyskyy naukovyy visnyk*, 89, 112–119 (in Ukr.).

3. Ortynsky, V.L. (2019). *Pedahohika vyshchoyi shkoly* [Higher school pedagogy]. Kyiv: TSUL (in Ukr.).

4. Shevchenko, L.S. (2013). *Typolohizatsiya innovatsiynoi diyalnosti ta innovatsiy v osvithniy sferi* [Typology of innovative activity and innovations in the educational sphere]. *Pravo ta innovatsiyi*, 4, 78–92 (in Ukr.).

5. Rebukha, L.Z., Salko, V.S. (2021). *Formuvannya upravlinskoyi kompetentnosti u maybutnoho fakhivtsya zakladu osvity: tekhnolohichnyy aspekt* [Formation of managerial competence in the future specialist of an educational institution: technological aspect]. *Vitchyznyana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Domestic science at the turn of the era: problems and prospects for development: mater. Vseukr. nauk.-prakt. inter.-konf. (Pereyaslav, 23 berez. 2021 r., 68, 115–116 (in Ukr.).

6. Marmul, L. O., Tranchenko, L. V. (2011). *Faktory i pokaznyky produktyvnosti pratsi u silskiy mistsevosti* [Factors and indicators of labor productivity in rural areas]. *Naukovi zapysky. Seriya «Ekonomika» zb. nauk. prats. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya»*, 18, 332–340 (in Ukr.).

7. Yefremova, H. L. (2020). *Innovatsiyni tekhnolohiyi v suchasnomu osvithnomu prostori* [Innovative technologies in the modern educational space]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka (in Ukr.).

8. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu. (2021). *Inklyuzyvnyy rozvytok ahroprodovolchyykh kholdynhiv i*

korporatsiy: napryamy i mozhyvosti [Inclusive development of agro-food holdings and corporations: directions and opportunities]. *Ahrosvit*, 7–8, 4–9 (in Ukr.).

9. Krylova, M.B., Baranchuk, I.V. (2014). *Monitorynh yak mekhanizm vyznachennya yakosti osvity* [Monitoring as a mechanism for determining the quality of education]. *Tavriyskyy visnyk osvity*, 2, 96–99 (in Ukr.).

10. Vdovychenko, R. (2019). *Formuvannya systemy profesiyno-tsinnisnykh oriyentatsiy studentiv universytetu yak pedahohichna problema* [Formation of the system of professional and value orientations of university students as a pedagogical problem]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*, 3, 24–30 (in Ukr.).

11. Smalko, O.A. (2018). *Perevahy vykorystannya kompyuternykh tekhnolohiy testuvannya znan u vyshchii shkoli* [Advantages of using computer technologies for knowledge testing in higher education]. *Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka: u 3–kh tomakh*, 17(2), 75–76 (in Ukr.).

12. Romaniuk, I.A. (2022). *Kharakterystyky osnovnykh komponentiv didzhytalmarketynhovoyi stratehiyi kompaniyi* [Characteristics of the main components of the company's digital marketing strategy]. *Upravlinnya rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system* [Management of the development of socio-economic systems]: *mater. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 15–16 chervnya 2022 r.* 379–381 (in Ukr.).

13. Koshechko, N. (2015). *Innovatsiyni osvithni tekhnolohiyi navchannya ta vykladannya u vyshchii shkoli* [Innovative educational technologies of learning and teaching in higher education]. *Pedahohika*, 1 (1), 35–38 (in Ukr.).

14. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7–13 (in Eng.).

**ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ
ЇЇ СУЧАСНОГО ЕТАПУ**

Анотація. У статті розглянуто особливості еволюції соціальної сфери та суперечності її сучасного етапу. Еволюція соціальної сфери є результатом двох різних факторів: людського розуму та більш фундаментальних законів самоорганізації, які властиві живим системам. Це стає основою формування «подвійної спіралі», яка визначає живі та раціональні системи. Із накопиченням знань ускладнюється суспільство, підвищена складність якого потребує оновлення соціальної сфери. Еволюція соціальної сфери є результатом взаємодії трьох основних підсистем: підсистеми суспільної свідомості (або культури); підсистеми економіки; підсистеми механізму прийняття рішень (або форми правління). Визначено, що протиріччя соціальної сфери стають рушійними силами нового витка соціальної еволюції. Визначено, що фундаментальна суперечність сучасного суспільства пролягає між існуючою ієрархічною соціальною структурою та досягнутою складністю суспільства, яка вимагає горизонтальної організації суспільства. Визначено, що настав час для нової реорганізації людства від ієрархічної до горизонтальної соціальної структури, основою якої стають знання. Визначено, що країни за рівнем розвитку соціальних сфер мають потужну освітню систему, яка генерує знання, як рушійний елемент розвитку усіх підсистем суспільства. Визначено, що у перспективі очікуваними є наступні зміни: якісні зміни, викликані дією об'єктивних факторів (зміни в підсистемах суспільства; зіткнення між релігійною та політичною ідеологіями; глобалізація та диференціація суспільства); кількісні зміни, викликані мисленням владної еліти. Визначено, що у перспективі механізм прийняття рішень буде перетворено з колективного на застосування спільного інтелекту або з уже застарілої демократії на більш витончену колаборатію.

Ключові слова: соціальна сфера, суспільство, еволюція, розвиток, протиріччя.

Summary. The article examines the peculiarities of social sphere's evolution and the contradictions of its modern stage. The evolution of the social sphere is the result of two different factors: the human mind and the more fundamental laws of self-organization inherent in living systems. This becomes the basis for the formation of the "double helix" that defines living and rational systems. With the accumulation of knowledge, society becomes more complex, the increased complexity of which requires the renewal of the social sphere. The evolution of the social sphere is the result of the interaction of three main subsystems: the subsystem of social consciousness (or culture); economy subsystems; subsystems of the decision-making mechanism (or form of government). It was determined that the contradictions of the social sphere become the driving forces of a new round of social evolution. It was determined that the fundamental contradiction of modern society lies between the existing hierarchical social structure and the achieved complexity of society, which requires horizontal organization of society. It is determined that the time has come for a new reorganization of humanity from a hierarchical to a horizontal social structure, the basis of which is knowledge. It was determined that the countries with the level of development of social spheres have a powerful educational system that generates knowledge as a driving element of the development of all subsystems of society. It was determined that the following changes are expected in the future: qualitative changes caused by the action of objective factors (changes in the subsystems of society; clash between religious and political ideologies; globalization and differentiation of society); quantitative changes caused by the thinking of the ruling elite. It was determined that in the future the decision-making mechanism will be transformed from a collective one to the use of joint intelligence or from an already outdated democracy to a more refined collaboration.

Key words: social sphere, society, evolution, development, contradiction.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-13-20

Постановка проблеми. Еволюція розвитку соціальної сфери сьогодні стає продовженням біологічної еволюції. Основними чинниками еволюції розвитку соціальної сфери наразі стають розвиток розумових здібностей, мови та мислення. Тому сьогодні суспільство все більше розгля-

дається як жива та розумна система. Рушійною силою еволюції соціальної сфери стають знання. У той же час розвиток суспільства двосторонньо визначається об'єктивними та суб'єктивними факторами. До об'єктивних факторів необхідно віднести форму суспільства, а до суб'єктивних —

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Верховод І. С. Еволюція розвитку соціальної сфери та суперечності її сучасного етапу. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 13–13. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-13-20.

References (APA):

Verhovod, I. S. (2022). *Evolutsiia rozvytku sotsialnoi sfery ta superechnosti yii suchasnoho etapu* [Evolution of the social sphere development and contradictions of its current stage]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 13–20 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-13-20.

зміст. Суспільство має три підсистеми: суспільну свідомість, економіку та управління. Зміни, які відбуваються в суспільстві, бувають кількісними (еволюційними) і якісними (революційними). Спіраль еволюції соціальної сфери, як правило, починається із культурної революції, яка послідовно змінює економічні відносини та організацію суспільства, що призводить до появи цивілізації. Занепад цивілізації є передумовою для появи нової культурної революції. Із цієї точки зору людство сьогодні стикається із драматичними змінами — появою суспільної самосвідомості та переходом від ієрархічної соціальної структури до горизонтальної організації. Новий світовий порядок, який пропагує влада та фінансова еліта, неможливо реалізувати, оскільки він суперечить принципам соціальної еволюції. Протягом історії людства еволюція соціальної сфери була теорією якісних змін у соціальній структурі, спрямованою на відкриття фундаментальних законів походження та розвитку людства в цілому. Еволюції соціальної сфери доповнює кілька основних галузей досліджень у науках про людину, таких як історія, культурна еволюція, антропология, філософія історії, соціальна психологія та психологія розвитку тощо. А, отже, повинна розглядатися, у комплексному вимірі. Процес еволюції соціальної сфери є дуже складним та суперечливим. Протягом останніх двох століть багато підходів, теорій, концепцій і парадигм намагалися описати та пояснити, як працює та розвивається суспільство. Сучасні теорії пропонують, насамперед, моделі, що з'ясовують взаємозв'язок між соціальною структурою, економікою, технологіями, соціальними цінностями тощо. Тим не менш, проблематика еволюції соціальної сфери залишається невизначеною та потребує подальших досліджень.

Якщо знання визнаються справжньою рушійною силою еволюції соціальних сфер, то економіка, культура та управління є похідними та мають опосередкований вплив. Мабуть, найвпливовішою соціальною теорією сьогодні є «економічний детермінізм». Вона в основному сприймається як безсумнівний закон історії та приписує перевагу економіки над політикою в прогресі людської історії. Закон економічного детермінізму чіткий: самозбереження або гонитва за їжею, одягом і дахом є найвищими інстинктами людини. Розуміючи, що їжа, одяг та житло є товарами, які можна купити або продати в суспільстві; гонитва за цими товарами визнається економічною діяльністю. Тому, відповідно до цієї теорії, економічні закони визначають хід історії. Економічний детермінізм зазвичай асоціюється з марксизмом, але він є важливою частиною багатьох соціальних концепцій, що виходять далеко за межі історичного матеріалізму. Це тому, що економічний детермінізм є наслідком капіталізму як суспільно-економічної

формації, яка значною мірою вплинула на теоретичну думку протягом останніх століть.

Без сумніву, економіка або організована гонитва за їжею, одягом і дахом має першочергове значення для добробуту людства. Проте самозбереження, гонитва за їжею та притулком характерні для всього тваринного світу. Тому має бути щось специфічне, що відрізняє тваринний світ від людини (*Homo sapiens*). Передусім, це свідомість, розум і знання, які, як видається, відіграють ключову роль у процесі еволюції людства. Економіка є продуктом цих факторів і не може бути прийнята як первинний фактор, як першорядна причина. Для того, щоб досягнути суспільної еволюції, необхідно знайти її «центр» або справжню рушійну силу. Існують вагомні причини прийняти знання, що постійно розширюються, як рушійний двигун еволюції соціальної сфери. При цьому під знаннями необхідно розуміти усвідомлену інформацію. Тому у контексті еволюції соціальної сфери ми повинні розуміти процес збирання та певної валідації знань. Тому знання є справжньою рушійною силою еволюції соціальної сфери, а економіка, культура та управління є похідними та залежними від знань. Таким чином, прийняття знання як рушійної сили еволюції соціальної сфери розкриває зовсім іншу картину того, як суспільство працює, розвивається, що відбувається зараз і яким буде суспільство в майбутньому, порівняно із сьогоднішнім широко прийнятим економічним детермінізмом. Тому перегляд еволюції розвитку соціальної сфери з огляду на суперечності її сучасного розвитку є актуальним та потребує уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасного стану розвитку соціальної сфери та проблематику її еволюції досліджують багато вчених. Так, у дослідженні Г. В. Назарової та С. Ю. Гончарової вивчалось значення розвитку соціальної сфери для економічного зростання. У дослідженні виконано теоретичний аналіз проблем соціальної економіки, коли перед державою постало важливе завдання визначення стратегічних напрямків розв'язання суперечностей у соціальній сфері, використовуючи підґрунтя як світового, так і власного вітчизняного досвіду [3, с. 143]. О. В. Ковалюк виділяє рівень життя населення як основний фактор, який визначає стан розвитку соціальної сфери та дає можливість визначити проблеми та виклики еволюційного стану соціальної сфери [2]. І. В. Жеребило розглядає еволюцію соціальної сфери із огляду на розвиток державної соціальної політики [1]. Загалом сучасні дослідження звертаються до вивчення еволюції соціальної сфери та суперечностей її розвитку з огляду на проблематику незадовільного стану розвитку вітчизняної соціальної сфери. Зважаючи на сучасні виклики науковці намагаються відшукати шляхи посилення державної політики та еконо-

мічних факторів для забезпечення розвитку соціальної сфери, яка відповідає сучасним реаліям. Або розглядають досвід зарубіжних країн із можливістю його адаптації до українських реалій. При цьому такі дослідження носять реактивний характер та направлені на вирішення проблем. У той же час науковці у дослідженнях еволюції розвитку соціальної сфери не вивчаються концептуальні зміни, які полягають у пріоритетності розвитку знань, що є стратегічною передумовою розвитку соціальної сфери. Важливість економічних факторів наразі знижується, поступаючись розвитку знанневого потенціалу, що стає передумовою для наступного розвитку економічних, культурних чинників. І, дійсно, рівень життя населення, який є лакмусовим індикатором наявності проблем у розвитку соціальної сфери для певної країни.

Мета статті — визначити особливості розвитку соціальної сфери та основні протиріччя її сучасного етапу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні як у розвинутих країнах, так і у тих, що розвиваються, обговорюються питання щодо необхідності змін якісного та кількісного характеру в соціальній сфері. У наукових дослідженнях та офіційних документах підходи до визначення соціальної сфери трактується по-різному. Підхід, який обмежує соціальну сферу діяльністю організацій, які надають соціальні послуги, є обмеженим. Іноді її розуміють як сукупність установ, що здійснюють соціальні послуги; в інших джерелах — це соціальні послуги відповідних галузей. Такі підходи є дещо

обмеженими та не дають повного уявлення про сутність та функціональність соціальної сфери [3]. У дослідженні Г. В. Назарової та С. Ю. Гончарової найбільш повно викладено функціонал соціальної сфери як участь у формуванні та накопиченні людського капіталу та підвищення якості життя населення, що у найбільшій мірі відповідає сучасному уявленню цього питання. Крім того, аналізуючи сутність соціальної сфери, науковці визначили такі її характерні ознаки:

- по-перше, результатом функціонування соціальної сфери є соціальні послуги;
- по-друге, соціальна сфера, сполучаючись з трудовою сферою, здійснює вплив на якість трудового життя населення [3].

Враховуючи існуючі науково-методичні підходи, можна дійти висновку, що соціальна сфера — це сфера суспільного життя, головною метою існування якої є відтворення як окремої особистості, так і людського потенціалу на основі забезпечення сприятливих матеріальних, суспільних, духовно-етичних умов життя та праці, освіти, охорони здоров'я, зростання матеріального добробуту, які впливають на характер та поведінку людини, об'єднують інтереси різних соціальних груп, суспільства в цілому [3].

Загалом людство є системою, що самоорганізується, як і все живе. З іншого боку, людство — це не просто жива система, воно має раціональний початок це також раціональна система. Через цю подвійність еволюція соціальної сфери є результатом двох різних факторів (рис. 1).

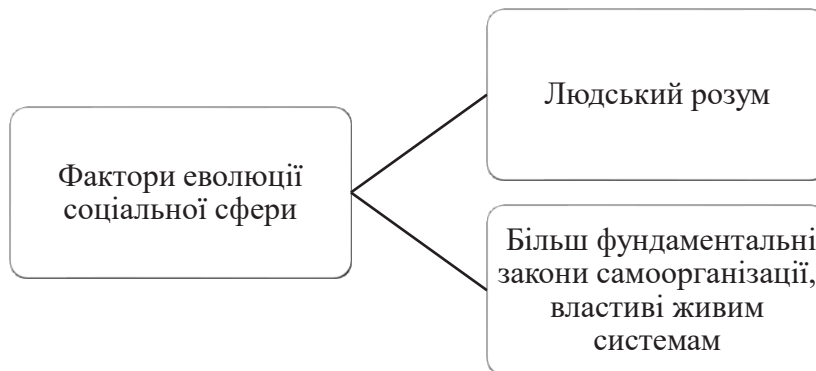

Рис. 1. Фактори еволюції соціальної сфери (систематизовано автором на основі [1; 2; 3])

Це стає основою формування «подвійної спіралі», яка визначає живі та раціональні системи. Із накопиченням знань ускладнюється суспільство, підвищена складність якого потребує оновлення соціальної сфери та соціальної структури. Людський розум збирає інформацію, обробляє та перевіряє знання, вносячи в суспільство незліченну кількість малих кількісних змін, які генеруються постійно. Так формується та трансформується культура. Жива частина системи робить рідкісні, але дуже значні якісні стрибки на нові етапи розвитку, руйнуючи існуючу, віджила соціальну

структуру і створюючи нову, адекватну досягнутій складності суспільства. Це форма об'єктивної самоорганізації. Ці дві лінії, точніше, два етапи розвитку, можна визначити як хід історії та спіралі суспільної еволюції. Вони не можуть бути розділені онтологічно, але гносеологічно вони повинні бути чітко розмежовані.

Грунтовне дослідження цього процесу викладено у Д. Чурковського, який визначає, що хід історії та спіралі соціальної еволюції, є першим законом еволюції соціальної сфери [7, с. 186].

При цьому еволюція відбувається на всіх трьох підсистемах суспільства (рис. 2).

Еволюція соціальної сфери є результатом розвитку та взаємодії цих трьох основних підсис-

тем. Так, протягом історії суспільна свідомість еволюціонувала від міфологічної до релігійної (політеїзму та монотеїзму) до сьогоденної домінуючої політичної суспільної свідомості. Еко-

Рис. 2. Підсистеми суспільства (систематизовано автором на основі [7])

номіка еволюціонувала від примітивного садівництва до землеробства, розвиненого сільського господарства до сучасного домінуючого індустріального суспільства. Відповідно, механізм прийняття рішень еволюціонував від автократії, заснованої на індивідуальному інтелекті, до демократії. Насправді після промислової революції суспільство стало настільки складним, що сьогодні неможливо керувати індивідуальним інтелектом. Суспільство потребувало нового, більш досконалого механізму прийняття рішень у порівнянні з автократією. Зрозуміло, що в певні часи монархії були знищені, а демократія, яка базується на колективному розумі, дуже швидко поширювалася світом [7].

Соціальна сфера та її розвиток має суперечності. У той же час протиріччя стають рушійними силами нового витка соціальної еволюції. А суспільство, яке розвивається формує унікальний досвід із вирішення нескінченної кількості протиріч. З точки зору еволюції соціальних сфер протиріччя на системному та підсистемному рівнях є особливо важливими, оскільки вони описують лінію суспільного розвитку в кожен конкретний момент. Протиріччя на системному рівні принципів; протиріччя, що відображають стан і динаміку підстилів, можна визначити як глобальні. Фундаментальне протиріччя суспільства відіграє вирішальну роль у суспільному розвитку, що неминуче завершується появою нової спіралі еволюції соціальної сфери. Основним протиріччям сучасного суспільства є протиріччя між існуючою ієрархічною соціальною структурою та досягнутим рівнем соціальної склад-

ності, що вимагає горизонтальної організації суспільства. Ієрархічна структура характерна для аграрних суспільств, для релігійних та військових організацій, політичних партій [7]. Це проста та ефективна структура, якою легко керувати, а керівний процес здійснюється із гори вниз. Накопичуючи досвід і знання, суспільство ускладнюється, а поява Інтернету формує потребу у організації горизонтальних структур, які охоплюють весь глобалізований світ.

Метафора «суспільство як єдиний організм» представляє процес інтеграції близько 200 ієрархічно організованих націй в «живий організм». На думку, Д. Чурковського, це формує фундаментальну суперечність сучасного суспільства, яка пролягає між наявною ієрархічною соціальною структурою та досягнутою складністю суспільства, яка вимагає горизонтальної організації суспільства. Це найдраматичніше зіткнення суб'єктивних і об'єктивних факторів у сучасному суспільстві. Тепер, після 10 000 років еволюції соціальних сфер ієрархічно організованих аграрних та індустріальних суспільств, настав час для нової реорганізації людства від ієрархічної до горизонтальної соціальної структури, основою якої стають знання. У підтвердження проаналізуємо рейтинг країн світу за рівнем освіти та порівняємо його із рейтингом країн світу за рівнем якості життя. Використаємо рейтинг найкращих країн для освіти від CEOWORLD, який порівнює якість дошкільної, шкільної та вищої освіти, а також можливості, які надає освіта для міжнародної кар'єри (табл. 1).

Рейтинг країн із найкращим рівнем освіти [5]

№ п/п	Країна	Індекс якості освіти	Індекс освітніх можливостей
1	Великобританія	78,2	69,79
2	США	72	68,74
3	Австралія	70,5	67,52
4	Нідерланди	70,3	67,21
5	Швеція	70,1	66,96
6	Франція	69,9	66,3
7	Данія	69,8	62,54
8	Канада	69,8	61,01
9	Німеччина	69,5	60,64
10	Швейцарія	68,3	60,12

Відповідно до звіту 2020 Global Citizens for Human Rights рейтинг країн з найкращими освітніми системами має наступний вигляд:

- 1) Данія;
- 2) Фінляндія;
- 3) Японія;
- 4) Канада;
- 5) Швеція;
- 6) Німеччина; Ізраїль; Нідерланди; Сингапур; Південна Корея.

У табл. 2 представимо рейтинг країн із найбільшим індексом якості життя, який показує рівень розвитку соціальної сфери.

Отже, 6 із 10 країн із найбільшим рівнем якості життя, мають найпотужніші системи

освіти у світі, які входять у ТОП-10. Це Швейцарія, Данія, Нідерланди, Австралія, Фінляндія, Німеччина. У той же час, ще 3 країни (Норвегія, Австрія та Нова Зеландія), які мають високі показники якості життя, мають освітні системи, які входять у ТОП-20 найкращих освітніх практик:

- Норвегія: 7 місце у рейтингу якості життя та 12 місце у рейтингу якості освіти;
- Австрія: 9 місце у рейтингу якості життя та 13 місце у рейтингу якості освіти;
- Нова Зеландія: 10 місце у рейтингу якості життя та 14 місце у рейтингу якості освіти.

Рівень освіти Ісландії не представлений у аналізованих рейтингах.

Таблиця 2

Рейтинг країн із найбільшим індексом якості життя [6]

Ранг	Країна	Індекс якості життя	Індекс купівельної спроможності	Індекс безпеки	Індекс охорони здоров'я	Індекс вартості життя	Співвідношення ціни нерухомості та доходу	Індекс часу поїздки на дорогу	Індекс забруднення	Кліматичний індекс
1	Швейцарія	195,06	116,19	77,88	75,32	110,34	8,86	28,37	19,39	79,56
2	Данія	194,15	99,76	73,66	79,77	73,09	6,30	28,41	20,92	81,80
3	Нідерланди	191,46	99,58	72,43	75,93	67,71	7,36	26,63	24,72	86,92
4	Австралія	190,72	117,56	55,17	77,76	72,27	5,60	34,68	24,19	93,90
5	Фінляндія	186,84	91,00	73,16	76,75	63,75	7,54	27,58	12,02	56,64
6	Ісландія	184,48	82,62	75,70	66,61	86,59	6,80	19,96	15,83	68,81
7	Норвегія	179,63	86,27	66,49	77,08	85,93	7,83	26,87	17,99	68,68
8	Німеччина	178,32	102,75	62,99	72,45	59,62	10,60	31,14	28,14	82,92
9	Австрія	178,06	75,09	73,18	76,19	64,11	10,88	25,38	22,16	77,15
10	Нова Зеландія	176,83	85,02	55,39	72,97	68,96	8,01	30,73	23,87	96,35
60	Україна	112,06	36,29	53,43	55,22	30,70	11,31	37,87	62,26	70,69

Це підтверджує те, що провідні країни за рівнем розвитку соціальних сфер, мають потужну освітню систему, яка генерує знання, як рушійний елемент розвитку усіх підсистем суспільства.

У наш час накопичений рівень знань у значній мірі ускладнили не тільки людство, а і соціальну сферу. Вона досягла стадії розвитку, що характеризується домінуванням політичної суспільної активності. Приймаючи знання як рушійний двигун еволюції соціальної сфери та дотримуючись діалектики між ходом історії та спіралі соціальної еволюції, у перспективі ми можемо очікувати двох типів змін, спричинених самоорганізацією суспільства та спровокованих людським розумом:

1) Якісні зміни, викликані дією об'єктивних факторів:

– зміни в підсистемах суспільства. Найважливішим процесом сьогодні є культурна революція, що триває. Суспільна свідомість перебуває на етапі переходу від панування своєї політичної форми до суспільної самосвідомості. Економіка перебуває у процесі переходу від індустріальної до екологічної форми або від економіки, заснованої на грошах, до економіки, що базується на знаннях. Механізм прийняття рішень знаходиться в процесі падіння демократії, спричиненого деструктивним фінансизмом і прагненням до нової, більш адекватної форми правління;

– зіткнення між релігійною та політичною ідеологіями. Людство сьогодні розділене різними рівнями розвитку суспільної свідомості. Протягом кількох останніх століть так званий Захід пройшов через значні якісні зміни — Відродження, Реформацію та Просвітництво, які є трьома етапами культурної революції, на зміну домінуючій на той час релігійній свідомості прийшло панування політичної суспільної свідомості. Проте Близький Схід не зазнав впливу цієї культурної революції, і в ньому все ще домінує релігійна суспільна свідомість;

– глобалізація та диференціація суспільства. Найсуттєвішою якісною зміною сьогодні є глобалізація, яка є природним процесом інтеграції суспільств, племен у нації, а сьогодні цих націй в «єдиний організм». Глобалізація є суперечливим процесом, що супроводжується диференціацією на регіональному та громадському рівнях. Таким чином, через диференціацію, людство прагне самоорганізуватися як горизонтальна соціальна структура.

2) кількісні зміни, викликані мисленням владної еліти. Такими змінами є нинішня серйозно деструктивна геополітика, прагнення до домінування, спроби створити світовий уряд або Новий світовий порядок, тероризм, боргово-фінансові системи, руйнація моралі тощо [7, с. 188–191].

Отже, у перспективі механізм прийняття рішень буде перетворено з колективного на застосування спільного інтелекту або з уже застарілої демократії на більш витончену колабократію. «Колективний» і «спільний» інтелект виглядають схожими, але принципово відрізняються. Колективний розум є основою демократії. Це кількісний режим прийняття рішень на основі системи голосування, вибору одного з кількох варіантів. Це характерно для політичних партій та організацій. Спільний інтелект — це якісний спосіб вирішення проблем і прийняття рішень на основі перевірки здійснених моделей. Падіння демократії сьогодні є об'єктивним за своєю природою, оскільки складність сучасного суспільства породжує глобальні проблеми, які неможливо вирішити за допомогою системи голосування. Тому перехід від демократії до колабократії є неминучим і питанням часу.

За рахунок стрімкого розвитку Інтернету людство стоїть на порозі створення мереж співпраці, схожих на віртуальний мозок і глобальний розум. Адже горизонтальна соціальна структура в принципі самоврядна. Це означає, що місцева громада повинна бути організована таким чином, щоб управляти ресурсами, розподіляти та перерозподіляти блага та приймати всі важливі рішення для забезпечення добробуту місцевого населення. Єдиний спосіб зробити це — створити мережі осіб, які приймають рішення, схожі на віртуальний розум. Ці зміни є неминучими і призведуть до переходу від суспільства, що керується грошима, до суспільства, що базується на моралі та знаннях, а також передумовою для переходу від сьогоднішньої технологічної до гуманітарної цивілізації майбутнього.

Висновки. Хід історії та спіралі соціальної еволюції, є основним законом еволюції соціальної сфери. Відповідно до цього принципу, накопичення знань, людського розуму чи суб'єктивних чинників здійснюють кількісні зміни, підвищуючи складність суспільства; об'єктивні чинники або жива частина системи здійснюють якісні стрибки від існуючої до нової, вищої соціальної структури, адекватної вже досягнутій складності. І це стає причиною еволюційного стрибка соціальної сфери.

Сьогодні еволюція соціальної сфери перебуває в процесі зіткнення між об'єктивною тенденцією до створення мережі та суб'єктивною схильністю до ієрархії. Правлячі еліти в минулому та владна еліта сьогодні створили ієрархічну структуру, засновану на основних цінностях — землі та грошах — або домінуючій формі суспільної свідомості — релігії та політиці. Нові накопичені знання розширюють складність суспільства та необхідність горизонтальних змін у соціальній структурі. Загалом, хід еволюції соціальної сфери

йде від створеної людиною ієрархії до об'єктивно створеної мережі. Ієрархічний розвиток є кількісним процесом накопичення знань. Перехід до мережі є якісним стрибком до нової соціальної структури, адекватної складності сучасного суспільства. Складність суспільства створює ієрархічну мережу новостворених підсистем. Це найважливіший перехід з часів Аграрної революції 10 000 років тому, яка перетворила примітивну мережу мисливських і збиральницьких соціальних груп у дуже складну ієрархію. Сьогодні процес йде в протилежному напрямку — завершується повна спіраль соціальної еволюції.

Еволюція соціальної сфери відбувається під впливом змін трьох підсистем суспільства: культурної, економічної, форми влади. Необхідно відзначити, що взаємодія між підсистемами в процесі якісних змін дуже важлива і повинна бути чітко усвідомлена. Нова спіраль еволюції починається із культурної революції, яка замінює панування однієї форми суспільної свідомості формою, яка є вищою, більш витонченою та адекватною новим реаліям. Нова культура започатковує нові економічні відносини. Нова економіка підвищує її складність і вресіт-решт замінює існуючу форму правління новою. Ця «ланцюгова реакція» якісних змін у культурі, економіці та управлінні є важливим аспектом еволюції соціальної сфери.

Вищенаведене дає можливість екстраполювати перспективи цих змін на можливі витки розвитку соціальної сфери України та суспільства в цілому. Наразі війна в Україні створює всі необхідні передумови для наступного витку еволюції соціальної сфери на національному рівні, яка буде ґрунтуватися на значних змінах у культурній підсистемі внаслідок посилення горизонтальних зв'язків громадянського суспільства. Із обережністю можна прогнозувати, що це стане новим поворотом для розвитку соціальної сфери України, яка змусить трансформуватися економічну та політичну або владну підсистему. У той же час Україна повинна відмовитися від реактивної стратегії щодо розвитку соціальної сфери, яка передусім направлена на вирішення критичних ситуацій та проблем, а сформувати проактивну стратегічну позицію, яка повинна полягати у необхідності розвивати освітню систему, що, у свою чергу, формувати стійку основу та рушійну силу для стабільного розвитку соціальної сфери.

І з обережним оптимізмом можемо констатувати, що наразі внаслідок болючих та «прикордонних станів» для суспільства подій Україна стає тією країною, де ці процеси мають випереджаючий характер. Згуртованість перед екзистенційною загрозою змусила суспільство країни зробити квантовий стрибок у розвитку громадського суспільства, формуючи стійкі горизон-

тальні соціальні структури не тільки в межах нашої країни, а і долучаючи та показуючи приклад громадянам та владі інших країн. Російсько-українська війна із безмежними терористичними актами на фоні непохитності та згуртованості українського суспільства, яке боронить свої території, стають тим каталізатором, який пришвидшить ці процеси.

Література

1. Жеребило І. В. Соціальна політика держави як регулятор розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2020. № 1 (43). с. 283–289. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-283_289.pdf (дата звернення: 27.11.2022).
2. Ковалюк О.В. Напрями вирішення проблем соціальної сфери в Україні. Житомир. 2018. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/76.pdf> (дата звернення: 27.11.2022).
3. Назарова Г. В., Гончарова С. Ю. Розвиток соціальної сфери в сучасній економіці: теоретико-практичні аспекти. *Соціально-трудова відносина: проблеми науки та практики: монографія* / ред. Т. А. Костишиної. Полтава, 2020. С. 143–160.
4. Education Rankings by Country 2022. URL : <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/education-rankings-by-country> (дата звернення: 27.11.2022).
5. Muntean T. TOP-10 countries in terms of education. CEOWORLD. 2022. URL : <https://immigrantinvest.com/blog/ranking-best-countries-education-quality-en/> (дата звернення: 27.11.2022).
6. Quality of Life Index by Country 2022 Mid-Year. URL : https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 27.11.2022).
7. Tchurovsky D. The New Paradigm of Social Evolution: Modern Society between Hope and Tragedy. *Cadmus*. 2015. №2. 4. P. 184–195.

References

1. Zherybylo I. V. *Sotsialna polityka derzhavy yak rehulator rozvytku sotsialnoi sfery: teoretyko-metodolohichni aspekty*. 2020. *Problemy ekonomiky*. 2020 № 1 (43). с. 283–289. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-283_289.pdf [in Ukr.].
2. Kovaliuk O. V. *Napriamy vyrishennia problem sotsialnoi sfery v Ukraini* []. Zhytomyr. 2018. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/76.pdf> [in Ukr.].
3. Nazarova H. V., Honcharova S. Yu. (2022). *Rozvytok sotsialnoi sfery v suchasni ekonomitsi: teoretyko-praktychni aspekty* [Development of the social sphere in the modern economy: theoretical and prac-

tical aspects]. S. 143–160. Sotsialno-trudovi vidnosyny: problemy nauky ta praktyky [in Engl.].

4. Education Rankings by Country 2022. URL : <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/education-rankings-by-country> (дата звернення: 27.11.2022).

5. Muntean T. TOP-10 countries in terms of education. CEOWORLD. 2022. URL : <https://immigrantinvest.com/blog/ranking-best-countries-education-quality-en/> (дата звернення: 27.11.2022).

immigrantinvest.com/blog/ranking-best-countries-education-quality-en/ (дата звернення: 27.11.2022).

6. Quality of Life Index by Country 2022 Mid-Year. URL : https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 27.11.2022).

7. Tchurovsky D. The New Paradigm of Social Evolution: Modern Society between Hope and Tragedy. Cadmus. 2015. №2. 4. P. 184–195.

УДК 338.48:005

**Л. О. Мармуль,
І. А. Романюк**

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті здійснено аналіз системи, інститутів та динаміки розвитку регулювання функціонування туристичних підприємств в Україні та в світі. Особлива увага приділена державній та глобальній політиці у сфері туризму; стратегічним пріоритетам та напрямкам його розвитку; розподілу владних і регуляторних повноважень; механізмам та інструментам їх впровадження. Висвітлено особливості діяльності світових туристичних організацій та участі в ній України. Обґрунтовано важливість євроінтеграції вітчизняних туристичних підприємств та засоби імплементації вітчизняної туристичної сфери у європейську туристичну спільноту. Визначено перспективи такої співпраці, у т.ч. у вигляді формування регіонів транскордонного співробітництва. Акцентовано на важливості забезпечення доступності туристичних послуг, забезпеченні соціальної орієнтованості та інклюзивності туристичних підприємств.

Ключові слова: туристичні підприємства, розвиток, управління, євроінтеграційні пріоритети, туристичний ринок, туристичні послуги, транскордонне співробітництво, соціальна орієнтованість, інклюзії.

Summary. The article analyzes the system, institutions and dynamics of the development of regulation of the operation of tourist enterprises in Ukraine and in the world. Special attention is paid to the state and global policy in the field of tourism; strategic priorities and directions of its development; distribution of power and regulatory powers; mechanisms and tools of their implementation. Features of the activities of world tourist organizations and Ukraine's participation in them are highlighted. The importance of the European integration of domestic tourist enterprises and the means of implementing the domestic tourism sphere into the European tourist community are substantiated. The prospects of such cooperation have been determined, including in the form of forming regions of cross-border cooperation. Emphasis is placed on the importance of ensuring the availability of tourist services, ensuring the social orientation and inclusiveness of tourist enterprises.

Key words: tourist enterprises, development, management, European integration priorities, tourist market, tourist services, cross-border cooperation, social orientation, inclusions.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-20-24

Постановка проблеми. Туристичні підприємства та сфера туристичної діяльності є одними з найбільш динамічних та перспективних господарських утворень в Україні та в світі. Тому питання управління їх розвитком та його регулювання мають велике теоретичне та практичне значення. Вони потребують постійної уваги науковців та практиків через значну динаміку умов діяльності,

у т.ч. туристичних ринків; появу все більш інноваційних продуктів цифрової економіки, які змінюють уяву про можливості, ризики та пріоритети; конкурентні переваги й ризики діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значимо, що управління та регулювання розвитку туристичних підприємств; видів та галузей туристичної діяльності; ринків туристичних послуг по-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Мармуль Л. О., Романюк І. А. Євроінтеграційні пріоритети державного регулювання у сфері туристичних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 20–24. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-20-24.

References (APA):

Marmul, L. O., Romaniuk, I. A. (2022). *Yevrointehratsiini priorytety derzhavnoho rehuliuвання u sferi turystychnykh pidpriemstv*. [Eurointegration priorities of state regulation in the sphere of tourist enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*, 2 (52), 20–24 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-20-24.

стійно знаходяться у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Наукові праці М. Ігнатенка, Л. Мармоль, О. Марченко, І. Романюк, О. Сарапінної, В. Ярового, Я. Яценка присвячені різноманітним проблемам ефективності функціонування й конкурентоспроможності туристичних підприємств, їх ресурсного забезпечення, організації бізнес-процесів та управління ними. Проте питання регуляторної політики держави у сфері туризму, глобального регулювання вимагають поглиблених досліджень.

Метою статті є визначення особливостей державного регулювання розвитку туристичних підприємств в Україні та обґрунтування євроінтеграційних пріоритетів і напрямів його спрямування на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання розвитку та функціонування підприємств у галузі туризму, у т.ч. сільського зеленого, здійснюється у відповідності з положеннями, визначеними законом. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про туризм», держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності [1]. Відповідно, це вимагає особливих підходів до управління підприємств туристичної галузі. З цією метою в Україні здійснено низку суттєвих змін в організаційній структурі регулювання.

Основними цілями державного регулювання розвитку підприємств у галузі туризму, у т.ч. на селі, є: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я; безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд; збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, врахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій; створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності.

Пріоритетними напрямками державної політики відносно підприємств галузі туризму, у т.ч. сільського зеленого, є:

— удосконалення нормативно-правових заasad регулювання відносин між туристичними підприємствами, державними й регіональними органами влади, місцевими громадами;

— розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого), пізнавального, медичного спортивного, відпочинкового та оздоровчого туризму;

— розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку, всебічне покращення її туристичного іміджу;

— створення сприятливих для розвитку туристичної діяльності умов шляхом гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного, візового адміністрування та регулювання, у т.ч. з використанням цифрових та онлайн технологій;

— забезпечення доступності туристичних послуг й екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян через запровадження пільг стосовно цих категорій осіб;

— розвиток соціально орієнтованого, інклюзивного туризму на засадах державної й суспільної підтримки.

Організаційно-управлінський механізм регулювання й удосконалення розвитку підприємств галузі туризму формують державні та недержавні організаційні структури [2–6]. Вони утворені на різних рівнях та реалізують свої рішення через важелі впливу, що належать до їх повноважень, а саме через нормативно-правове регулювання, податкову, бюджетно-фінансову, цінову політику, інформаційно-промоційне забезпечення.

Зазначені важелі можуть бути ефективними та сприяти досягненню основної мети реалізації організаційно-управлінського механізму — удосконалення надання туристичних послуг, підвищення ефективності та конкурентоспроможності туристичних підприємств, структури туристичного ринку. Це досягається у випадку чіткого розподілу повноважень на різних рівнях галузевого й територіального управління та з чітким контролем дотримання норм законодавства і визначених стратегічних цілей.

Міжнародний туризм перетворився на домінуючу галузь світової економіки. У зв'язку з цим усе актуальніше постає питання координації й регулювання розвитку туризму в рамках світового співтовариства. Зараз у світі існує близько 200 міжнародних організацій, які тою чи іншою мірою опікуються проблемами співробітництва та розвитку туризму. Впродовж понад 80 років безумовним лідером у туристичній діяльності є Всесвітня туристична організація (ВТО) — спеціалізована міжурядова установа ООН. До складу цієї найавторитетнішої і найбільш представницької світової організації сьогодні входять близько 160 країн і територій, а також 300 членів, що приєдналися: приватні туристичні підприємства, навчальні заклади, туристські асоціації та місцеві туристичні адміністрації).

Враховуючи вплив ВТО на всю сферу туризму і подорожей у світі, Організацією Об'єднаних Націй, на неї було покладено важливу місію — відігравати головну і вирішальну роль питаннях розробки та впровадження глобальної політики та стандартів щодо розвитку відповідального сталого й загальнодоступного туризму, що сприяє економічному зростанню, міжнародному взаємо-

розумінню, дотриманню громадських прав і основних свобод для всіх людей незалежно від раси, статі, мови, релігії [7, с. 60]. Керівними органами WTO є Генеральна асамблея, Виконавча рада, регіональні комісії, комітети й секретаріат.

Основними напрямками діяльності WTO є допомога у всебічному розвитку туризму, використання нагромадженого досвіду туристичної діяльності в цілях збалансованого розвитку у всьому світі, в першу чергу, в країнах, що розвиваються. WTO здійснює фінансування, залучення експертів до реалізації різноманітних довгострокових проектів з питань розробки стратегії та генеральних планів розвитку туризму, надає підтримку у сфері туристичної освіти та професійної підготовки, стандартів.

З питань продажів туристичних послуг WTO тісно співпрацює з Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) та має статус спостерігача при Світовій Організації Торгівлі (СОТ). Спільно розробляються принципи і практичні інструменти щодо сталого розвитку туризму. Вивчаються питання статистики і дослідження ринку туризму. WTO виконує широку програму публікацій та створення електронних продуктів у цій сфері діяльності.

Серед основних публікацій — Туризм-панорама 2020, Тенденції туристичного ринку, Щорічник туристичної статистики. В рамках WTO функціонує Стратегічна консультативна рада з інформаційних технологій (ІТ) у туризмі, регулярно проводиться Всесвітня конференція з туристичних комунікацій (TOURCOM). Україна стала дійсним членом Всесвітньої туристичної організації з 1997 р., а з 1999 р. є членом Виконавчої ради Всесвітньої туристичної організації).

Але слід відзначити недостатню ефективність використання Україною потенціалу глобальної туристичної організації щодо формування й реалізації результативної державної політики в галузі туризму [8–10]. Йдеться про формування високорентабельної туристичної діяльності та ефективного просування національного туристичного продукту на європейський та світовий ринок туристичних послуг. Доцільно говорити про пошук потенційних джерел міжнародної технічної та фінансової допомоги, можливості щодо розширення бази партнерства для спільних проектів і програм, інформаційного забезпечення через структури і мережі WTO.

На сучасному етапі економічної трансформації України її туристичні підприємства виступають важливим чинником геостратегічного розвитку країни. Ними треба вміло скористатися, як це робиться у розвинених туристичних країнах світу. Транскордонний рівень побудови організаційно-управлінської структури включає в себе можливість співпраці з регіонами сусідніх країн з метою розвитку туристичних підприємств. Така форма

співробітництва сприяє прискоренню регіонального розвитку, а також інтеграції у європейський та світовий простір.

Організаційними структурами при транскордонному співробітництві можуть виступати спільно створені органи в рамках функціонування євrorегіонів, виконання програм, проектів, угод про співпрацю. Важливим органом, що відображає євроінтеграційний рівень, виступає Європейська туристична комісія [11–13]. Україна є членом цієї комісії з 2005 р. Дана організація включає понад 30 держав, що об'єднані метою популяризації туризму в країнах-учасниках. Членство в даній організації дає можливість Україні значно підняти свій рейтинг туристичної країни, дозволяє іноземному туристу краще ознайомитись з туристичними ресурсами нашої країни, оскільки організація володіє потужними інформаційними системами в мережі Internet, які є дуже популярними серед іноземних громадян.

Висновки. Україна зацікавлена у продовженні євроінтеграційного напрямку розвитку туристичних підприємств. Насамперед, мова йде про врахування завдань адаптації туристичного законодавства країни до відповідних директив і стандартів ЄС; продовження лібералізації прикордонних, візових і митних формальностей для туристів, які здійснюють подорожі між Україною та державами-членами ЄС. Вони розуміються та визначаються для України генеруючими туристичними ринками.

Євроінтеграція сприяє приведенню якості туристичних послуг до міжнародних стандартів, гармонізації системи стандартизації та сертифікації підприємств туристичної та курортної сфери, що надають послуги розміщення та харчування в Україні з нормами ЄС. Можливо сподіватися на залучення фінансової та технічної допомоги з боку ЄС у туристичну та курортну галузь країни щодо реалізації пріоритетних проектів розвитку туристичних підприємств, дестинацій та маршрутів, у тому числі на регіональному й міждержавному рівнях.

Важливою є розбудова інфраструктури туризму, популяризація позитивного туристичного іміджу України на європейському й світовому ринках туристичних послуг. Тому організаційно-управлінський механізм його регулювання має бути на загальнодержавному та регіональному рівнях найбільш взаємопов'язаним. Це вимагає чіткого розподілу та гнучкості регуляторних повноважень з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики євроінтеграції туристичної діяльності.

Література

1. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 року № 324/95–ВР / Верховна Рада України.

URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

2. Герасименко В. Г., Михайлюк О. Л. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 332 с.

3. Ігнатенко М. М., Адамчик О. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму на засадах брендингу та маркетингових стратегій. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 50–57.

4. Семенов В. Ф., Набієва А. Е. Основні схеми і напрями регулювання сфери рекреації і туризму в країнах ЄС. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27, № 4. С. 83–90.

5. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 3(39). С. 50–53.

6. Романюк І. А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 24–27.

7. Мармуль Л. О., Яровий В. Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Сер.: Економіка та менеджмент*. 2017. Вип. 12. С. 57–63.

8. Шикіна О. В. Індекс туристичної конкурентоспроможності як показник туристичного потенціалу України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 2. Т. 2. С. 275–279.

9. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Сарапіна О. А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. *Економіка і менеджмент культури*. № 2. 2016. С. 32–38.

10. Романюк І. А. Державна підтримка та регулювання розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму. *Економіка і менеджмент культури*. № 1. 2017. С. 56–60.

11. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. 51. С. 7–13.

12. Marmul L., Levaieva L., & Yarovy V. Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, (54), 2022. pp. 38–45.

13. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in Eu-

ropean countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337–340.

References

1. Pro turyzm [On tourism]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] № 324/95–VR. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

2. Herasymenko, V.H., Mykhaylyuk, O.L. (2019). *Derzhavne rehulyuvannya sfery turyzmu Ukrainy v konteksti protsesiv yevrointehratsiyi* [State regulation of the tourism sphere of Ukraine in the context of European integration processes]. Kyiv: FOP Hulyayeva V.M. (in Ukr.).

3. Ihnatenko, M.M., Adamchik, O.O. (2020). *Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv silskoho zelenoho turyzmu na zasadakh brendynhu ta marketynhovyykh stratehiy* [Increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises on the basis of branding and marketing strategies]. *Ahrosvit*, 11, 50–57 (in Ukr.).

4. Semenov, V.F., Nabiyeva, A. E. (2017). *Osnovni skhemy i napryamy rehulyuvannya sfery rekreatsiyi i turyzmu v krayinakh YeS* [The main schemes and directions of regulation of the sphere of recreation and tourism in the EU countries]. *Еkonomichnyy analiz*, Ternopil, TNEU, 27, 4, 83–90 (in Ukr.).

5. Ihnatenko, M.M., Marmul, L. O. (2017). *Nadannya posluh silskoho zelenoho turyzmu fermerskymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyalnosti* [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50–53 (in Ukr.).

6. Romaniuk, I.A. (2016). *Stratehichne upravlinnya rozvytkom haluzi turyzmu na zasadakh formuvannya korporatyvnoyi kultury turystychnykh pidpryyemstv* [Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 24–27 (in Ukr.).

7. Marmul, L.O., Yarovy, V.F. (2017). *Metodolohichni zasady upravlinnya brendamy pidpryyemstv i orhanizatsiy u haluzi turyzmu* [Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Ser.: Ekonomika ta menedzhment*, 12, 57–63 (in Ukr.).

8. Shykina, O. V. (2017). *Indeks turystychnoyi konkurentospromozhnosti yak pokaznyk turystychnoho potentsialu Ukrainy* [Tourist competitiveness index as an indicator of the tourism potential of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2, 2, 275–279 (in Ukr.).

9. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Sarapina, O. A. (2016). *Sotsialno-ekonomichnyu potentsial silskykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv silskoho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti* [Socio-economic potential of rural areas as a basis for the development of rural green tourism enterprises based on innovation]. *Ekonomika i menedzhment kultury*, 2, 32–38 (in Ukr.).

10. Romaniuk, I. A. (2017). *Derzhavna pidtrymka ta rehulyuvannya rozvytku malykh pidpryyemstv sil s koho zelenoho turyzmu* [State support and regulation of the development of small enterprises of rural green tourism]. *Ekonomika i menedzhment kultury*, 1, 56–60 (in Ukr.).

11. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for

development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyu visnyk universytetu*, 51, 7–13 (in Eng.).

12. Marmul, L., Levaieva, L., Yarovyv, V. (2022). Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, 54, 38–45 (in Eng.).

13. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337–340.

УДК 061.1:33.338.2 (477)

**О. А. Марченко,
А. А. Постол**

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Анотація. В статті розглянуто стан впровадження реформи системи охорони здоров'я та зазначено, що відсутність єдиного медичного простору в Україні призвело до розбалансованості галузі та її неефективного державного управління. Визначено, що спроможність сучасної системи охорони здоров'я в Україні впливати на демографічну ситуацію, покращення стану здоров'я та підвищення рівня життя населення є обмеженою. Запропоновано заходи щодо вдосконалення впровадженної системи охорони здоров'я, реалізація яких потребує скоординованих дій державного управління.

Ключові слова: державне управління, система охорони здоров'я, медичне реформування, стратегічний план.

Summary. The article examines the state of implementation of the reform of the health care system and it is marked that absence over of single medical space in Ukraine brought to the disbalance of industry and her uneffective state administration. It was determined that the ability of the modern health care system in Ukraine to influence the demographic situation, improve the state of health and raise the standard of living of the population is limited. Measures to improve the implemented health care system are proposed, the implementation of which requires coordinated actions of the state administration.

Key words: the medical reform, the system of the health care, the strategy of the development, the medical insurance.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-24-28

Постановка проблеми. Проаналізувавши стан системи охорони здоров'я, її вплив на здоров'я громадян та демографічну ситуацію в державі, Рада національної безпеки і оборони України відмічає, що в умовах поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України, реформування системи охорони здоров'я

здійснюється здебільшого несистемно та охоплює лише фінансову складову. Відсутність єдиного медичного простору призведе до розбалансованості діяльності галузі та неефективного державного управління в сфері охорони здоров'я зокрема.

На сучасному етапі реалізації реформи, спроможність системи охорони здоров'я в Україні

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Марченко О. А., Постол А. А. Вдосконалення механізмів реформування системи охорони здоров'я в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 24–28. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-24-28.

References (APA):

Marchenko O. A., Postol A. A. (2022). *Vdoskonalennia mekhanizmiv reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini.* [Eurointegration priorities of state regulation in the sphere of tourist enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 24–28 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-24-28.

впливати на демографічну ситуацію, покращення стану здоров'я та підвищення рівня життя населення є обмеженою.

Ураховуючи всі вище визначені аспекти Рада національної безпеки і оборони України посирила контроль над реалізацією Стратегічного плану розвитку системи охорони здоров'я населення до 2030 року, визначивши строки, відповідальних, та чіткі механізми для забезпечення вільного доступу громадян України до своєчасної, безпечної і якісної медичної допомоги та реабілітації у сфері охорони здоров'я, передбачивши поетапне впровадження національних клінічних протоколів та стандартів медичної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для проведення досліджень з управління галуззю охорони здоров'я є наукові праці учених, присвячені розробці теоретико-методологічних і методичних основ управління галуззю.

Проблеми розвитку та реформування механізмів державного управління в охороні здоров'я розглядали сучасні науковці, серед них: Ю. Вороненко, Н. Герасименко, Л. Гриценко, М. Білинська, З. Гладун, В. Москаленко та інші.

Незважаючи на вже наявні ґрунтовні напрацювання з управління галуззю охорони здоров'я, залишається недостатньо вивченими та потребує більш глибоких досліджень.

Мета статті. Враховуючи теоретичні напрацювання вітчизняних вчених з державного управління у галузі охорони здоров'я, правові документи галузі, оцінку Ради національної безпеки і оборони України з реалізації Стратегічного плану розвитку системи охорони здоров'я населення до 2030 року, виконання Указу президента України №369/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою», ставимо за мету дослідження, визначити чіткі механізми вдосконалення державного управління галузі охорони здоров'я та запропонувати конкретні заходи, щодо їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України визнає життя й здоров'я громадян найвищою соціальною цінністю та проголошує державу гарантом забезпечення та утвердження прав і свобод людини. Проте наявна тенденція погіршення стану медичної системи в країні створює дедалі більші проблеми для подальшої реалізації задекларованого права людини на отримання медичної допомоги в нашій державі.

Економічні дослідження доводять, що причина в недостатньому фінансуванні медичної галузі, у недосконалості законодавства та недосконалості моделі медичної освіти. Медицина країни потерпає від непослідовної соціально-еко-

номічної політики та нерівних умов для ведення медичної практики різними суб'єктами господарювання. І хоча законодавство України і передбачає забезпечення цієї галузі бюджетними видатками в розмірі не менше ніж 10 % від обсягу національного прибутку, та за роки існування відповідного Закону жодного разу цю норму не було реалізовано. На фінансування медицини в Україні виділяється тільки 196,8 млн.грн. (3,7 % ВВП країни) [4]. Тобто на сьогодні державний бюджет забезпечує українську медицину тільки частиною необхідного мінімуму. Зараз ми маємо всі переваги й недоліки ринкової економіки, проте медична галузь в Україні все ще функціонує за успадкованим з радянських часів залишковим принципом розподілу фінансування.

Враховуючи вище зазначені аспекти доцільними стануть кардинальні зміни в системі охорони здоров'я, а саме впровадження всіх заходів реформування галузі медицини в цілому. Для цього необхідна реалізація національної стратегії розвитку системи охорони здоров'я населення до 2030 року в Україні. Національна стратегія побудови нової системи охорони здоров'я України на період до 2030 року готувалась спеціалізованою експертною групою, до складу якої увійшли також іноземні експерти. Документ визначає зміст, бачення, принципи, пріоритети, завдання та основні заходи для вітчизняної галузі охорони здоров'я. На меті є визначення напрямів і механізмів формування нової системи охорони здоров'я, реалізація яких сприятиме збереженню та зміцненню системи громадського здоров'я, пріоритетності профілактичного напрямку діяльності сфери охорони здоров'я, зниження показників захворюваності, інвалідності та смертності населення, підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги, запровадженню ефективних організаційно-правових та фінансово-економічних механізмів, підвищенню соціальної справедливості й захисту прав громадян на охорону здоров'я [2].

Аналізуючи ситуацію, що склалася в країні, можна констатувати: Українська держава посідає останнє місце за кількістю грошей, які витрачає держава з бюджету на кожного пацієнта в рік — 149 дол. [4]. Наприклад, у Німеччині в чотири рази менше лікарень, ніж в Україні, а витрати на кожного пацієнта у 20 разів вищі. У лікувальних закладах країни кількість ліжок сьогодні вдвічі перевищує європейські нормативи. Через застарілі технології тривалість стаціонарного лікування в нашій країні на 50 % довша, порівняно з країнами ЄС. Тож трансформація фінансування вітчизняної медицини в умовах ринкової економіки просто необхідна, щоб зробити систему охорони здоров'я ефективною, а медичні послуги якісними.

Згідно з проектом стратегії, зараз реформ зазнає сама структура Міністерства охорони здоров'я, позбавившись більшості не властивих їй функцій. Також відбулося суттєве зниження вартості базового переліку лікарських засобів, які необхідні для підтримки здоров'я українців.

Радикальні перетворення почались у системі функціонування медичних закладів. Оптимізація мережі лікарень полягатиме в ліквідації багато-профільних поліклінік при центральних районних і міських лікарнях. Самі ж лікарні набудуть автономності в адміністративній діяльності та розподілі свого фінансування, зможуть залучати кошти з різних джерел, матимуть свої банківські рахунки. Наразі медзаклади в Україні є дуже залежними від держави, яка чітко регламентує, серед іншого, і ставки медпрацівників, і вартість утримання пацієнта, не задовольняючи при цьому реальних потреб ні тих, ні інших [3]. Автономність управління в лікарнях дасть можливість запобігти ситуаціям з надлишком чи дефіцитом лікарів, а відтак, кількість медичних працівників та їх спеціалізація будуть приведені до реальних потреб на місцях. Лікарям дадуть можливість ставати суб'єктами підприємницької діяльності.

Особисте ліцензування — нововведення стратегії, — цей термін лякає багатьох медиків. Насправді це оновлення наявної системи п'ятирічної атестації лікарів, який набагато краще зможе контролювати їх професійність та дасть змогу запровадити нові моделі стосунків між лікарями та громадою на принципах приватно-державного партнерства [3].

Також в ході реалізації пропонується пацієнтам обрати сімейного лікаря. Реформатори акцентують: медицина повинна бути заснована на сімейних лікарях, які це відбувається в розвинутих країнах. Так, у Великій Британії, чия система охорони здоров'я вважається однією з найефективніших у світі, 90 % послуг надається на первинній ланці медичної допомоги лікарями загальної практики, у Нідерландах — 93% [4].

На засадах сімейної медицини планується вдосконалити та розвинути систему первинної медико-санітарної допомоги задля забезпечення доступу населення до кваліфікованої та сучасної медичної допомоги шляхом створення на рівні міст і районів центрів первинної медичної допомоги.

Розробники стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні запевняють, що впровадження сімейної медицини дасть, нарешті, зконцентрувати належну увагу на заходах профілактики хвороб на рівні сімейного лікаря. Світовий досвід показує, що 60 % роботи сімейного лікаря полягає саме в профілактиці, тоді як у нашій країні сьогодні, на жаль, цим не займається жоден лікар [5].

Проте введення в Україні програм щодо впровадження сімейної медицини породило певний супротив з боку ряду фахівців, які не вважають за можливе прискорену підготовку необхідної кількості лікарів загальної практики з подальшою перекваліфікацією лікарів-терапевтів та лікарів-педіатрів на спеціальність «сімейний лікар/лікар загальної практики» [3]. Адже згідно з «орієнтовним переліком медичних послуг», сімейний лікар повинен однаково добре розбиратися в хворобах пацієнтів різного віку, знати офтальмологію, гінекологію, імунологію та інше. Поверхневе володіння предметом може бути небезпечним, тому короткострокові курси є неприйнятними для спеціалістів медичної галузі [1].

Належної уваги на шляху реформування української медицини приділено стану екстреної медичної допомоги, яка на сьогодні вже пройшла часткове реформування, проте вочевидь потребує подальших змін. Як показала практика, задекларовані раніше європейські стандарти з забезпечення приїзду бригад швидкої до пацієнтів (у межах 10 хв. у містах та 20 хв. у сільській місцевості) у нашій державі залишаються невиконуваними. Водночас громадськість занепокоєна тим, щоб реформатори, вирішуючи проблеми своєчасності приїзду швидкої не оминули увагою і проблему якості самої екстреної допомоги, повні бригади та кваліфіковані лікарі для якої, на жаль, рідкість.

Негайної уваги в роботі служби потребує робота диспетчерів, адже загальновідомо, що існує так звана фільтрація екстрених викликів, наприклад, випадки відмови виїзду до людей похилого віку, що є неприйнятним для цивілізованої країни.

Існуючий стан справ в Україні доводить, що сьогодні наші лікарі зацікавлені у хворому пацієнті та в процесі лікування, а не одужанні. Отже, створення умов, за яких надавати неякісну медичну допомогу, стане економічно невигідно, має стати, нарешті, пріоритетом у роботі з розбудови української медицини. Саме тому розробники вищезгаданого проекту стратегії реформування вітчизняної медицини порушують питання про необхідність поширення страхової медицини і в нашій країні [4].

Обов'язкове медичне страхування перебуває під жорстким контролем держави і характеризується безприбутковістю. Ця форма організації страхового фонду дає змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду характеризується стабільністю. Основною перевагою обов'язкового медичного страхування є цільове та децентралізоване формування фінансових ресурсів, що спрямовані не в бюджет, а безпосередньо на потреби закладів охорони здоров'я.

Низький рівень платоспроможності та страхової культури громадян України наряду з відсутністю відповідної законодавчої бази стали актуальними проблемами сучасного страхового ринку нашої держави, що потребують вирішення [3].

Тільки незначна кількість країн може дозволити собі взяти відповідальність щодо майже повного забезпечення медичної допомоги виключно на бюджетній основі. У більшості ж країн намагаються поєднувати різні системи фінансування системи охорони здоров'я. Постійне зростання потреб на підтримку галузі пов'язане зі збільшенням загроз здоров'ю громадян у сучасних умовах, серед яких особливе місце посідають глобалізаційні процеси, пов'язані з міграцією населення та поширенням інфекційних захворювань. Більше того, сам темп життя та розвиток інформаційних технологій, окрім позитивних зрушень в економіці, породжують цілу низку стресових ситуацій, які негативно впливають на стан здоров'я населення.

Проте, зауважимо, що розробниками стратегії передбачені доволі чіткі механізми для можливості здійснення належного фінансування медичної галузі. Ними усвідомлена та прописана необхідність таких важливих кроків на шляху реформування, як інформатизація усієї сфери з введенням персоналізованої системи обліку фінансових потоків усіма страховиками та впровадження медико-економічних стандартів надання лікувальної допомоги [5].

Процес формування і реалізація державної політики в сфері охорони здоров'я сьогодні є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують урахування прагнення країни реалізувати національні інтереси у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Державне управління діяльності у сфері охорони здоров'я має свої особливості. Відповідно до законодавства України, охорона здоров'я є одним із пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію. Тому теорія і практика державного управління потребує негайної розробки організаційних, управлінських, політико-правових засад реформування сучасної системи охорони здоров'я.

Зазначені аспекти державного управління зумовлюють наукові пошуки визначення пріоритетних напрямів державної політики саме у цій надзвичайно важливій для суспільства сфері.

Висновки. Державне управління діяльності у сфері охорони здоров'я має свої особливості. Відповідно до законодавства України, охорона здоров'я є одним із пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію. Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України

та визнає належність права людини на охорону здоров'я до основних, загальновизнаних, природних, невідчужуваних і непорушних прав. Відповідно до статті 3 Конституції України прямо передбачено, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Статтею 49 Конституції України закріплено низку важливих положень, а саме: кожному гарантовано право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм; умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування створює держава; медична допомога у державних і комунальних закладах охорони здоров'я надається безоплатно; сучасна мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я не може бути скорочена; держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [2].

Зазначаємо, що країна і сфера охорони здоров'я отримала шанс на реальний розвиток і ефективно запровадження реформ.

Таким чином, реалії сьогодення свідчать про необхідність суттєвого оновлення поглядів стосовно державного регулювання у сфері охорони здоров'я громадян. Впровадження державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я об'єктивно зумовлено поєднати матеріальні і інтелектуальні ресурси державного та приватного секторів, сприятиме розбудові системи охорони здоров'я, підвищенню якості надання медичних послуг населенню, технологічному переоснащенню медичної галузі, вдосконаленню підготовки медичних кадрів.

Отже, в країні втілюється доволі болючий процес реформування вітчизняної системи охорони здоров'я. Враховуючи, що глобальною проблемою в Україні й надалі залишається відсутність єдиної політичної волі та бачення вектора шляху розвитку нашої держави як органами центральної законодавчої і виконавчої влади, так і органами місцевого самоврядування, а саме здійснення викладених у стратегії реформувальних є надзвичайно трудомісткими для України.

Література

1. Дзеркало тижня. Україна (http://dt.ua/ECONOMICS/u_kray_inci-nazvali-pershochergovireformi-doslidzhennya-160271_.html).
2. Газета Верховної Ради України «Голос України» (<http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=369892>).
3. Koshova, S. P., Mykhalchuk, V. M. and Radysh, Ya. F. (2021). *Yedynyi medychnyi prostir Ukrainy — nova paradyhma rozvytku natsionalnoi systemy okhorony*

zdorovia. [The single medical space of Ukraine is a new paradigm of development of the national health care system], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 9, Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=2203>.

4. Government adviser (2021), “Medical reform”, Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reformasistemi-ohoroni-zdorovya> [in Ukrainian].

5. Надюк, З. Механізми державного управління національною системою охорони здоров'я [Mechanisms of public administration of the national health care system]. Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, (2020).

References

1. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*. Retrieved from http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayinci-nazvali-pershochergovi-reformi-doslidzhennya-160271_.html [in Ukrainian].

2. *Ghazeta Verkhovnoji Rady Ukrainy «Golos Ukrainy»*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=369892> [in Ukr].

3. Koshova, S. P., Mykhalchuk, V. M. and Radysh, Ya. F. (2021). *Yedyni medychnyi prostir Ukrainy — nova paradyhma rozvytku natsionalnoi systemy okhorony zdorovia*. [The single medical space of Ukraine is a new paradigm of development of the national health care system], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 9. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=2203>.

4. Government adviser (2021), “Medical reform”. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reformasistemi-ohoroni-zdorovya> [in Ukr.].

5. Nadiuk, Z. (2020), *Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia natsionalnoiu systemoiu okhorony zdorovia*. [Mechanisms of public administration of the national health care system] [in Ukr.].

РЕТРОСПЕКТИВНІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто ретроспективу розвитку, сучасні тенденції відтворення та становлення ринку ресторанного бізнесу в Україні. Проаналізовано забезпеченість населення закладами ресторанних установ в умовах невизначеності та кризової політичної ситуації.

Ключові слова: підприємництво, ринок, ресторанний бізнес, заклад ресторанного господарства, невизначеність.

Summary. The article examines the retrospective development, modern trends of reproduction and formation of the restaurant business market in Ukraine. The supply of the population with restaurant establishments in the conditions of uncertainty and crisis political situation is analyzed.

Key words: entrepreneurship, market, restaurant business, restaurant establishment, uncertainty.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-29-33

Актуальність теми дослідження. Ресторанне господарство —галузь національної економіки, в якій з самого початку економічних реформ чітко проявилися ринкові відносини. В Україні сформувався комплекс закладів ресторанного господарства зі значними регіональними відмінностями та особливостями, котрі зумовлені рівнем соціально-економічного розвитку регіонів, їх господарською спеціалізацією, туристичною привабливістю та багатьма іншими факторами.

Сучасна ситуація невизначеності особливо вплинула на мінливість ринкового середовища, в якому ресторанні заклади здійснюють свою діяльність в умовах невизначеності, яка пов'язана із швидкими змінами ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти економіки ресторанного бізнесу висвітлюють у своїх працях вітчизняні дослідники: Н. Антошкова [1], Ю. Феленчак [2], І. Верховод [3], Т. Капліна і А. Капліна [5], О. Марченко [7].

Мета дослідження. Розглянути ретроспективу розвитку, сучасні тенденції відтворення та становлення ринку ресторанного бізнесу в Україні. Проаналізувати забезпеченість населення закладами ресторанних установ в умовах невизначеності та кризової політичної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Ресторанний бізнес в Україні, зокрема у порівнянні з іншими країнами світу — досить молода сфера діяльності у підприємстві. Початок його розвитку припа-

дає на 90-ті роки минулого століття. Однак період розвитку ресторанної справи триває досі. Втім за останнє 30-річчя відбулося безліч змін під впливом багатьох чинників. Ще у 90-х роках спостерігається активне створення нових закладів ресторанного бізнесу. Однак до 2009 року відбувалось постійне зменшення їх кількості, попри на те, що відкривались і нові. Згодом, зумовлена проведенням олімпіади Євро-2012, ситуація стабілізувалась.

Політична ситуація в країні станом на 2015 рік призвела до зниження купівельної спроможності українців і спричинила закриття понад 1500 закладів ресторанного бізнесу (без урахування непідконтрольних територій) України. Причиною було збанкрутування у першу чергу тих підприємств, котрі орендували приміщення та працювали на межі точки беззбитковості. До впливу об'єктивних та суб'єктивних факторів на банкрутство слід також віднести наступні:

- недостатній стартовий капітал;
- некваліфікована оцінка конкурентного ринку;
- невдале місце розташування ресторану;
- брак рекламної кампанії;
- провали в якості обслуговування;
- недосконала організація праці;
- відсутність належного обліку, аналізу та контролю;
- низька якість обслуговування;
- відсутність оригінальних ідей у справі.

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Рунчева Н. В., Бритвенко А. С. Ретроспективні та сучасні тенденції економічного стану ресторанного бізнесу в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 29–33. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-29-33.

References (APA):

Runcheva N. V., Brytvenko A. S. (2022). *Retrospektyvni ta suchasni tendentsii ekonomichnoho stanu restorannoho biznesu v Ukraini* [Retrospective and current trends of the economic state of the restaurant business in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 29–33 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-29-33.

На період 2018–2021 рр. припадає новий сплеск активності у розвитку ресторанної справи, не зважаючи на значне перевищення пропозиції над попитом.

Саме кризові періоди на шляху розвитку ресторанної справи як бізнесу надавали поштовхи до змін, розвитку та вдосконаленню. Мова йдеться про всі складові частини діяльності закладів ресторанної справи:

- форму власності;
- організаційну структуру;
- загальні та якісні зміни у технології приготування та дизайну страв;
- управління (франчайзинг, мережа закладів);
- фінанси;
- маркетинг;
- тенденції харчування (більшу увагу до здорового харчування, дієтичного харчування, вегетаріанської, етнічної, локальної або молекулярної кухні тощо).

Зміни у конкурентному середовищі сприяли зростанню попиту на гастрономічні послуги [1].

Зауважимо, що мова йде саме не про «підприємства ресторанного господарства», а про «заклади ресторанного господарства», адже майже 90% з них зареєстровані як фізичні особи-підприємці (ФОП), і лише приблизно 10% — як підприємства (юридичні особи). З початку ринкової перебудови в Україні частка ФОПів у загальній кількості суб'єктів господарювання РГ практично не змінювалась, навіть в останні кризові роки [1].

Таким чином, станом на листопад 2019 року кількість усіх закладів РГ в Україні становила 57712. За період 2015–2019 рр. їх кількість налічувала вже 7326 одиниць, при чому збільшення спостерігається лише в період 2018–2019 рр.

Нижче наведена забезпеченість України закладами ресторанного господарства (табл. 1).

Загальновідомо, що в сучасних умовах, в економічно розвинених країнах, частка місцевого

Таблиця 1

Забезпеченість населення закладами ресторанного господарства станом на 01.11.2019 р. за областями України (за [2, С. 209], без урахування тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей та АР Крим

Область	Кількість закладів, од.	Населення, осіб	Забезпеченість, од./10 тис. осіб
Вінницька область	1727	1 560 394	11,07
Волинська область	1015	1 035 330	9,80
Дніпропетровська область	2977	3 206 477	9,28
Донецька область	2390	4 165 901	5,74
Житомирська область	1142	1 220 193	9,36
Закарпатська область	2855	1 256 802	22,72
Запорізька область	1830	1 705 836	10,73
Івано-Франківська область	2867	1 373 252	20,88
Київська область	4505	1 767 940	25,45
Кіровоградська область	938	945 549	9,92
Луганська область	1134	2 151 833	5,27
Львівська область	3606	2 522 021	14,30
Миколаївська область	1080	1 131 096	9,55
Одеська область	3722	2 380 308	15,64
Полтавська область	2135	1 400 439	15,25
Рівненська область	1265	1 157 301	10,93
Сумська область	1569	1 081 418	14,51
Тернопільська область	769	1 045 879	7,35
Харківська область	3698	2 675 598	13,82
Херсонська область	1271	1 037 640	12,25
Хмельницька область	2655	1 264 705	20,99
Черкаська область	1518	1 206 351	12,58
Чернівецька область	1025	904 374	11,33
Чернігівська область	1019	1 005 745	10,13
Разом	57712	3920238	14,7

населення, котре активно користується послугами ресторанного господарства, є досить значною. Водночас в умовах нашої держави такі процеси лише започатковуються й характерні перш за все для великих міст, що є туристичними центрами.

На момент початку світової пандемії, пов'язаної з COVID-19, ринок РГ в Україні знаходився у фазі активного розвитку. Вихід з кризових умов підприємств готельного та ресторанного бізнесу залежить насамперед від загальної економічної й епідеміологічної ситуації в країні, швидкості зняття карантинних обмежень, підвищення ділової активності, темпів вакцинації населення.

В сучасних реаліях ресторани заклади здійснюють свою діяльність в умовах невизначеності, яка пов'язана із швидкими змінами ринкового середовища. Для того, аби заклади ресторанного бізнесу мали можливість вижити та реалізовувати свої послуги в довгостроковій перспективі, необхідне ефективне здійснення процесу стратегічного управління. Правильно обрана стратегія розвитку дозволить закладам визначити пріоритетність тих чи інших послуг, які будуть надаватися за певних конкретних ситуацій.

Стратегічний розвиток рестораних закладів в умовах невизначеності наразі є актуальним питанням, адже попри схожість загальних підходів кожен заклад створює унікальні комбінації базових та функціональних стратегій.

Враховуючи кризові умови національної економіки та суспільно-політичні проблеми, які склалися на сьогодні, необхідно сформулювати власну стратегію розвитку, яка буде враховувати закономірності розвитку ринкової економіки, вплив зовнішніх і внутрішніх факторів ринкового середовища та ефективно працюватиме на зменшення ризиків.

Однією з обов'язкових умов діяльності готельно-ресторанного бізнесу є правильна організація ведення бухгалтерського обліку, яка створює таку систему отримання інформації, що забезпечувала б примноження доходу від його діяльності підприємства та ефективного управління ним. Єдиного підходу до організації обліку в галузі готельно-ресторанного бізнесу немає, оскільки це специфічний вид діяльності, який складається з торгівлі, виробництва та надання послуг. Використання сучасних додатків для ведення обліку у готельно-ресторанному бізнесі значно спростить роботу закладу та допоможе уникнути багатьох проблем. Найбільш популярними додатками для ведення обліку в міжнародній практиці є:

— Sage Intacct — постачальник програмного забезпечення для обліку хмарних обчислень;

— програмне забезпечення Multiview — пропонує набір фінансових рішень;

— QuickBooks Enterprise — рішення для бухгалтерського обліку, відповідне для підприємств

малого та середнього бізнесу в декількох вертикальних галузях промисловості, включаючи будівництво, дистрибуцію, виробництво і роздрібну торгівлю [3, С. 270–271].

Індустрія готельно-ресторанного бізнесу здебільшого є невиробничою сферою і має специфічні особливості управління в умовах державного регулювання ринкових відносин і наявності різних форм власності на основі засоби надання послуг. Тому важливим науковим завданням є визначення теоретико-методологічних засад її функціонування як специфічної сфери нематеріального виробництва для регулювання і планування її розвитку на рівні держави, регіону, місцевого самоврядування та суб'єктів надання послуг в даній сфері. В інших випадках при розгляді територіального розміщення продуктивних сил виділяються промисловість, сільське господарство, виробничу та соціальну інфраструктуру. До виробничої інфраструктури відносять об'єкти, що забезпечують функціонування промислового та сільськогосподарського виробництва. До соціальної інфраструктури належать об'єкти та суб'єкти господарювання, що спрямовані на задоволення суспільних та індивідуальних потреб людей. Самостійне функціонування капіталу індустрії готельно-ресторанного бізнесу у вигляді основного та оборотного капіталу, що використовується для надання послуг в сфері гостинності, скорочує час обігу промислового та торгового капіталу, забезпечуючи функціонування індустрії гостинності, сприяє росту змінного капіталу та зростанню річної маси додаткової вартості. При цьому витрати капіталу цієї індустрії мають бути повернені і має бути одержаний прибуток. В умовах вільної конкуренції норма прибутку на капітал має бути такою, як і в інших сферах національної економіки інакше буде мати місце перелив капіталу в інші сфери.

Сфера послуг формує сектор, де робітники взаємодіють з виробничими колективами та людьми, орієнтуючись на задоволення потреб, що не пов'язані напряму з виробництвом та направлені на задоволення нематеріальних і невиробничих потреб людини. Отже, даний сектор об'єднує житлово-комунальні послуги, транспорт, зв'язок, торгівлю, туризм, державну адміністрацію, освіту, охорону здоров'я, побутові, інженерно-консультаційні, юридичні послуги. Необхідно зазначити, що в третинному секторі мають виділятися послуги готельно-ресторанного бізнесу як новий сегмент сфери послуг. Індустрія гостинності як система економічних відносин об'єднує економічні відносини, що виникають в процесі: надання послуг, їх розподілу за суб'єктами надання, розподілу обмежених матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів та економічні відносини у споживанні послуг. Для ефективного функціону-

вання системи економічних відносин в індустрії готельно-ресторанного бізнесу необхідно формування сукупності норм, правил та інститутів, що визначають економічні та організаційно-економічні відносини основних суб'єктів управління, надання та споживання послуг [5].

Ресторанні інвестори почали розглядати міста Західної України як вигідніші для запуску нового бізнесу. Що стосується експансії за кордон, то таких прикладів поки що небагато. Планується відкриття Чорноморки, закладів Борисова, Сухомліна. У Польщі, наприклад, більше українців, і менталітет поляків ближчий до українського [6].

Багато закладів харчування починають активно працювати в Україні, їх кількість стала зростати після квітневої деокупації Півночі України. Про це йдеться у дослідженні ІТ-компанії Poster [7].

Наявна здатність малого бізнесу виступати компенсатором негативних тенденцій, що виникають у сфері зайнятості у великому та середньому бізнесі економіки України. Акцентується увага не лише на доступності створених у малому бізнесі робочих місць для осіб, які вивільняються з великих і середніх підприємств, а й на спроможності малого бізнесу створити економічні передумови для покращення якісних характеристик зайнятості в цьому секторі та економіці в цілому [8].

Не дивлячись на складну поточну ситуацію, учасники ринку активно допомагають захисникам України. На початку війни ресторанна спільнота замінила собою державні підприємства громадського харчування, адже бійці Збройних Сил України, територіальної оборони, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Нацполіція харчувалися саме за рахунок закладів харчування та волонтерів.

Мережі «Goodwine», «McDonald's» та «KFC» готують напівфабрикати, формують продуктові набори, пакують продукти та передають блокпостам, військовим, медикам; мережа «Food vs Marketing», мережа міських кафе-пекарень «Хлібний», «Тісто, сир і Тітка Белла», «Naprosesso», «Salateira» — забезпечують тероборону та місцеве населення. А такі компанії як Metro Cash&Carry і Молокія надавали продуктову допомогу на мільйони доларів. Було запущено в роботу виробництво сублімованого харчування для військових. Заклади харчування зараз активно долучились до благодійної допомоги. Вони всіма силами підтримують переселенців, безкоштовно готують комплексні обіди для солдатів Збройних Сил, використовують власні склади для зберігання продуктів. Нажаль, за цей час приблизно 4 млн осіб виїхало за межі країни. Серед них портьє, офіціанти, покійки — всього близько 500–700 тис. осіб [7].

Окрему увагу варто приділити соціально-психологічним методам, що дозволяють підтри-

мувати репутацію ресторану та спрямовувати прагнення кожного працівника на спільну місію — підтримку суспільства і країни у харчовій безпеці. В реаліях воєнного часу формування соціальних забезпечень для тих, хто потребує допомоги, працює на поліпшення клієнтської лояльності та соціальної співучасті ресторанів і його працівників.

Висновок. В умовах воєнного стану будь-який бізнес зазнає стресу та кризи. Діяльність зупиняється, скорочуються надходження до бюджету, зростає безробіття тощо. Сьогодні підприємці повинні намагатися втримати власну справу не просто для заробітку, а й для підтримки країни.

Наразі головною метою щодо відновлення роботи є зміцнення економічних можливостей країни. В стані активних бойових дій ситуація у регіонах є диференційованою. Однак є ряд реалій, що впливають на всі регіони України. Важливим фактором і перспективою щодо поновлення діяльності бізнесу є наявність попиту на послуги. В теперішній ситуації держава сприяє підтримці бізнесу. Тут йдеться про впровадження податкових пільг, про трансформацію податкової системи в межах держави. Попри все готельно-ресторанна галузь завжди може розширювати вікно своїх можливостей. Влада створює відповіді умови для того, щоб працювати сьогодні.

Такі тенденції як соціальна патріотичність, відповідальність бізнесу, україномовність і посилений клієнтський сервіс давно стали нормою в сучасному ресторанному бізнесі. Ресторатори знаходяться лише на початку шляху пізнання нових форматів комунікації. Але наразі панує тренд на усвідомлену ширість та розбудову України за покликом душі.

Література

1. Антошкова Н.А. Аналіз сучасного ринку ресторанних послуг в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (м. Львів, 18–19 червня 2020 р.)*. Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2020. 372 с.
2. Феленчак Ю. Б. Формування і реалізація соціальної доктрини туризму : дис. ... д-ра економ. наук : 08.00.07. Львів, 2021. 453 с.
3. Верховод І.С., Миронова В.Д. Організація ведення бухгалтерського обліку у готельно-ресторанному господарстві. *Інноваційний розвиток готельно-ресторанного господарства та харчових виробництв : матеріали II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.* Прага: Oktan Print, 2021. 378 с.
4. Ресторанний бізнес під час війни: де найбільш інтенсивно відкриваються нові заклади. https://24tv.ua/business/restoranniy-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoraniv-ukrayini_n2151721

5. Капліна Т.В., Капліна А.С. Індустрія гостинності України: тенденції розвитку. *Збірник наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва»*. 2021. № 27. С. 116–127. URL : <http://ppb.khadi.kharkov.ua/index>.

6. В Україні активно відновлюють роботу заклади харчування: скільки їх працює. <https://business.rayon.in.ua/news/507674-v-ukraini-aktivno-vidnovlyuyut-robotu-zakladi-kharchuvannya-skilki-ikh-pratsyue>.

7. Ринок HoReCa під час війни: поточний стан та ключові тенденції. URL: <https://voxukraine.org/rynok-horeca-pid-chas-vijny-potochnyj-stan-ta-klyuchovi-tendentsiyi>.

8. Nekhai, V, Nesterenko, S. Marchenko, O. Suprunenko, S & Khrystova T. Restorative and productive methods of environmental management in the implementation of environmental policy. *Cues tio nes Políticas*, vol. 39, N° 71 (2021), 871–883.

References

1. Antoshkova N.A. (2020). *Analiz suchasnoho rynku restorannykh posluh v Ukraini* [Analysis of the modern market of restaurant services in Ukraine]. *Materials of the International scientific and practical conference*. Lviv: LTEU Publishing House, 372 p. (in Ukr.).

2. Felenchak Yu. B. (2021). *Formuvannia i realizatsiia sotsialnoi doktryny turyzmu* [Formation and implementation of the social doctrine of tourism] Lviv, 453 p. (in Ukr.).

3. Verkhovod I. S., Myronova V. D. (2021). *Orhanizatsiia vedennia bukhhalterskoho obliku u hotelno-restorannomu hospodarstvi. Innovatsiyni rozvytok hotelno-restorannoho hospodarstva ta kharchovykh vyrobnytstv* [Organization of accounting

in the hotel and restaurant industry. Innovative development of the hotel and restaurant industry and food production]. *Materials of the II International Science and Practice. Internet Conf.* Prague: Oktan Print, 378 p. (in Ukr.).

4. *Restoranniy biznes pid chas viiny: de naibilsh intensyvno vidkryvaiutsia novi zaklady* [Restaurant business during the war: where new establishments are opened most intensively]. URL: https://24tv.ua/business/restoranniy-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoraniv-ukrayini_n2151721. (in Ukrainian).

5. Zharko, V. Ie., Panchenko, K. H., Ivanyk, N. M., Ostrovska, H. I. (2019). *Suchasni tendentsii rozvytku industrii hostynnosti*. Proceedings of the Innovatsii: aspekty upravlinnia, vyrobnytstva, sfery obsluhovuvannia. Ternopil: TNTU. Available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/28209?locale=ja> (in Ukr.).

6. *V Ukraini aktyvno vidnovliuiut robotu zaklady kharchuvannia: skilky yikh pratsiue* [Catering establishments are actively resuming work in Ukraine: how many are working?] URL: <https://business.rayon.in.ua/news/507674-v-ukraini-aktivno-vidnovlyuyut-robotu-zakladi-kharchuvannya-skilki-ikh-pratsyue>. (in Ukrainian).

7. *Rynok HoReCa pid chas viiny: potochnyi stan ta kliuchovi tendentsii* [The HoReCa market during the war: current state and key trends]. URL : <https://voxukraine.org/rynok-horeca-pid-chas-vijny-potochnyj-stan-ta-klyuchovi-tendentsiyi> (in Ukr.).

8. Nekhai, V, Nesterenko, S. Marchenko, O. Suprunenko, S & Khrystova T. Restorative and productive methods of environmental management in the implementation of environmental policy. *Cues tio nes Políticas*, vol. 39, N° 71 (2021), 871–883.

FUNCTIONING OF INFRASTRUCTURE SEGMENTS IN THE TOURISM FIELD IN MODERN REALITIES

Анотація. Інфраструктурні сегменти сфери туризму своєю нерозвиненістю, відсутністю зрілої практики створення сприятливих умов для інвестицій в розвиток своєї матеріальної бази, підвищення рівня сервісу, удосконалення законодавчої бази і державного регулювання туризму, на думку більшості фахівців і вчених країни, усе ще стримують розвиток туризму в Україні. У статті розглянуті основні сучасні тренди розвитку туризму через призму прогресу й, зокрема, інноваційних змін у діяльності його головних контрагентів — інфраструктурних сегментів (готелів ресторанів, транспорту, екскурсійних установ тощо). З'ясовано особливості й ідентифіковано сучасні проблеми та сутнісні прояви позитивних і негативних тенденцій розвитку інфраструктурних сегментів сфери туризму. Відзначено, що успішність функціонування інфраструктурних сегментів сфери туризму значною мірою залежить від впровадження таких сучасних процесів, як цифровізація, автоматизація, персоналізація, віртуалізація тощо. Приділено увагу ролі і ефективності державного регулювання і місцевого самоврядування у розвитку інфраструктурних сегментів сфери туризму.

Ключові слова: туризм, підприємництво, розвиток, управління розвитком туризму, інфраструктурні сегменти, сфера туризму.

Summary. The infrastructural segments of the tourism sphere, due to their underdevelopment, the lack of mature practice of creating favorable conditions for investments in the development of their material base, improving the level of service, improving the legislative framework and state regulation of tourism, according to the majority of specialists and scientists of the country, still restrain the development of tourism in Ukraine. The article examines the main modern trends in the development of tourism through the prism of progress and innovative changes in the activities of its main counterparties — infrastructural segments (hotels, restaurants, transport, excursion agencies, etc.). Features are clarified and modern problems and essential manifestations of positive and negative trends in the development of infrastructural segments of the tourism sphere are identified. It was noted that the success of functioning the infrastructural segments of the tourism sphere largely depends on implementing such modern processes as digitization, automation, personalization, virtualization, etc. Attention is paid to the role and effectiveness of state regulation and local self-government in the development of infrastructural segments of the tourism sphere.

Key words: tourism, entrepreneurship, development, management of tourism development, infrastructure segments, tourism sphere.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-34-39

Formulation of the problem. The current state and processes of the development of the tourism business in the world indicate that this sphere of the world economy, despite all kinds of troubles, is rapidly developing. At the same time, among the leading activities of the world economy, the field of tourism is considered quite young and does not have a clear structure and coordinated actions of its infrastructural segments. The diversity of the industry affiliation of its infrastructural segments, which are quite heterogeneous in terms of functions, purpose and technology of production of goods and services (tourist bases, hotels, restaurants, companies, transport, communication, etc.) require the attention of scientists, especially in relation to the

coordination of their functioning and successful progressive development. At the same time, the trends of their modernization, the introduction of modern forms and methods of work, the application of innovation systems, creative forms and methods of management and regulation of the development of tourism business entities, including its infrastructure segments, are of great importance. It is important to adapt to new realities, which requires changes in the organization of all work, finding new approaches to determining the actual requests of its consumers, updating methods and proposals, rebuilding broken objects, communication actions, behavior in the environment of competitors and differentiation in the market. The corre-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Семенов В. Ф., Маснюк Д. Р. Функціонування інфраструктурних сегментів сфери туризму в сучасних реаліях. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2022. № 2 (52). С. 34–39. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-34-39.

References (APA):

Semenov, V. F., Masniuk, D. R. (2022). *Funktsionuvannia infrastrukturykh segmentiv sfery turizmu v suchasnykh realiiakh.* [Functioning of infrastructure segments in the tourism field in modern realities.]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 34–39 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-34-39.

sponding vector of development of the infrastructure segments of the tourism sphere is possible in the presence of an effective mechanism of state regulation and the strengthening of the main trends of their development towards innovative technological changes, which allow to reduce the cost price and increase the profitability of the tourist product, stimulate new needs of consumers of tourist services, form a favorable image of tourist and related enterprises, and also master new positions in the domestic and international markets of tourist services. Ukraine, which currently exists under the legal regime of martial law, after the victory will have a chance to change the field of tourism and enter the cohort of tourist countries of the world.

Analysis of recent researches and publications. In recent years, in Ukraine, the attention of scientists and specialists investigating tourism development trends has increased, to the formation, first of all, of national segments of the tourism sphere, increasing the economic efficiency of tourist enterprises, the use of recreational systems, etc. Considerable analytical and empirical material on the economic development of tourism is contained in the works of S. M. Dombrovska and M. V. Gudz, V. F. Kyfyaka, O. A. Melnychenko, V. V. Kravchenko, A. L. Pomaza-Ponomarenko, M. D. Romanyuka, V. P. Rudenko, O. A. Sushchenko and others. The study of the theoretical and empirical achievements of these scientists allows us to assert that a number of issues related to modern realities and the development of entrepreneurial initiatives in the field of tourism remain unresolved and require research and rethinking of scientific views regarding new trends in the development and regulation of infrastructural entities in the field of tourism at all levels of the national economy, eliminating the existing negative consequences of market processes and solving problems that the market mechanism cannot overcome or solves them slowly and not always rationally and content.

Purpose of the research. The purpose of this article is to study the issues, specifics and content of trends in the development of infrastructural segments in the field of tourism, as well as proposals for the tools of their state regulation, which will contribute to the solution of a complex of interrelated strategic, tactical and operational tasks of the formation and maintenance of tourist flows, which will make it possible to achieve the set goals. The primary task should be to support positive trends in the implementation of digitization processes, automation of processes in the hotel and restaurant business, virtualization of excursions, and creation of a competitive tourist product on the international market at the national, regional and community levels.

Outline of the main research material. Tourism acts as a catalyst for the rapid development of countries that largely develop this industry. There are well-known examples of countries that have integrated tourism into their economy and are developing this

direction for partial or full provision of the state's financial resources [1]. In the modern realities of the economic development of the country's economy, the volumes and competitiveness of the national tourism product depend not only on the totality of the results of the activities of traditional enterprises in the national tourism sphere but also on the infrastructural segments (entities of its infrastructure) that provide specific recreational and tourist services at the expense of infrastructural potential.

Tourism, with its presence in the regions, creates conditions for effective influence on the cooperation of local self-government and the private sector in the further development and prosperity of the economy of both regional and local territories. The key concept of "development of infrastructural segments of the tourism sphere" is considered through the prism of such categories as evolution, growth, progress, and the process of achieving the main goal by certain structures and subjects of tourism entrepreneurship. Some authors consider the concept of "development" through strengthening the company's position on the market, expanding the circle of consumers of products (works, services), creating new areas of business, increasing the volume of product sales, and harmonious interaction with the environment [5]. From the point of view of the regional economy, where the main processes of the production of the tour product and its infrastructural support actually take place, "development" is defined as "a certain mode of functioning, oriented to the positive dynamics of the parameters and quality of life of the population" [10]. Thus, the development of infrastructural segments of the tourism sphere is considered a dynamic process of qualitative changes aimed at meeting the needs of customers. Summarizing different opinions regarding our topic, under the "development of infrastructure segments of the tourism sector" we understand natural trends that lead to changes in the areas of activity, increasing the potential of business entities, changes in the organizational structure in certain segments of the tourism business, improving the quality of services and the level of satisfaction of needs consumers. Development can follow both the line of progress and regression and have an evolutionary or revolutionary form. The stability of the tourism market and the professionalism of the subjects of this type of activity largely depend on the implementation of measures to ensure control and regulation in the field of tourism at the state level. What are the latest trends in the hospitality industry? It goes without saying that the pandemic and subsequent economic downturn, stronger than the 2008 recession, and the chaos caused by fluctuating demand, have had a negative impact on the hospitality business in 2020 and 2021 — with lingering effects. Some innovative responses to this extraordinary situation, such as efforts to lure diners back to restaurants and reassure vacationers that hotel stays are indeed safe, have

accelerated existing trends in the hospitality industry and caused the lasting change. Meanwhile, after the acute phase of the pandemic, there has been a shift in society, partly due to a change in values. Yes, hygiene protocols and contactless technologies, which were strictly implemented at the time during the pandemic, have now firmly entered the daily activities of hotel business enterprises.

Current trends in tourism segments include the active implementation of digital technologies. Tourism became one of the first sectors of the global economy to digitize business processes on a global scale. The tourism sector must implement digital innovations and create new business opportunities in order to ensure the further progressive development of society. Museums are a good example here, because they contain many millions of artifacts, of which only a small part is exposed to visitors in expositions and exhibitions. There was a question about creating catalogs of national museum funds. The experience of creating such catalogs is known in the Baltic countries, in particular, in Latvia. The catalog of national museum collections of this country enables each museum to digitize its exhibits and add information about them to a common catalog that is available on the Internet. Anyone can access text, visual, video and audio information about any exhibit in any Latvian museum. Such a catalog is a significant investment in the development of Latvian tourism, as it provides an informative and visual representation of the exhibits in the museum even before visiting them. To create this catalog, an appropriate material and technical base was developed for all museums, including Internet connection and technology for acquiring skills to use this base, which united 25 public and 5 private museums for this common purpose [2;7].

The tendency of museums to create their own websites and electronic catalogs, which contain materials of various content and form, reflecting interesting topics of the history of countries and regions from the very beginning of history to the present, has become quite noticeable and promising [7]. Not only museum collections are digitized. Countries with a rich cultural heritage digitize all their valuable objects: buildings, parks, ancient fortresses, etc. Achievements in the digitization of museums and other objects in other countries can be used for the progressive development of the cultural and tourist sphere in Ukraine as well. In Ukraine, such works are of great value for future generations also because the war destroys historical monuments, museums, and valuable artifacts perish under shelling and fire [2;7].

In tourism, especially in the segment of the hotel business, trends towards personalization are observed, when hotel establishments greet their guests in person or by e-mail. Such personalized marketing provides communication, allows for personalized interactions between the guest and the accommodation company,

provides insight into past purchasing habits, allowing hotels to adapt their offers and promotions and automatically provide services similar to previous stays.

Enterprises of the hotel segment of the tourism sector create virtual tours — a digital environment in which consumers can imagine themselves. To do this, it is enough to have a smartphone — and simply point it at the artifacts of the real world to get additional information. It is an augmented reality that uses graphic or informational overlays to enhance the on-site environment. By downloading the appropriate app, guests can use the tool to access restaurant hours, reviews or interactive tourist information maps, or even create user-generated content.

In the activities of the restaurant segment, the trends of creating the most effective technologies of automation and digitization of both the general management system and its individual links are seen. [3]

The effectiveness of the introduction of automation technology, in the form of an electronic menu, has shown a number of advantages in the institution's management system for both customers and staff and business representatives with whom the restaurant cooperates. Automation in the restaurant industry solves 51% of staffing issues, which is the biggest challenge facing the industry. The increase in the minimum wage has already led to the fact that 47% of restaurants plan to reduce the length of hours per week, 31% of restaurants update their menu every month [6;7].

The restaurant industry is one of the first businesses to suffer during martial law. The duration of the working day is shortened, restrictions in products due to their shortage. Many restaurants and cafes have started to work for the defenders of the Armed Forces, prepare food, drinks, and provide humanitarian assistance. The number of employees also decreased, due to the departure of some abroad or to the western regions of Ukraine. Since the beginning of martial law, more than 80% of restaurants and catering establishments have closed, and those that remained open, «Post-war state» has already arrived in many cities of Ukraine. The first sign of this condition is the first fear of starting a business. Under the conditions of a restricted regime and curfew. Due to the lack of products, the menu has to be limited, and the number of staff is also limited because many have left the country and some cannot get to the place of work. The number of guests, of course, is also now limited. Some went abroad and have not returned yet, others save money and do not go to cafes and restaurants. But those restaurants that opened anyway are 50% full. [6].

The issue of placing restaurants has become important. Restaurants on roofs and upper floors are losing their popularity, although restaurateurs usually did not like basements and basement floors. Except that pubs and bars found shelter mostly «underground». With the beginning of the war, basements became a certain guarantee of safety for consumers,

and the deeper the basement, the better. It seems that in Ukraine, the tendency to increase the number and popularization of accommodation in basements will continue, and thus the prices for renting such premises will rise, as well as the prices for services. Maybe even basement hotels and co-working spaces will appear. Therefore, equipped basements with hoods, toilets and even a spare exit are becoming a trend, a novelty in commercial real estate [14].

Nowadays, in Ukraine there is a tendency to develop such establishments as coffee shops and bakeries, because many people eat their stress with confectionery and flour products, and at the same time with a cup of coffee. Therefore, bakeries and coffee shops will continue to be places of pleasure for a long time, and therefore their number will grow. Among single people, and among them there are many men whose wives have left the country for a long time, ready and semi-ready food sold in fast food stalls, such as shawarma, mivina and frozen semi-finished products, are popular.

In the functioning of the restaurant business today, there is a noticeable trend towards the growing popularity of Ukrainian cuisine, borscht is no longer just a soup — it is a symbol of the country. In restaurants, fancy and expensive dishes are not in trend now, people don't choose fancy dishes, but simpler ones. Because of this, Ukrainian cuisine has a significant advantage — it is familiar food made from available products, real and simple, with which you can experiment. Therefore, probably Ukrainian restaurateurs will combine Ukrainian cuisine with Georgian, Italian and even Chinese cuisines. So, in view of the above, we can say that there is a tendency in the restaurant business to simplify its work, when the number of exquisite and expensive dishes decreases, a transition is made to more economical dishes and economic services, due to a lack of products and earnings [11,12;13 ; 14].

With the duration of hostilities and the crisis associated with them, it will be increasingly difficult for the restaurant business, up to 30% of establishments in the country will close. Due to the migration of guests, there will be a drop in turnover, the increase in product prices is the first problem. The second problem is the migration of personnel abroad and to the western regions, somewhere to relatives in the villages. Products have also become a problem, not everything can be brought and not everything is available.

The laws of supply and demand in the market make it possible to achieve the highest results for those enterprises of the industry that are able to provide customers with the highest quality. The ratio of quality to price is also important. In the age of modern technology, when information is spread everywhere at an instantaneous speed, one mistake can ruin a restaurant's reputation forever: due to negative feedback and reviews lying in the public domain, a restaurant with a bad reputation can easily become bankrupt.

The world experience of restaurant business enterprises points to the strengthening of trends in the rational use of workers' labor, which is achieved by various methods of management and state regulation, which are used in all segments of the tourism infrastructure without exception [8; 11]. Attention is drawn, first of all, to such an important element of the functioning of tourism infrastructure segments as the quality of tourist services. No less important are investments and technologies, increasing productivity, reducing costs, reducing prices, increasing market share, strengthening one's own position and return on investment [1].

And another promising trend in the development of modern tourism, especially ecological tourism, is virtual travel. In today's realities, a significant part of humanity has the opportunity to «travel online», being at home and at the same time in a virtual space on the Internet. Virtual ecological tours, in their full sense, given the essence and meaning of ecological tourism, are generally somewhat more difficult to organize and conduct than other online trips. Here, it is impossible for the visitor to feel, first of all, the smells of clean air and water, the naturalness of food products and other real manifestations of the natural environment, which in a certain way reduces the actual ecological effect of such trips [2;4;7].

Ecological tourism contains a significant educational component, which can only be partially realized in virtual conditions. Nevertheless, the audio-visual effects of observing various natural phenomena online make it possible to largely satisfy both aesthetic tastes and cognitive needs, thus forming a careful attitude towards nature.

In general, there is no doubt that online tourism, including ecological tourism, cannot be compared with the emotions and impressions of real trips. However, in modern conditions, we have ways to get to know our beautiful world virtually, gain new knowledge and learn useful tips for future real trips. Using these opportunities, preserving your health and life allows you to plan future real trips more carefully and responsibly. Therefore, these are not a waste of time, but an incentive to turn a dream into reality, this is a significant incentive to eventually «get off the chair» and take an important step towards your desires. The word «excursion» is interpreted first of all as a complex tourist service aimed at familiarizing tourists and sightseers with excursion objects, lasting up to 24 hours, with the obligatory accompaniment of a tour guide, which runs along a pre-approved route and excludes accommodation services. But in times of crisis, especially war, it is relevant and possible to conduct tours, including museum tours, in a virtual format, which does not reduce the importance of a number of the main functions of the tour: knowledge, education, cultural leisure, broadening of the worldview. Analyzing media publications, one can be convinced of an active tendency to restore the work

of tour guides [2]. The emergence of new digital trends in the tourism sector, which transform the way people travel and behave during tourist trips, prompts their analysis. In order to understand the extent to which enterprises need to adapt and transform, the activities of «digital» or «smart» hotels that offer guests a unique and new experience are studied, such as: temperature control in the room; remote opening of doors, payment for accommodation, etc. [4]. Currently, virtual reality is used in the digitalization of tourism, when a person, regardless of where he is, can quickly view the destination and feel the atmosphere of his next vacation [2;4;7]. After some time, sitting at home, it will be possible to visit hotel rooms, beaches, exhibitions, precisely thanks to virtual reality. The trend of introducing robotics into the activities of infrastructure entities is becoming quite popular: welcoming guests upon arrival, washing dishes in the kitchen and cooking in hotels and restaurants; traffic smoothing and detection of hidden weapons, suitcases that intelligently follow their owners — at stations and airports, etc. [3]. Chatbots based on artificial intelligence are becoming popular. Because they are in contact with the customer practically 24/7, bots can provide answers to questions in real time. They are often used to answer common closed questions, but thanks to the advancement of IT technologies, chatbots are developing and will soon be able to answer even the most complex requests [2;3;4;7].

The global perception of the Russian-Ukrainian war provoked a peace movement among ordinary people in most countries of the world and gave rise to solidarity tourism. These are tourism-related actions taken by governments, tourism businesses and tourists to help people suffering during and after a crisis, driven by compassion for people, a sense of unity and a shared understanding of societal standards and responsibilities. The essence of solidarity tourism is to help war-torn countries recover by selling travel to countries recovering from war [14]. Previous research has found how tourism marketing based on solidarity, empathy and willingness to support local people has been useful in post-disaster tourism marketing communications. But what exactly will a «solidarity tourism product» look like? How can they be marketed to attract a global desire to help war-torn countries? How to make them attractive not only to tourists interested in dark tourism, but also to the wider tourist population? Research is also needed for accurate demand forecasting, sentiment analysis and risk analysis. Such research will be vital for promoting the economic recovery of Ukraine and the role of tourism in this process after the end of hostilities [14].

Ordinary people can help Ukraine and other war-torn countries in their rebuilding efforts by pledging to travel to those countries as soon as it is safe to do so. It's a real win-win situation. A war-torn country benefits from job opportunities and a strengthened

economy. Ordinary people benefit from travel of their choice, from nature tourism that hides atrocities to dark tourism that educates and raises awareness, hopefully promoting long-term peace [13;14].

Conclusions. To summarise, analyzing the main trends in the development of infrastructural segments of the tourism sphere of Ukraine, it is important to note that hotels, restaurants, transport, excursion and other institutions are constantly developing, following new trends and opportunities, and constantly improving their work. Those infrastructure entities that changed their format and focused on creative novelty, trying to change as much as possible, move away from traditional, outdated forms and methods, despite the fact that the visitor is used to them, are promising. A powerful trend and the current trend is the desire to become original, extraordinary. In conclusion, we can say that despite the difficult and tense situation in Ukraine, the tourism business and its numerous infrastructural components have opportunities to continue to exist and support the population and the economy in difficult times. It is proposed to find out the level of interest in changes and introduction of new types of tourism and ways of their development, especially thanks to digital technologies, through monitoring. A comparative analysis of trends in potentially new types and areas of tourism is possible. We also believe that in wartime, it is necessary to emphasize the priority of tourism support in state policy, the need for further improvement of state regulation in the tourism sphere, for which it is necessary to strengthen and update the relevant methods and strategies in order to create a competitive tourist product on the world market and its broad informational positioning on the regional, state and international levels.

Література

1. Архіпов В. В., Русавська В. А. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства. К.: ЦУЛ, 2019. 342 с. URL : https://pidru4niki.com/1584072023485/turizm/organizatsiya_obsługovuvannya_u_za_kladah_restorannogo_gospodarstva.
2. Віртуальні тури по музею. URL : <http://www.museum.dp.ua/virtual-tours.html>.
3. Завадинська О. Ю. Інноваційні технології господарства в ресторанному бізнесі. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації*. 2018. № 2. С. 93–102. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/zavadynska2.htm.
4. Дубинський В. В. Діджиталізація — як інструмент управління, удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230452>.
5. Домбровська С.М., Помаза-Пономаренко А. Л., Рибальченко Н. П. Туризм і право на нього в контексті гарантування безпеки: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2022. 272 с.

6. Купневич М., Машовець М., Павлюченко О. Переваги використання електронного меню в сучасних закладах ресторанного господарства. URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20095/1/128.pdf>.

7. Latvian Cultural Heritage in the Digital Environment. URL: https://www.nemo.org/fileadmin/Dateien/public/topics/Digitisation/Digitisation_LV.pdf.

8. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. С. 64.

9. Організація праці. URL: <https://studfile.net/preview/9173653/page:13>.

10. Семенов В. Ф. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: «МП Леся», 2008. 596 с.

11. Сінгуцький О. В. Державна підтримка туризму в Україні: перешкоди та передумови розвитку. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: державне управління*. Том 30 (69). 2019. № 6. С. 71–75. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.6/13>.

12. Сущенко О. А., Кравченко В. В. Становлення віртуального туризму як напрямку розвитку інформатизації діяльності туристичного підприємства. *Комунальне господарство міст*. 2018. Випуск 140. С. 19–24.

13. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.

14. Як туристична галузь країни працює під час війни та як зміниться після її завершення. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-turistichna-galuz-krayini-pracyuie-pid-chas-viyni-ta-yak-zminitsya-pislya-yi-yi-zavershennya>.

References:

1. Arkhipov V.V., Rusavska V.A. (no date). Organisation of service in restaurants. Available at: <https://subj.ukr-lit.com/organizaciya-obslugovuvannya-u-zakladaх-restorannogo-gospodarstva-arkhipov-v-v-kava-brejk>. (Accessed: January 15, 2023).

2. Dombrovska, S. M. and Rybalchenko, N. P. (2022) in A. L. Pomaza-Ponomarenko (ed.) *Tourism and the right to it in the context of guaranteeing security*. Kharkiv, Ukraine: NUZZU, p. 272.

3. Dubinskyi, V.V. (no date) Digitisation — as a management tool, improvement of business processes, optimisation. Available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230452>. (Accessed: January 15, 2023).

4. How the country's tourism industry works during the war and how it will change after it ends (no date) State Tourism Development Agency. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-turistichna-galuz-krayini-pracyuie-pid-chas-viyni-ta-yak-zminitsya-pislya-yi-yi-zavershennya>. (Accessed: December 15, 2022).

5. Kupnevich, M., Mashovets, M. and Pavlyuchenko, O. (no date). Advantages of using an electronic menu in modern restaurants. Available at: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20095/1/128.pdf>. (Accessed: December 15, 2022).

6. Labor organization. (no date) StudFiles. Available at: <https://studfile.net/preview/9173653/page:13> (Accessed: December 15, 2022).

7. Latvian Cultural Heritage in the Digital Environment (no date). Available at: <http://enuma-ratedataplatform.digibis.com/reports/survey-report-on-digitisation-in-european-cultural-heritage-institutions-2015/download> (Accessed: December 15, 2022).

8. Melnychenko, O. (2017) in V. Shvedun (ed.) Features of the development of the tourism industry in Ukraine. Kharkiv, Ukraine: National University of Civil Defense of Ukraine, p. 64.

9. The tourism industry after the war: is resuscitation and anti-crisis management possible? (2022). LIGA. Available at: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>. (Accessed: December 15, 2022).

10. Semenov, V. F. (2008) in Regional economy. . Kyiv, Ukraine: MP Lesya, p. 596.

11. Singutskyi, O. V. (2019) “State support for tourism in Ukraine: obstacles and prerequisites for development,” *Scientific notes of TNU. V. I. Vernadskyi.*, 30(69), pp. 71–75. Available at: <https://doi.org/10.32838/2663-6468>

12. Sushchenko, O. A. and Kravchenko, V. V. (2018). The formation of virtual tourism as a direction of the development of informatization of the activity of a tourist enterprise. *Communal management of cities*, (140), pp. 19–24.

13. Virtual tours of the museum (no date) *Dnipropetrovsk National Historical Museum*. Available at: <http://www.museum.dp.ua/virtual-tours.html>. (Accessed: December 15, 2022).

14. Zavadynska, O. (2018). Innovative farm technologies in the restaurant business. *Restaurant and hotel consulting*, p. 93–102. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/zavadynska2.htm. (Accessed: December 15, 2022).

«ПАРАДОКС ДОСТАТКУ» ЯК НАСЛІДОК РЕСУРСНОЇ МОГУТНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. Наведено загальний огляд наявності мінеральних ресурсів в Україні, у тому числі виділено стратегічні позиції видобутку корисних копалин. Розглянуто місце України у світовому виробництві мінеральних ресурсів. Робиться акцент на потужному потенціалі та перспективах розробки родовищ. Простежується динаміка виробництва деяких видів продукції видобувної промисловості, що підтверджує явище «парадоксу достатку» у вітчизняній економіці. Наводиться міжкраїнне співставлення рівня ВВП та обсягів видобутку природних ресурсів. Обґрунтовано потребу вироблення алгоритму виходу економіки з «ресурсної пастки», наводяться деякі базові складові алгоритму. Окреслюється проблематика самозабезпечення паливно-енергетичного комплексу України.

Ключові слова: мінеральні ресурси, природні ресурси, парадокс достатку, ресурсна пастка, видобувна промисловість.

Summary. A general overview of the availability of mineral resources in Ukraine is provided, including the strategic positions of mineral extraction. The place of Ukraine in the world production of mineral resources is considered. Emphasis is placed on the powerful potential and prospects for the development of deposits. The dynamic of the production of some types of products of the extractive industry is traced, which confirms the phenomenon of the “paradox of abundance” in the domestic economy. An inter-country comparison of the level of GDP and volumes of natural resource extraction is given. The need to develop an algorithm for exiting the economy from the “resource trap” is substantiated, some basic components of the algorithm are given. The problem of self-sufficiency of the fuel and energy complex of Ukraine is outlined.

Key words: mineral resources, natural resources, paradox of abundance, resource trap, extractive industry.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-40-46

Постановка проблеми. В економічній теорії розглядається таке явище як зворотний зв'язок між природними багатствами країни та її економічним зростанням. Ця ситуація має кілька назв: «ресурсне прокляття», «парадокс достатку», «голландська хвороба», «ефект Гронінгена», «ресурсна пастка».

Відповідно до цього явища достаток ресурсів, різноманітність і доступність не є гарантією їхнього ефективного використання на благо країни. Достаток природних ресурсів як безумовна перевага, навпаки, стає «ресурсною пасткою». Багатства надр України не забезпечили їй економічного лідерства навіть серед колишніх соціалістичних країн зі значно меншими обсягами корисних копалин, що наочно ілюструє парадокс достатку. У ситуації, що склалася, необхідно здійснити реальну оцінку ефективності розпорядження природними ресурсами, у тому числі в міжкраїновому порівнянні та окреслити базові умови перелому ситуації на користь економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція «парадоксу достатку» або «ресурсного прокляття» стає актуальною з другої половини 20 століття. Закордонні та вітчизняні вчені, роз-

глядаючи процеси деіндустріалізації, структурних дисбалансів в економіці, нестабільності та вразливості економічного розвитку та їх корупційної складової, як деструктивний фактор називають ефект «ресурсного прокляття», «ресурсної пастки», «парадоксу достатку». Основні аспекти наукових досліджень у цій галузі такі:

— гіпотези негативного впливу ресурсного достатку на політичні інститути [1; 2];

— аналіз управління доходами від природних ресурсів в окремих країнах та ризики, пов'язані з сировинним характером економіки [3; 4];

— концептуальне бачення економічної політики, що запобігає проявам «ресурсного прокляття» [5];

— парадокси достатку економік, з превалюючою експортно орієнтованою чорною металургією та сільськогосподарською сировиною [6].

Мета статті. Метою статті є аналітичний огляд стану ресурсного забезпечення країни, визначення її місця у світовому виробництві природних ресурсів, зіставлення обсягів видобутку природних багатств з деякими іншими державами, зіставлення якісного показника економічного розвитку цих країн з Україною на підтверджен-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Юрченко Ю. Ю. «Парадокс достатку» як наслідок ресурсної могутності України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 40–46. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-40-46.

References (APA):

Yurchenko Yu. Yu. (2022). «Paradoks dostatku» yak naslidok resursnoi mohutnosti Ukrainy [“The paradox of abundance” as a consequence of the resource power of Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 40–46 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-40-46.

ня такого явища як парадокс ресурсного достатку, а також деяких стратегічно важливих складових національної економіки, зокрема паливно-енергетичного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Україна є унікальною державою з точки зору наявності природних багатств: надра, родючі ґрунти, ліси, рекреаційні ресурси. Зумовлені особливостями геоструктурної зони земної кори корисні копалини дуже різноманітні, тому що за геологічним віком належать всім періодам: від найдавнішої архейської ери до сучасної. Країна має значні запаси кам'яного вугілля, нафти, газу, залізних і марганцевих, уранових, титанових, цирконієвих руд, графіту, каоліну, нерудної металургійної сировини, кам'яної і калійних солей, будівельних матеріалів. Станом на 1.01.2021 в країні виявлено більш ніж «20 тис. родовищ з 117 видів мінеральної сировини, з яких 8949 родовищ мають промислове значення. Промисловістю освоєно понад 2801 родовищ з 100 видів корисних копалин» [7], на базі яких здійснюють свою діяльність понад 2000 видобувних, переробних та збагачувальних комплексів. Природні багатства країни здатні покрити практично всі внутрішні потреби народного господарства, зокрема енергетичні, і навіть забезпечити потужний експортний потенціал. Так, на світові ринки Україна постачає мінеральні продукти на суму 8,4 млрд дол. (12,4% від загального обсягу експорту у 2021 році). У тому числі руди — 7,2 млрд дол. (10,5% від загального обсягу експорту у 2021 році) [8]. Запаси газу, нафти, вугілля дають нам великі перспективи у забезпеченні енергетичної безпеки країни. Станом на 01.01.2021 року в Україні нараховується 467 об'єктів обліку (родовища природного газу та перспективні газові площі), більшість з яких є комплексними: «65 нафтових, 111 газових, 18 нафтогазових та газонафтових, 155 газоконденсатних, 115 нафтогазоконденсатних, 3 газоконденсатнонафтових. У промисловій розробці знаходиться 285 родовищ з балансовими (видобувними) запасами природного газу 618719 млн м³. Підготовлені до промислового освоєння 22 об'єкти з балансовими (видобувними) запасами газу 26143 млн м³ [7]. Решта родовищ підлягають проведенню дослідно-промислової розробки, їх підготовки до промислового освоєння. Всього поточні потенційні ресурси газу складають 5506 млрд м³.

Перспективні ресурси нафти станом на 01.01.2021 р. враховані на «101 площі та 79 родовищах в кількості 117314 тис. т, в тому числі на нерозкритих пластах родовищ — 5795 тис. т, на перспективних площах — 111519 тис. т» [7].

Розвіданість початкових потенційних ресурсів нафти дорівнює 34,2%, ступінь їх виробленості — 84,8%. Розвіданість конденсату — 83,1%, ступінь виробленості — 20,5%.

Станом на 01.01.2021 р. «Державним балансом запасів корисних копалин України враховано 60 родовищ залізних руд, з яких 26 перебувають в стадії розробки. Загальні балансові запаси залізних руд становлять 18065,0 млн т, позабалансові — 5193,5 млн т» [7].

Металургія України є провідною у світі за споживанням та виробництвом марганцевої продукції. Україна володіє значними запасами уранових руд, виявлених на 46 родовищах (з яких розробляються — чотири); відкриті родовища літєвих руд.

Державним балансом також враховано 3 родовища озокериту (використовується в медицині, електротехнічній, текстильній, деревообробній, лакофарбовій та інших галузях промисловості). За розвіданими запасами озокериту Бориславське родовище (Львівська область) оцінюється як одне з найбільших в світі.

Україна володіє величезними запасами вогнетривких глин. Державним балансом обліковуються запаси 30-ти родовищ (розробляється 20).

Маються значні запаси гірських порід, придатних для виробництва будівельного каменю, природних облицювальних матеріалів. Широко розповсюджені інші будівельні матеріали: пісок будівельний, сировина керамзитова, цегельно-черепична.

Значні в Україні і ресурси бурштину, сумарні балансові запаси яких складають за кат. С1 — 42342,79 кг, за кат. С2 — 1421359,03 кг. Державним балансом запасів корисних копалин України зафіксовано родовище оніксу мармурового — Калюсицьке (Хмельницька область) із запасами 213 т за категорією С2, яке підготовлене до дослідно-промислової експлуатації.

Протягом останніх років розвідано нові родовища корисних копалин — золота, хрому, міді, свинцю, цинку, молібдену, рідкісних і рідкісноземельних елементів, літію, ніобію, танталу, фосфоритів, флюориту, каменесамоцвітної сировини тощо.

Останні геологорозвідувальні роботи дають підставу розраховувати на нові промислові родовища нафти, газу, металічних та неметалічних корисних копалин, які є базою паливно-енергетичного, металургійного, гірничохімічного, будівельного комплексів, тощо.

Оцінка міжнародними аналітичними інститутами ролі України у міжнародному розподілі видобутку природних багатств виглядає так: за часткою у світовому виробництві корисних копалин Україна входить до десятки провідних країн. Так, з видобутку заліза наша країна посідає 7 місце (2,56% у загальному обсязі видобутку у світі); з видобутку марганцю — 9 місце (3,38%), (за обсягом загальних запасів марганцевих руд Україна займає у світі друге місце після ПАР, а за підтвердженими запасами — перше), галія — 2 місце (1,86%), гер-

манія — 5 (1%), графіта — 9 (1,43%), каоліна — 6 (5,03%), урана — 9 (2,13%) [9].

Також у світовому видобутку корисних копалин Україна представлена виробленням: цирконія 11 місце у світовому рейтингу, парового вугілля — 12 місце, коксівного вугілля — 14 місце, бентоніту — 17 місце, солей — 24 місце, нафти — 53 місце [9].

Зокрема цирконій використовується при легуванні сплавів кольорових металів, які застосовуються що використовуються у ракетобудуванні, в літако- і автомобілебудуванні, зростає використання циркону у виробництві керамічної плитки та фаянсу тощо; германій застосовується при виробництві волоконної, тепловізornoї оптики, хімічних каталізаторів, електроніки; галій-дорогий і дуже витребуваний елемент в медицині, надвисокочастотній електроніці, напівпровідникових лазерах, світлодіодах, ультрафіолетового і фіолетового випромінювання, в силовій електроніці для створення силових електроніки; графіт витребуваний у різних галузях промисловості (тигельний, елементний, ливарний, електровугільний, акумуляторний, олівцевий, фрикційно-металокерамічний, пороховий, спеціальний малозольний та ін.). Графітова продукція підприємств України за якістю відповідає світовому рівню і експортується в інші країни. Каоліні широко використовуються в металургійній промисловості, паперовій, гумовотехнічній, керамічній, фарфорово-фаянсовій, чорній металургії та інших галузях промисловості. Більша частина його також експортується. Держава також є великим світовим постачальником солей, зокрема. кухонної.

В Україні є потужна сировинна база титану. Виявлені та розвідані значні запаси титанових руд, що перевищують сумарні запаси титану всіх інших країн світу. Титан використовується в авіакосмічній, хімічній, харчовій промисловості, у нафтовому машинобудуванні, чорній і кольоровій металургії, у виробництві пігментів для фарб, паперу, тощо. Зріст його видобутку останні роками доволі інтенсивний.

Досить значне поширення має польвошпатова сировина. Її використовують у електрокерамічній та фарфоро-фаянсовій промисловості. Також досить потужними є позиції «Гіпсі та ангідрити», які використовуються в цементному виробництві (в якості добавок для регулювання строків його тужавлення) та сільському господарстві (в якості агроруди для поліпшення якості засоленених ґрунтів і отримання азотних добрив); при виготовленні вищих сортів паперу, для виготовлення гіпсобетонів і будівельних деталей. Медичний гіпс застосовують у хірургії та стоматології. Будівельний — при виготовленні перегородних панелей та обшивальних листів, звукопоглинаючих плит, при штукатурних і облицювальних

роботах. Формувальний — у керамічній, авіаційній, автомобільній промисловості і точному машинобудуванні при виготовленні форм і моделей.

Виявлені промислові поклади самородної сірки, видобуток якої розвивається досить динамічно. Бентонітові глини використовуються в різних галузях промисловості: металургійній, масложировій, паперовій, фармацевтичній, хімічній, в сільському господарстві, промисловості будівельних матеріалів та ін.

Україна має значні запаси гірських порід, придатних для виробництва будівельного каменю, який використовується для кладки фундаменту, інших частин будівлі і споруд, будівництва автомобільних шляхів та залізниць, гідротехнічних споруд, а також як заповнювач важких та легких бетонів.

Вище переліченими позиціями перелік мінеральних ресурсів, що виробляються в країні, не обмежується. І наявні обсяги виробництва, і потенційні підтверджують статус України як країни «ресурсного достатку». На питання чи має місце «парадокс достатку» в нашій економіці можна відповісти, маючи приклад європейських країн, які не володіють і сотою часткою наших природних багатств, але мають у кілька разів вищі якісні показники рівня життя. Світові дані про видобуток корисних копалин надають інформацію про видобуток мінеральних ресурсів в Україні в контексті міжкраїнного порівняння. Для виявлення впливу наявності природних багатств на добробут населення доцільно зіставити обсяги виробництва мінеральних ресурсів на одну особу з середньодушовим ВВП (таблиця 1). Як базу зіставлення ми взяли країни з меншим обсягом виробництва сировини, ніж в Україні та порівняли з показниками ВВП на одну особу в цих країнах.

Розрахункові дані середньодушового обсягу виробництва мінеральної сировини в основному підтверджують зворотну залежність між видобутком корисних копалин та валовим внутрішнім продуктом у розрахунку на одну особу. Так, наприклад, Нідерланди та Україна мають однаковий показник середньодушового обсягу виробництва — 2,17 тонн/осіб. При цьому ВВП на одного мешканця Нідерландів у 2,7 рази вищий, ніж в Україні. У Португалії середній показник виробництва становить лише 90 кг, у Литві — 50 кг/осіб, а середньодушовий ВВП відповідно у — 1,6 та 1,8 рази вищий. У Бельгії абсолютний показник видобутку корисних копалин у 2018 році був лише 1220 тонн (миш'як, індій, селен), на одну особу — 0,1 кг, а середньодушовий ВВП у 2,33 рази вищий, ніж в Україні. Інші розрахункові показники рівня економічної активності та якості життя, наведених у таблиці окремих країн, підтверджують стан «парадоксу достатку», в якому опинилася Україна.

Таблиця 1

**Виробництво мінеральної сировини та ВВП на одну особу в окремих країнах у 2018 році
(тис.дол. США; ВВП за ПКС 2010 року, розраховано на базі даних [9; 10])**

Країна	Об'єм виробництва, V, тон	Середньо душовий об'єм виробництва, тон	К-т координації середньодушових обсягів виробництва країн з Україною	ВВП на одну особу, тис. дол. США	К-т координації середньодушових ВВП країн з Україною
Україна	91 303 405	2,17		17,1	
Румунія	38 910 791	2,00	0,92	26,2	1,53
Нідерланди	37 336 046	2,17	1,00	46,2	2,70
Словенія	3 314 546	1,58	0,73	33,2	1,94
Словаччина	3 314 546	0,61	0,28	27,5	1,61
Іспанія	20 587 558	0,44	0,20	32,3	1,89
Швеція	18 967 143	1,86	0,86	44	2,57
Італія	14 998 690	0,25	0,11	31,6	1,85
Франція	13 921 914	0,21	0,10	35,8	2,09
Ізраїль	12 658 825	1,41	0,65	35,1	2,05
Угорщина	10 136 806	1,03	0,48	26,7	1,56
Данія	9 743 954	1,68	0,77	42,1	2,46
Ірландія	2 796 455	0,57	0,26	57,4	3,36
Фінляндія	2 355 517	0,43	0,20	37,5	2,19
Хорватія	1 956 223	0,48	0,22	21,7	1,27
Португалія	895 290	0,09	0,04	27,4	1,60
Швейцарія	870 414	0,10	0,05	51,1	2,99
Ісландія	736 478	1,84	0,85	66	3,86
Латвія	320 080	0,17	0,08	27,9	1,63
Литва	139 990	0,05	0,02	30,8	1,80
Бельгія	1 220	0,0001	0,00	39,8	2,33

Одним із проявів «парадоксу ресурсного достатку» в Україні є такий факт: у наших надрах цілком достатньо сировини для паливно-енергетичного комплексу, розвідані запаси потенційно покривають внутрішні потреби. Однак, незважаючи на цей факт, власне добування не задовольняє внутрішній попит і сировина імпортується з інших країн в обсягу, що загрожує питанням національної безпеки. Свої родовища або законсервовані, або взагалі не розробляються. Існують декілька можливих цьому пояснень:

— власниками родовищ та ліцензій на їхню розробку є представники конкурентних структур інших країн. Консервація українських надр посилює їхні конкурентні переваги.

— складності у взаємодії між державою та приватними інвесторами у питаннях отримання ліцензій, спеціальних дозволів на видобуток мінеральних ресурсів.

— лобіювання зацікавленими структурами саме імпорту, оскільки лабіринти руху фінансового супроводу імпортних операцій забезпечують їм значне збагачення взагалі без будь-яких інвестиційних вкладень.

Формально держава робить певні кроки для подолання ситуації, що склалася, і досягнення статусу енергетично незалежної держави. Так, наприклад, з метою «забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експортного потенціалу країни за рахунок власного видобутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку» урядом була прийнята «Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» [11].

Мета Програми — «забезпечення нагальних потреб у мінеральних ресурсах без ризику позбав-

лення майбутніх поколінь у забезпеченні їх потреб».

У тому числі програмою передбачалося:

— «удосконалення методики розрахунків ціни дозволів та критеріїв визначення переможців конкурсів на користування надрами»;

— ліквідація наслідків надрокористування;

— наукове супроводження геологорозвідувальних робіт від прогносної оцінки до пошуку і розвідки родовищ, розроблення нових та удосконалення чинних методик з регіонального вивчення надр;

— проведення науково-методичних досліджень, спрямованих на підвищення ефективності геологорозвідувальних робіт щодо металічних і неметалічних корисних копалин, вугілля, метану вугільних родовищ;

— розроблення новітніх методик збагачення руд, удосконалення засобів спорудження колонкових і глибоких розвідувальних свердловин;

— наукова розробка та впровадження новітніх екологічно чистих і безпечних технологій у процеси використання корисних копалин та реабілітації земель, на яких здійснювався видобуток корисних копалин.

Обсяг загального фінансування Програми планувався у розмірі 189 млрд грн. [11].

Але практичні результати у сфері виробництва окремих видів мінеральних ресурсів не свідчать про скільки-небудь успішне виконання поставленою Програмою мети. З моменту прийняття Програми та після досягнення проміжного терміну — 2020 року, видобуток деяких стратегічно важливих позицій, у тому числі в енергетичній сфері (таблиця 2) не показав відчутного приросту, або зберіг динаміку, або значно скоротився, як, наприклад, добуток вугілля кам'яного знизився в 2,71 раза, нафти — в 1,4 рази, газового конденсату природного — в 1,4 рази, торфу — в 1,6. Різке зниження видобутку показала також група мінераль-

Таблиця 2

Виробництво окремих видів добувної промислової продукції за 2012–2020 роки (к / с — дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації; дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Найменування продукції	Од. вим	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2012	2020/2014
Вугілля кам'яне	млн.т	65,7	64,4	45,9	30,2	31,6	24,2	26,3	25,5	24,2		
Темп зміни	%		98,0	71,3	65,8	104,6	76,6	108,7	96,9	94,9	36,8	52,7
Нафта сира, у тому числі з мінералів бітумінозних	млн.т	2,3	2,2	2	1,8	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7		
Темп зміни	%		95,7	90,9	90,0	88,9	93,75	106,7	106,5	100,0	73,9	85,0
Газовий конденсат природний	млн.т	1,1	0,9	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8		
Темп зміни	%		81,8	77,	100,0	85,7	116,7	100,0	100,00	114,9	72,7	114,9
Газ природний скраплений або в газоподібному стані	млрд. м	20,5	21,3	20,1	19,9	20	20,5	20,8	20,5	20,2		
Темп зміни	%		103,9	94,7	99,0	100,5	102,5	101,6	98,6	98,5	98,5	100,5
Гіпс і ангідрит	млн.т	2,2	2,2	1,6	1,3	1,3	1,5	1,4	1,4	1,5		
Темп зміни	%		100,0	72,7	81,5	100,	115,38	93,3	100,0	107,1	68,2	93,8
Вапняк, вапняковий камінь	млн.т	20,6	18,7	11,6	7,6	7,7	6,6	6,1	6,9	7		
Темп зміни	%		90,8	62,0	65,5	101,3	85,7	92,4	113,1	101,5	33,9	60,3
Крейда	тис.т	391	288	218	119	154	148	237	263	401		
Темп зміни	%		73,7	75,9	54,9	129,4	96,1	160,4	110,9	152,5	102,6	183,9
Піски будівельні	млн.т	13	12,5	9,4	10	11,9	14,3	13,7	14,1	15,488		
Темп зміни	%		96,2	75,2	106,4	119,0	120,2	95,8	102,9	109,8	119,1	164,8
Каолін, крім кальцинованого	тис.т	1218	1179	1426	1815	2335	2381	2092	1844	1681		

Найменування продукції	Од. вим	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2012	2020/2014
Темп зміни	%		96,8	120,9	127,3	128,7	101,9	87,9	88,2	91,2	138,0	117,9
Торф паливний	тис.т	446	467	463	491	539	518	540	540	272		
Темп зміни	%		104,7	99,1	106,1	109,8	96,1	104,3	100,0	50,3	60,9	58,8
Сіль і хлорид натрію	тис.т	6183	5796	2498	2137	1784	1816	2192	2093	к/с		
Темп зміни	%		93,74	43,1	85,6	83,5	101,8	120,7	95,5			

них ресурсів, які використовують у тому числі й у виробництві будівельних матеріалів.

Звісно, нашій добувній промисловості з 2014 року завдано значної шкоди, багато виробництв залишилися на тимчасово окупованих територіях. Але 8 років — достатній термін для компенсації втрат шляхом розробки інших наявних родовищ на підконтрольних територіях. Ситуація законсервована. Очевидна потреба визначити базові умови перелому ситуації з «парадоксом достатку» на користь прогресу, економічному зростанню.

Тому є нагальна потреба розробки алгоритму виходу зі стану «ресурсної пастки», «парадоксу достатку».

У алгоритм має бути включено:

— досягнення інформаційної доступності до незалежного та відкритого моніторингу природних родовищ, їх статусу, ступеня освоєння та потенціалу;

— моніторинг усіх чинних законодавчих актів розвитку мінерально-сировинної бази України, стан їх виконання; причини відсутності досягнення бажаного ефекту;

— створення максимально сприятливого середовища для інвестування та ведення бізнесу, пов'язаного з розробкою родовищ, видобутком та виробництвом мінеральних ресурсів. За даними світового банку показник сприятливого для бізнесу середовища (БЕЕ) (Ease of doing business) ставить нашу країну на 64 місце зі 190 країн [12];

— створення ефективної логістичної підтримки освоєння нових родовищ.

Висновки. Україна є унікальною державою з точки зору наявності природних багатств. Достаток природних ресурсів, будучи за логікою речей безумовною перевагою, навпаки, стає «ресурсною пасткою», «парадоксом ресурсного достатку». Багатства надр України не забезпечили їй економічного лідерства навіть серед колишніх соціалістичних країн зі значно меншими обсягами корисних копалин. Ситуація, що склалася, вимагає адекватного алгоритму виходу зі стану «парадоксу достатку». Алгоритм має передбачати: систематичну оцінку стану, статусу, потенціалу та ступеня освоєння природних ресурсів; інвестиційну, інноваційну та логістичну підтримку роз-

робки нових родовищ. Наступні кроки алгоритму подолання «парадоксу ресурсного достатку», їх деталізація буде предметом подальших наукових досліджень.

Література

1. Zubikova A. Curse or blessing: economic growth and natural resources (Comparison of the Development of Botswana, Canada, Nigeria and Norway in the Early 21st Century). *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 1. pp. 20–41. URL: www.are-journal.com.

2. Козюк В., Длугопольський О. Ресурсне прокляття: роль слабких інститутів та кроні-секторів. *Ідеологія і політика*. 2018. № 1(9). с. 68–102. URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11>.

3. Zubikova A. The resource curse and its implications for fiscal policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. No. 1. Pp. 48–70. URL: <http://are-journal.com>.

4. Мокрій О. Г. Економіка аграрної галузі України: «прокляття ресурсів». *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5(1). С. 49–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_5%281%29__14.

5. Червяков І. М. Фактори уповільнення економічного зростання: «голландська хвороба», «прокляття ресурсів» та шляхи їх подолання. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 274. С. 233–236.

6. Колодій С. Ю., Гаряга Л. О., Руденко М. В. Розвиток економіки України: «ресурсне прокляття» по-українськи чи наслідок постсоціалістичної трансформації. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 7–8(1). С. 36–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2015_7-8%281%29__10.

7. Мінеральні ресурси України. Київ: Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2021. 270 с.

8. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

9. World Mining Data 2020: International Organizing Committee for the World Mining Congresses. URL: <https://www.world-mining-data.info/wmd/downloads/PDF/WMD2020.pdf>.

10. «Статистичний щорічник України 2021». К: Державна служба статистики України, 2022. 447с. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

11. «Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text>.

12. Doing Business 2020. Comparing Business Regulation in 190 Economies. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>.

References

1. Zubikova, A. (2018). Curse or blessing: economic growth and natural resources (Comparison of the Development of Botswana, Canada, Nigeria and Norway in the Early 21st Century). *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 4, no. 1, pp. 20–41, URL: www.arenjournal.com (in Eng.)

2. Koziuk, V.(2018). Resursne prokliattia: rol slabkykh instytutiv ta kroni-sektoriv [The Resource Curse: The Role of Weak Institutions and the Crown Sector] . *Ideolohiia i polityka*. 1(9), 68–102 URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11> (in Ukr.).

3. Zubikova, A. (2019). The resource curse and its implications for fiscal policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 48–70. URL: available at: <http://arenjournal.com>. (in Eng.)

4. Mokrii, O. H. (2017). *Ekonomika ahrarnoi haluzi Ukrainy: "prokliattia resursiv"* [Ukraine's agrarian economy: "resource curse"] *Ekonomika. Finansy. Pravo*. 5. 49–53 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_5%281%29__14 (in Ukr.).

5. Cherviakov, I. M. (2014). *Faktory upovilnennia ekonomichnoho zrostannia: «hollandska khvoroba», «prokliattia resursiv» ta shliakhy yikh podolannia* [Factors for slowing economic growth: "Dutch disease", "resource curse" and ways to overcome them]. *Kultura narodov Prychernomorja*. 274. 233–236 (in Ukr.).

6. Kolodii, S. Yu.(2015). *Rozvytok ekonomiky Ukrainy: "resursne prokliattia" po-ukrainsky chy naslidok postsotsialistychnoi transformatsii* [Ukraine's economic development: a "resource curse" in Ukrainian or a consequence of post-socialist transformation]. *Ekonomichnyi chasopys—XXI*. 7–8. 36–39 (in Ukr.).

7. *Mineralni resursy Ukrainy* [Mineral resources of Ukraine]. Kyiv: Derzhavne naukovo-vyrobnyche pidpriemstvo «Derzhavnyi informatsiyni heolohichniy fond Ukrainy»,2021. 270 с. (in Ukr.).

8. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. [The State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

9. «World Mining Data 2020»: International Organizing Committee for the World Mining Congresses. URL: <https://www.world-mining-data.info/wmd/downloads/PDF/WMD2020.pdf> (in Eng.).

10. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy 2021* [Statistical Yearbook 2021]. The State Statistics Service of Ukraine (2021) URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

11. *Zahalnoderzhavna prohrama rozvytku mineralno-syrovynnoi bazy Ukrainy na period do 2030 roku* [The national program for the development of the mineral and raw material base of Ukraine for the period until 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text> (in Ukr.).

12. Doing Business 2020. Comparing Business Regulation in 190 Economies. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf> (in Eng.).

ВРАХУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЄКТАМИ ЇХ РОЗВИТКУ

Анотація. В останні десятиріччя інновації та управління ними у формі інноваційних проєктів на рівні аграрних підприємств є справжнім трендом їх розвитку, його основним системним стратегічним пріоритетом. Традиційно, їх використання та управління здійснюється для підвищення конкурентоспроможності та ефективності. Але існує й тісний взаємозв'язок між інноваціями та безпекою суб'єктів агросфери, який досліджено значно менше. Для його всебічного врахування в управлінні інноваційними проєктами потрібно знати, що інновації та інноваційні проєкти мають зміст і є можливими тільки для підприємств з певним рівнем економічної безпеки. З іншої сторони, вони здійснюють прямий вплив на функціонування аграрних підприємств у соціальній (людські чинники споживання продовольства, трудових ресурсів, управління), виробничо-техногенній та природних сферах сільськогосподарського відтворення, при чому як позитивно, так і негативно. Тому управління інноваційними проєктами аграрних підприємств має враховувати, насамперед, інтереси їх економічної безпеки для більшої дієвості.

Ключові слова: підприємства, аграрні, економічна безпека, інноваційні проєкти, середовище, ризики, ефективність, здійснення, удосконалення, управління, інтереси, пріоритети.

Summary. In recent decades, innovations and their management in the form of innovative projects at the level of agricultural enterprises are a real trend of their development, its main systemic strategic priority. Traditionally, their use and management is carried out to increase competitiveness and efficiency. But there is also a close relationship between innovations and the security of the subjects of the agrosphere, which has been studied much less. For its comprehensive consideration in the management of innovative projects, it is necessary to know that innovations and innovative projects have meaning and are possible only for enterprises with a certain level of economic security. On the other hand, they exert a direct influence on the functioning of agricultural enterprises in the social (human factors of food consumption, labor resources, management), production-technogenic and natural spheres of agricultural reproduction, both positively and negatively. Therefore, the management of innovative projects of agricultural enterprises should take into account, first of all, the interests of their economic security for greater effectiveness.

Key words: enterprises, agricultural, economic security, innovative projects, environment, risks, efficiency, implementation, improvement, management, interests, priorities.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-47-51

Постановка проблеми. Безпека та розвиток аграрних підприємств в умовах економіки знань передбачає масштабне використання інноваційних досягнень науки і техніки. Застосування інновацій в сільськогосподарському виробництві сприяє зростанню продуктивності праці, економії різних видів ресурсів, зниженню витрат і здешевленню продовольчої продукції і сировини, збільшенню обсягів урожаю і підвищенню ефективності роботи загалом. Саме інноваційний потенціал сільськогосподарських підприємств, який розуміється як сукупність нововведень та їх можливостей на перспективу, у т. ч. у формі біз-

нес-планів, інноваційно-інвестиційних, інноваційних проєктів дозволяє їм конкурувати на національному та світовому ринках і досягати високих фінансово- та виробничо-економічних показників діяльності та її безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що основні теоретико-методичні положення про сутність і значення інноваційних процесів, особливості та закономірності їх прояву в аграрних підприємствах висвітлені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Йдеться про праці В. К. Антошкіна, Л. І. Антошкіної, Т. М. Боголіб, О. П. Величка, М. М. Ігнатен-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкін В. К. Врахування пріоритетів економічної безпеки аграрних підприємств в управлінні інноваційними проєктами їх розвитку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 47–51. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-47-51.

References (APA):

Antoshkin V. K. (2022). *Vrakhuvannia priorytetiv ekonomichnoi bezpeky ahrarnykh pidpryiemstv v upravlinni innovatsiynomu proiektamy yikh rozvytku* [Taking into account priorities of economic security of agricultural enterprises in the management of innovative projects for their development]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 47–51 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-47-51.

ка, С. В. Коваль, С. Ю. Кучеренко, В. В. Лаврука, Л. Ю. Леваєвої, Л. О. Мармуль, К. А. Пилипенко, І. А. Романюк, Н. В. Рунчевої, О. І. Янковської та інших авторів.

Незважаючи на значний доробок названих та інших авторів, існує потреба в подальшому пошуку ефективних шляхів впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств на засадах управління інноваційними проектами, їх взаємозв'язку з економічною безпекою. Адже саме інноваційні проекти найбільшим чином відображають специфіку функціонування того або іншого підприємства, його інноваційний потенціал, конкурентні переваги й конкурентоспроможність, ризики та завдання розвитку у сфері безпеки на перспективу.

Метою статті є визначення взаємозв'язків інвестиційної діяльності, її структури, динаміки й інших особливостей в аграрному виробництві, впровадження у формі інноваційних проектів в аграрних підприємствах та управління ними з метою забезпечення й підвищення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У структурі інновацій агробізнесу та агросфери загалом найбільше значення мають нові енергетичні ресурси та джерела; нові машини, механізми та обладнання; нові добрива і засоби захисту рослин; нові сорти культур і породи тварин; нові засоби зберігання й транспортування готової продукції, її первинної переробки; нові форми організації бізнес-процесів, діяльності, її обліку, аналізу, фінансування й інвестування та управління; новітня реклама, нові бренди, товари та їх реалізація; нові засоби безпеки й інформаційного забезпечення.

Нових форм та змісту набули й власне організація та впровадження інноваційних розробок в аграрну діяльність. Так, якщо ще 25–30 років тому переважали окремі розробки, направлені на електрифікацію, механізацію, хімізацію виробництва, то зараз мова йде про автоматизацію, впровадження цифрових та віртуальних технологій [1–3]. На зміну минулим технічним завданням, заявкам на впровадження тощо прийшли бізнес-плани, інноваційні та інноваційно-інвестиційні проекти. Це, з однієї сторони, сприяє підвищенню ефективності й конкурентоспроможності та безпеки їх діяльності, з іншої сторони — ставить нові вимоги щодо її забезпечення.

По-суті, вони мають одну економічну сутність та дещо відрізняються за формою викладу та змістовними акцентами. Так, інноваційний проект розуміється як комплекс заходів з розробки, просування та впровадження певних новітніх продуктів за наявності ресурсних обмежень. Це, одночасно, й комплект документації, який відображає названі процеси з чіткими фінансовими, виробничими та часовими розрахунками.

Умовах стрімкого розвитку економіки знань, електронної комерції (е-комерції), споживчих

ринків з однієї сторони, і посилення конкуренції з іншої, впровадження інновацій є важливим аспектом системи управління та менеджменту аграрних підприємств з метою збереження та посилення конкурентних переваг на ринку й підвищення ефективності розвитку та конкурентоспроможності. У процесі впровадження інновацій виділяється кілька змістовно-функціональних етапів: визначення та оцінки потреб, вартості, доцільності, окупності; розробка або замовлення, придбання; власне впровадження; управління ними у структурі менеджменту аграрних підприємств, у т. ч. у формі інвестиційних проектів.

Нововведення в системі діяльності аграрних підприємств як джерела підвищення ефективності й продуктивності є тісно пов'язаними з іншими системами підприємницької діяльності, оскільки вони володіють через це синергетичними ефектами [4, с. 12]. Тісна інтеграція та кооперація всіх структурних підрозділів підприємства також направлена на їх досягнення і посилення інноваційних впливів, що також забезпечує ефективне функціонування, стійкий розвиток і конкурентні переваги на аграрних ринках. Проте важливе значення має і врахування наслідків нововведень для безпеки, особливо екологічної та продовольчої, а відтак, й соціально-економічної.

У сучасних економічних умовах інновації визначаються, в основному, як форма або процес впровадження новітніх технологій у виробництво, причому все частіше прирівнюється до цього й використання новітніх технологій і в процесі надання послуг і в системі управління сільськогосподарських підприємств. Впровадження інноваційних технологій в аграрну діяльність та в системне управління нею, крім ефективності та конкурентоспроможності, дозволить підвищити якість продукції, послуг, робіт.

Загальновідомо, що аграрне виробництво в Україні функціонує як потужний міжгалузевий комплекс з вирощування сільськогосподарських культур і тварин, переробки сільськогосподарської сировини та виробництва готової продовольчої та іншої продукції [5–7]. Його значення давно вже перейшло значення національного і набуло значення світового рівня. Однак в аграрному секторі країни конкурентоспроможність і прибутковість сільськогосподарських культур і тварин значно відрізняється у великих, середніх та малих підприємствах.

Часто вони знижуються в результаті дії чинників невизначеності, нерационального використання наявних ресурсів, через коливання пропозиції й попиту на споживчих ринках. В умовах обмеження фінансових ресурсів та антикризового управління у малих агроутвореннях відсутня можливість довгострокового планування виробничої діяльності, що призводить до зниження показ-

ників ефективності й конкурентоспроможності. Наразі, це актуалізує пошук ефективних форм адаптації агробізнесу до реальних умов господарювання через впровадження інновацій, розробку інноваційних проектів та управління ними.

У зв'язку з цим необхідно більш детальне вивчення сутності категорій «інновація», «нововведення», «інноваційний проект», «управління інвестиційними проектами» для порівняння різних наукових поглядів на ці категорії з метою ефективної реалізації у практиці господарювання. Перш за все, необхідно розглянути трактування цього поняття в Законі України «Про інновації». Відповідно до цього Закону, інновації — новостворені або поліпшені конкурентоспроможні технології, продукти або послуги, а також організаційні та технічні рішення адміністративного, комерційного або іншого характеру, які покращують структуру і якість виробництва і/або соціальної сфери [50].

О. І. Янковська підкреслює, що «інновації — створені або вдосконалені конкурентоспроможні технології (продукти або послуги), які використовуються в компанії в цей період» [8, с. 56]. В. І. Ткачук, О. А. Прокопчук та М. І. Яремova представили іншу точку зору на сутність інноваційної діяльності та інновацій, а саме: «Це зміни в технології, техніці або організації, які призведуть до вирішення деяких соціально-економічних проблем майбутньому» [9].

З повагою відносячись до розробок вказаних та інших авторів щодо визначення інновацій, в загальному поділяючи наведені наукові підходи вчених, вважаємо за необхідне удосконалити ідентифікацію інновацій в аграрному виробництві, адаптувавши її його відтворювальній специфіці, масштабів розміщення та зв'язків з живою природою. На нашу думку, згідно вказаних вимог та специфікацій може мати сенс наступне визначення: інновації аграрних підприємств — це прогресивні зміни машин і обладнання, матеріальних та енергетичних ресурсів і живих організмів, технологій, організаційних структур, бізнес-процесів і управління з урахуванням спеціалізації, життєвого циклу, ринкових позицій, умов розміщення, інститутів забезпечення і досягнутого рівня конкурентоспроможності.

Впровадження інноваційних технологій та інших інновацій є можливим, отже, у процесі реалізації інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність аграрних підприємств, у свою чергу, тісно пов'язана з функціонуванням всієї національної економіки і тому повинна враховувати застосовані нормативно-правові інші інституційні норми [10]. Особливо це значимо для управління безпекою їх функціонування у зв'язку з нововведеннями. Для виявлення особливостей управління інноваційними проектами необхідно більш де-

тально аналізувати сутність власне нововведення або інвестиційної діяльності та зміст і напрями їх впливу на безпеку діяльності аграрних підприємств та її окремі види. Це позитивно вплине на якість управління безпекою аграрних підприємств та аграрної сфери економіки в цілому.

Важливо відзначити, що впровадження інновацій у сільському господарстві пов'язано з використанням нових сортів рослин і порід тварин; засобів захисту перших і годівлі других; добрив; машин і виробничого обладнання; нових матеріалів; нових ресурсо- й енергозберігаючих технологій; нових форм організації агробізнесу, управління, логістики, реклами, обліку та ін.

Відповідно до Закону України «Про інновації» інноваційна діяльність — це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, а також на прогнозування й просування нових конкуруючих товарів і послуг. Інноваційна діяльність, отже, означає комплекс наукових, технічних, організаційних, фінансових і ділових заходів, які у своїй взаємодії призводять до виробництва інновацій.

З огляду на те, що продуктивність аграрних підприємств значною мірою визначається наявними природними й матеріально-технічними, трудовими та фінансовими умовами і ресурсами імплементація інновацій в систему їх використання, перетворень та управління відіграє провідну роль у формуванні ефективності діяльності й забезпечення її конкурентоспроможності та безпеки.

В аграрних підприємствах процес формування інноваційної діяльності охоплює, як зазначалося, чотири послідовні етапи, а саме: а) інноваційна ідея та інноваційний дизайн; б) техніко-економічні обґрунтування; в) регламентація; г) впровадження інноваційних технологій. Саме така послідовність дозволяє раціонально організувати інноваційний процес в аграрних підприємствах. Незважаючи на позитивні завдання та функції, вітчизняні господарники мають певні перешкоди та упередження відносно інновацій.

Впровадження інновацій у сільському господарстві обмежується дефіцитом фінансових ресурсів та інвестицій, тривалим періодом окупності, слабкою урядовою підтримкою і недостатньою інформацією про них. Тому наявність інноваційного потенціалу та його всебічна оцінка є важливою умовою впровадження інновацій в сільськогосподарську діяльність. Інноваційний потенціал — це здатність змінюватися, вдосконалюватися, просуватися, це джерело розвитку [11–14]. Це означає «здатність підприємства створювати нові, науково обґрунтовані продукти з покращеними властивостями».

В аграрному виробництві можна виділити сукупність складових елементів інноваційного потенціалу: агрокліматичний, матеріально-тех-

нічний, науковий, кадровий, організаційний. Впровадження інновацій пов'язане зі специфікою не тільки аграрного виробництва й аграрних підприємств, але й сільського господарства країни. Зокрема, це: відмінності природних зон за ґрунтово-кліматичних умовами і ресурсами та агроландшафтами; історичні традиції й тривалий процес інноваційного розвитку; зональні відмінності в агротехнологіях, хімічних та біологічних меліораціях; залежність спеціалізації та технологій виробництва у сільському господарстві від техногенних та селітебних умов і ресурсів: наявності шляхів сполучення і транспортних мереж; розміщення поблизу великих міст як центрів постачання і збуту продовольчої сировини і продукції; різна освіта, кваліфікація й мотивація аграрних працівників та ін.

На впровадження інновацій з позицій економічної безпеки аграрних підприємств та управління нею впливають і ментально-психологічні звички та риси характеру власників. Як правило, це старші люди, які на схильні ризикувати. Також це може бути й відсутність підприємницької ініціативи на тлі інших загроз та небезпек і ризиків. Це свідчить у необхідності врахування безпекового чинника у впровадженні інноваційних проєктів аграрних підприємств та в управлінні ними.

Висновки. Інноваційна діяльність та інноваційні проєкти в останні десятиріччя належать до стратегічних пріоритетів розвитку аграрних підприємств та аграрної сфери економіки загалом. Їх метою є всебічне підвищення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності господарств. Питанням економічної безпеки їх започаткування, здійснення та наслідків надається значно менше уваги. Між тим тільки певний рівень економічної безпеки дозволяє впроваджувати інноваційні проєкти. Він також впливає на вибір механізмів та інструментів управління, його тактику й стратегії.

З іншої сторони, інновації значним чином впливають на економічну безпеку, її стан та перспективи підвищення. Тому важливо визначати сферу їх впливу (соціальна, виробничо-техногенна, природна), інтенсивність, зміст, вектори, тривалість тощо) з метою управління не на рівні подолання можливих негативних наслідків, а на рівні управління інноваційними проєктами.

Література

1. Ситник Г. В., Блакита Г. В., Гуляєва Н. М. Економічна безпека підприємництва в Україні : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.
2. Мармуль Л. О., Величко Т. Г., Рогатіна Л. П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 47–51.

3. Бабець І. Г. Концептуальні засади стратегії економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України з країнами ЄС. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–13.

4. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*. № 1. 2017. С. 10–14.

5. Романюк І. А. Формування політики товаророзподілу в інтегрованих структурах. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. Вип. 4. С. 83–87.

6. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>.

7. Мармуль Л. О., Коваленко І. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 62–69.

8. Янковська О. І. Інноваційний процес у сільському господарстві. *Наука й економіка*. 2009. № 4, Т. 2. С. 54–58.

9. Ткачук В. І., Прокопчук О. А., Яремова М. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. Житомир: Волинь, 2013. 276 с.

10. Коваль С. В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93–96.

11. Ігнатенко М. М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. *Економіка і фінанси: наук. жур.* Дніпропетровськ, 2015. № 12. С. 4–11.

12. Мармуль Л. О., Романюк І. А., Полегенько А. С. Конкурентоспроможність плодоовочевої продукції та маркетингові стратегії розвитку її ринку. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 1. 2016. С. 95–98.

13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 304–315.

14. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Vol. 8 Is. 3, 2019. P. 7124–7132.

References

1. Sytnyk, H. V., Blakya, H. V., Hulyayeva, N. M. (2020). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva v Ukraini* [Economic security of entrepreneurship in Ukraine]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t (in Ukr.).
2. Marmul, L. O., Velychko, T. H., Rohatina, L. P. (2016). *Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv* [Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2(34), 47–51 (in Ukr.).
3. Babets, I. H. (2013). *Kontseptualni zasady stratehiyi ekonomichnoyi bezpeky interrehionalnoho spivrobitnytstva Ukrainy z krayinamy YeS* [Conceptual principles of the economic security strategy of inter-regional cooperation of Ukraine with EU countries]. *Nauk. visn. Lviv. derzh. un-tu vnutrishnikh sprav*, 1, 3–13 (in Ukr.).
4. Ihnatenko, M.M., Runcheva, N.V. (2017). *Protsesy resursozabezpechennya spetsializatsiyi ta kontsentratsiyi vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvannyakh* [Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations]. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 10–14 (in Ukr.).
5. Romaniuk, I.A. (2019). *Formuvannya polityky tovarorozpodilu v intehrovanykh strukturakh* [Formation of the policy of product distribution in integrated structures]. *Aktualni problemy innovatsiyanoi ekonomiky*, 4, 83–87 (in Ukr.).
6. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Romaniuk, I. A. (2020). *Informatsiyne zabezpechennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh priorityativ rozvytku fermerskykh gospodarstv i silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (in Ukr.).
7. Marmul, L. O., Kovalenko, I. V. (2008). *Derzhavne rehulyuvannya investytsiyanoi diyalnosti prerobnykh pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex]. *Ekonomika APK*, 12, 62–69 (in Ukr.).
8. Yankovska, O.I. (2009). *Innovatsiynyy protses u silskomu gospodarstvi* [Innovative process in agriculture]. *Nauka y ekonomika*, 4(2), 54–58 (in Ukr.).
9. Tkachuk, V. I., Prokopchuk, O. A., Yaremova, M. I. (2013). *Ekonomichna bezpeka ta stiykist silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Economic security and sustainability of agricultural enterprises]. Zhytomyr: Volyn Publ. (in Ukr.).
10. Koval, S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 7(2), 93–96 (in Ukr.).
11. Ihnatenko, M. M. (2015). *Upravlinnya orhanichnym vyrobnytstvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh zdiysnennya sotsialnoi vidpovidalnosti* [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Ekonomika i finansy: nauk. zhur.* 12, 4–11 (in Ukr.).
12. Marmul, L. O., Romaniuk, I. A., Polehenko, A. S. (2016). *Konkurentospromozhnist plodoovochevoyi produktsiyi ta marketynhovi stratehiyi rozvytku yiyi rynku* [Competitiveness of fruit and vegetable products and marketing strategies for the development of its market]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi*, 1, 95–98 (in Ukr.).
13. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Postol, A., Hurbyk, Yu., Runcheva, N. (2020). Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 304–315 (in Eng.).
14. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malysheko, V., Marmul, L. (2019). Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8, 3, 7124–7132 (in Eng.).

УДК 33.338.486

**В. П. Воровка,
О. А. Марченко,
А. А. Постол**

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано значення й визначені конкурентні переваги туризму як виду економічної діяльності у світі та його проблеми й ризики в Україні з метою їх усунення або зменшення впливів. Виявлено також чинники його функціонування та розвитку у вигляді середовища цифрової економіки, інноваційних ресурсів як найбільш впливових і позитивних з однієї сторони та невизначеності й глобальних та регіональних загроз військового й санітарно-епідеміологічного характеру як найбільш суттєвих і негативних — з іншої. Універсальним і дієвим інструментом розвитку вітчизняних підприємств обґрунтоване системне управління з його методологічними засадами, інститутами та методами здійснення. Обґрунтовано, що його механізм має враховувати функціонуючі моделі в інших країнах; наявні інститути та інституції вітчизняні; специфічні умови й ресурси, види і напрями туристичної діяльності.

Ключові слова: туристична діяльність, системне управління, підприємства, напрями, види, просторова організація, галузеві підрозділи, розвиток.

Summary. The article substantiates the importance and determines the competitive advantages of tourism as a type of economic activity in the world and its problems and risks in Ukraine with the aim of eliminating or reducing their effects. The factors of its functioning and development in the form of a digital economy environment, innovative resources as the most influential and positive on the one hand, and uncertainty and global and regional threats of a military and sanitary-epidemiological nature as the most significant and negative on the other are also revealed. A universal and effective tool for the development of domestic enterprises is justified system management with its methodological principles, institutions and methods of implementation. It is justified that its mechanism should take into account functioning models in other countries; existing institutions and domestic institutions; specific conditions and resources, types and directions of tourist activity.

Key words: tourist activity, system management, enterprises, directions, types, spatial organization, branch divisions, development.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-52-56

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток туристичних ринків України та світу показує, що наша країна має об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку туристичних підприємств. Однак ринкові ризики, швидкі зміни економічної та соціальної ситуації в регіонах, недосконалість нормативно-законодавчої бази, механізмів державного регулювання й управління не сприяють тому, щоб країна стала туристичною державою європейського рівня. Тому управління туристичною діяльністю на сучасному етапі суспільного розвитку, у т. ч. через тероризм, воєнні, санітарно-епідеміологічні загрози безпеці людей, країн та бізнесу вимагає пошуку нетрадиційних методологічних підходів і нових засад, у т. ч. на рівні туристичних підприємств і організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що питанням розвитку туристичних підприємств та управління ними присвячені праці провідних вітчизняних науковців. Серед них М. М. Ігнатенко, Л. О. Мармуль, І. А. Романюк. Ними розглядалися проблеми удосконалення методів управління туристичної діяльності на рівні підприємств, регіонів, галузі; розробка моделей розвитку сфери туризму в системі національного, регіонального й місцевого, насамперед, сільського соціально-економічного розвитку; розвитку соціально-економічної, управлінської й маркетингової діяльності туристичних підприємств різних категорій, визначення їх місії, цілей й стратегії на найближчу й подальшу перспективу; оцінка потенційних можливостей,

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Воровка В. П., Марченко О. А., Постол А. А. Методологічні засади формування та здійснення системного управління розвитком туристичної діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 52–56. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-52-56.

References (APA):

Vorovka V. P., Marchenko O. A., Postol A. A. (2022). *Metodolohichni zasady formuvannia ta zdiisnennia systemnoho upravlinnia rozvytkom turystychnoi diialnosti* [Methodological principles of formation and implementation of systematic management of the development of tourist activities]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 52–56 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-52-56.

наявних ресурсів, конкурентних переваг і ризиків туристичної діяльності. Проте методологічні засади забезпечення саме системного управління туристичними підприємствами в умовах динамічних ринків та невизначеності і ризиків вимагають поглиблених розробок.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів формування системного управління туристичними підприємствами в умовах динамічних ринків, ризиків та невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Туризм як вид економічної діяльності являє собою не лише економічне явище, окремий бізнес, але й складний соціокультурний та історичний феномен. З форми проведення дозвілля та способу заняття вільного часу й оздоровлення він поступово перетворився у фактор світового економічного значення нового століття й тисячоліття. Туризм відіграє пріоритетну роль у формуванні комунікативної культури, адекватної нинішньому етапу переходу до цифрової цивілізації 21 ст. Туристичний бізнес можна справедливо вважати саме його бізнесом, тому що він є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх видів діяльності та галузей світового господарства. В умовах ризиків та невизначеності переходу він вдало використовує новітні надбання цивілізації й інноваційні розробки, спираючись при цьому на залучення й збереження історичних та інших автентичних традицій, первісної природи.

За даними Всесвітньої організації туризму, на туризм припадає 15,0–20,0% валового світового продукту, загального обсягу інвестицій, усіх податкових надходжень. Туристична діяльність безпосередньо впливає на близько 40 галузей економіки та їх підприємства. В ній зайнято також до 20,0% працездатного населення країн світу [1–3]. Тенденції, що спостерігаються в національному господарстві багатьох країн, свідчать про стрімке зростання ролі туризму для їх розвитку, а також невпинне зростання частки надходжень від підприємств туристичної галузі до державного бюджету. Це зумовлено її значною динамікою, високою прибутковістю та великим позитивним соціально-економічним і культурним впливом на сучасний суспільний розвиток загалом.

Для України туристичні підприємства, у т.ч. на селі, мають важливе значення як для забезпечення конституційного права громадян на відпочинок, так і для збільшення надходжень від туристичної діяльності, зменшення безробіття, особливо сільських жителів за рахунок зростання зайнятості населення в цій сфері та супутніх їй підприємствах [4, с. 52]. Держава розглядає туризм як важливу складову економіки і надає його розвитку особливого, пріоритетного значення.

Основними формальними інститутами туристичної діяльності в Україні є нормативно-за-

конодавче й методологічне забезпечення; спеціальні органи виконавчої влади; місцеві владні структури та сільські громади; неурядові організації; освітні, наукові, навчально-наукові заклади; туристичні підприємства та окремі підприємства (агрооселі) й підприємці-фізичні особи; туристичні атракції й дестинації. До неформальних інститутів відносяться національні традиції, світогляд населення, ментальні звички, сімейні устрої.

Необхідно зазначити, що в Україні створене сприятливе нормативно-правове середовище для функціонування туристичних підприємств. На це вказують відповідні закони країни («Про туризм», Податковий кодекс, Кодекс законів про працю, «Про особисте селянське господарство») та підзаконні акти. Однак їх імплементація в національний господарський простір відбувається по-різному. Так, розроблено, але до цих пір не прийнято Закон України «Про сільський зелений туризм». Проте окремі його положення у частині пільгового оподаткування прийняті як доповнення до закону України «Про особисте селянське господарство». Разом з тим таке відставання певним чином дискримінувало розвиток туристичної діяльності на селі [5–7].

У Державній програмі розвитку туризму на 2022 р. одним з першочергових завдань було визначено забезпечення удосконалення структури управління у туристичній галузі на державному та регіональному рівнях, координації дій центральних і місцевих органів виконавчої влади з цього питання [8, с. 46]. Як свідчить міжнародний досвід, у світі існує принаймні три досить відмінні моделі управління туристичними підприємствами на національному рівні.

Перша модель припускає відсутність центрального державного органу регулювання туризму. Усі питання вирішуються на місцях на принципах ринкового саморегулювання. Така модель застосовується в країнах, де туризм не відіграє великої ролі для національної економіки або ж навпаки — туристична галузь досягла найвищого та гармонійного розвитку, що не потребує державного втручання. Прикладом країни, що використовує дану модель, є США, інші передові країни.

Суть другої моделі полягає в наявності державного центрального органу регулювання розвитку підприємств галузі туризму. Це може бути, наприклад, міністерство, департамент, відомство, агенція, що здійснює контроль за діяльністю суб'єктів туристичної діяльності [10–12]. Така модель вимагає значних фінансових вкладень у розбудову туристичної інфраструктури, промоцію місцевого туристичного продукту, засоби й процеси адміністрування тощо. Таку модель використовують країни, для яких туризм є важливою і навіть провідною галуззю, що приносить значні

доходи у державний бюджет. Це Єгипет, країни Близького Сходу й Аравійського півострову, Турніс, Туреччина, Таїланд та ін.

Третя, так звана європейська модель, передбачає функціонування спеціалізованої структури регулювання туризму у складі багатогалузевого міністерства. Дану модель використовує більшість європейських країн. За масштабами міжнародного туризму та формою організації підприємств туристичної галузі для України найбільш прийнятною є ця комбінована модель і саме третя модель управління функціонує.

Однак для ефективного функціонування даної моделі доцільно отримати необхідне державне фінансування (шонайменше, часткове) для участі країни у формуванні й просуванні національного туристичного продукту, здійснення маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації та проведення міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів [13]. Також мова йде про формування базового пакету інвестиційно-інноваційних проектів у галузі розвитку туристичної інфраструктури, туристичних продуктів та послуг.

Вказане стосується тільки туристичних підприємств, які підпорядковуються або окремому відомчому органу, або підрозділу в його структурі. Тому ми пропонуємо стабілізувати це підпорядкування, тому що майже щорічна або періодична його зміна не призводить до підвищення ефективності функціонування підприємств галузі. Підприємства сільського зеленого туризму взагалі не мають жодних спеціальних регуляторних органів і функціонують на засадах дорадчого впливу громадської організації — Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Проте через зменшення добровільних грошових надходжень фундація значним чином згорнула свою діяльність, у т. ч. рекламну, організуючу, видавничу. Це негативно позначилося на стимулах розвитку підприємств сільського зеленого туризму.

Наразі, ми вважаємо, що через наявність значних та унікальних ресурсів і перспектив, виняткове значення туристичної діяльності для національного господарства з однієї сторони, її нерівномірний розвиток, відірваність туристичних підприємств і підприємств сільського зеленого туризму на всіх рівнях функціонування, їх недостатню ефективність та ігнорування конкурентних переваг — з іншої, необхідним є створення єдиного державного органу з регулювання та підтримки підприємств усіх туристичних підгалузей і напрямів [14].

Ним може бути туристична агенція або інше відомство національного рівня з чітко визначеними: структурними територіальними представництвами та галузевими підрозділами за видами (напрямами) туризму, або/та функціональними

підрозділами (моніторингу, обліку, статистики й аналізу; регулювання й законодавства; інновацій та інвестицій, сертифікації й стандартизації тощо) діяльності. Це сприятиме узгодженому стійкому розвитку, оптимальним управлінським рішенням, посиленню уваги державних і громадських та інших інститутів до туристичної діяльності, у т. ч. на селі.

Висновки. У процесі проведеного аналізу, оцінки та діагностики туристичної діяльності в Україні та в інших країнах виявлено, що окремі елементи механізмів державного регулювання підприємств туристичної галузі мають ефективність, яка перевірена часом та підтверджена конкретними досягненнями в розвитку туристичного бізнесу. Тому її доцільно використовувати у вітчизняних підприємствах з урахуванням історичних, правових і культурних особливостей країни, регіонів і туристичних дестинацій.

Крім того, важливим є розробка, впровадження та виконання державної політики України в галузі туризму. Це означає її здійснення шляхом визначення стратегічних напрямів розвитку туризму на принципах системності й послідовності; створення єдиного класифікатора та оцінки туристичних ресурсів, їх використання та охорони; уніфікацію й стандартизацію туристичних послуг; розробки й впровадження освітніх програм і стандартів для підготовки фахівців туристичних підприємств.

Актуальним є обґрунтування основ безпеки туризму, нормативного регулювання відносин за його видами й напрямами (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування); ліцензування туристичного бізнесу. Важливими є встановлення системи бухгалтерського й статистичного обліку, фінансової звітності для підприємств галузі туризму та курортів; моніторинг, організація й державний контроль за дотриманням законодавства та вимог відповідності.

Література

1. Редько В. Є. Проектний підхід до управління розвитком туризму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 3. С. 167–170.
2. Романюк І. А. Елементи й особливості маркетингових стратегій розвитку підприємств галузі туризму. *Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 29 березня 2019 р.* Полтава: ПДАА, 2019. С. 189–190.
3. Брич В., Кифяк О. Теоретико-методологічні основи формування туристичних дестинацій у західноукраїнських прикордонних регіонах. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2021. Вип. 4. С. 114–126.

4. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 3(39), 2017, С. 50–53.

5. Про туризм: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003. ВВР України. 2003. № 29. Ст. 232.

7. Про сільський та сільський зелений туризм: Проект Закону України від 23.11.2003 р. № 4299. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5.

8. Александрова С. А. Детермінанти розвитку туризму: колективна монографія / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 159 с.

9. Мармуль Л. О., Яровий В. Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2017. Вип. 12. С. 57–63.

10. Ханова О. В. Багатомірна оцінка впливу чинників конкурентоспроможності туризму (на прикладі країн Європейського регіону). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2014. № 1086, Вип. 2. С. 188–191.

11. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7–13.

12. Marmul L., Levaieva L., & Yarovy V. Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, (54), 2022. pp. 38–45.

13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A. and Romaniuk I. Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. *International Journal of Management*, 11 (5), 2020, pp. 778–787.

14. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337–340.

References

1. Redko, V.YE. (2014). *Proektnyy pidkhid do upravlinnya rozvytkom turyzmu* [Project approach to tourism development management]. *Naukovyy*

visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky, 7, 3, 167–170 (in Ukr.)

2. Romaniuk, I. A. (2019). *Elementy y osoblyvosti marketynhovyykh stratehiy rozvytku pidpryyemstv haluzi turyzmu* [Elements and features of marketing strategies for the development of enterprises in the field of tourism]. *Naukove zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku, pravovoho rehulyuvannya i upravlinnya v ahropromyslovomu kompleksi* [Scientific support of economic development, legal regulation and management in the agro-industrial complex]: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Poltava: PDAA, 189–190 (in Ukr.)

3. Brych, V., Kyfyak, O. (2021). *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya turystychnykh destynatsiy u zakhidnoukrayinskykh prykordonnykh rehionakh* [Theoretical and methodological foundations of the formation of tourist destinations in the western Ukrainian border regions.]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 4, 114–126 (in Ukr.)

4. Ihnatenko, M.M., Marmul, L.O. (2017). *Nadannya posluh silskoho zelenoho turyzmu fermerskymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyalnosti* [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50–53 (in Ukr.)

5. *Pro turyzm* [On tourism]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukr.)

6. *Pro osobyste selyanske hospodarstvo* [On personal peasant farming]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine]. VVR Ukrainy. 2003. № 29. St. 232. (in Ukr.)

7. *Pro silskyy ta silskyy zelenyy turyzm* [On rural and rural green tourism]: *Proekt Zakonu Ukrainy* [Law of Ukraine] № 4299. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 (in Ukr.)

8. Aleksandrova, S. A. (2018). *Determinanty rozvytku turyzmu* [Determinants of tourism development]. Kharkiv: KHNUMH im. O. M. Beketova (in Ukr.)

9. Marmul, L. O., Yarovy, V. F. (2017). *Metodolohichni zasady upravlinnya brendamy pidpryyemstv i orhanizatsiy u haluzi turyzmu* [Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism]. *Problemy innovatsiyno-investytsynoho rozvytku. Ser. : Ekonomika ta menedzhment*, 12, 57–63 (in Ukr.)

10. Khanova, O.V. (2014). *Bahatomirna otsinka vplyvu chynnykiv konkurentospromozhnosti turyzmu (na prykladi krayin Yevropeyskoho rehionu)* [Multi-dimensional assessment of the influence of tourism competitiveness factors (on the example of the countries of the European region)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya*

«Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm», 1086, 2, 188–191 (in Ukr.)

11. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7–13 (in Eng.).

12. Marmul, L., Levaieva, L., & Yarovy, V. (2022). Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, 54, 38–45 (in Eng.).

13. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Lokutova, O., Postol, A. and Romaniuk, I. (2020). Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. *International Journal of Management*, 11 (5), 778–78 (in Eng.).

14. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337–340 (in Eng.).

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

Анотація. У статті розглянуто процеси формування та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств; визначено теоретико-методичні та практичні засади їх системного здійснення з використанням інструментів та механізмів мотивації, інновацій, державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності, стратегічних пріоритетів. Також було виявлено особливості, чинники та принципи формування конкурентних переваг. Це дозволило розробити основні напрями й складові інструменти та механізми підвищення конкурентоспроможності. Серед них постійний моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання; вчасне виявлення проблем та відповідний вибір засобів для їх усунення; визначення стратегічних пріоритетів та відповідних їм напрямів розвитку. Серед них основне значення надано таким, як: інноваційно-інвестиційне забезпечення, кадрова політика; маркетингові технології на ринку; якість продукції та відповідність бізнес-процесів; соціальна відповідальність і зовнішня та внутрішня торгівля; фінансові результати й бюджети розвитку.

Ключові слова: аграрні підприємства, конкурентоспроможність, чинники, конкурентні переваги, системний підхід, теоретичні засади, системний аналіз, удосконалення, стратегії, системне управління.

Summary. The article examines the processes of forming and increasing the competitiveness of agrarian enterprises; the theoretical-methodical and practical principles of their systematic implementation using tools and mechanisms of motivation, innovation, public-private partnership, social responsibility, strategic priorities are defined. Peculiarities, factors and principles of formation of competitive advantages were also revealed. This made it possible to develop the main directions and component tools and mechanisms for increasing competitiveness. Among them is constant monitoring of the external and internal business environment; timely detection of problems and appropriate selection of means for their elimination; determination of strategic priorities and corresponding directions of development. Among them, the main importance is given to such things as: innovation and investment support, personnel policy; marketing technologies on the market; product quality and compliance of business processes; social responsibility and foreign and domestic trade; financial results and development budgets.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, factors, competitive advantages, system approach, theoretical foundations, system analysis, improvement, strategies, system management.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-57-62

Постановка проблеми. Одним з основних завдань сучасного розвитку національного господарства й сільського господарства у його структурі є досягнення світового рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств і галузей, забезпечення їх ефективного функціонування на довгострокову перспективу на засадах сталого розвитку. Цільова спрямованість на довгострокову конкурентоспроможність передбачає системне й послідовне використання сукупності ресурсів,

процесів, чинників, управлінських рішень і технологій щодо їх реалізації, тобто формування конкурентних переваг. Саме це забезпечує формування ефективної системи заходів та резервів підвищення конкурентоспроможності й управління нею у відповідності до постійних змін аграрних ринків, отже, й актуальність та пріоритетність системного підходу у їх досягненні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних засад фор-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю., Кучеренко М. А. Системний аналіз формування конкурентних переваг аграрних підприємств як основа системного управління їх конкурентоспроможністю. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 57–62. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-57-62.

References (APA):

Kucherenko S. Yu., Levaieva L. Yu., Kucherenko M. A. *Systemnyi analiz formuvannia konkurentnykh perevah agrarnykh pidpriemstv yak osnova systemnoho upravlinnia yikh konkurentospromozhnistiu* [Systematic analysis of the formation of competitive advantages of agricultural enterprises as the basis of systematic management of their competitiveness]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 57–62 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-57-62.

мування конкурентоспроможності, конкурентних переваг, практичним розробкам формування системи управління її підвищенням присвятили наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Ансофф І., Антошкін В.К., Бритвенко А.С., Войчак А. В., Грановська В.Г., Гудзинський О. Д., Гуренко Т. О., Ігнатенко М. М., Кирилов Ю. Є., Котлер Ф., Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю., Мармуль Л. О., Піддубний І. О., Портер М. Е., Романюк І. А., Рунчева Р. В., Саєнко М. Г., Стрікленд Дж., Тарнавська Н. П., Томпсон А., Фатхутдінов Р. А., Чернега В. В.

Однак динамічні умови розвитку конкурентного середовища аграрного ринку вимагають постійної уваги до забезпечення й підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських галузей та підприємств, видів діяльності, обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку нових ефективних теоретико-методологічних підходів до управління нею. Зокрема, стрімко зростає роль системного підходу у вирішенні цього завдання. Це зумовило актуальність та значимість теми дослідження.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад системного формування та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, виявлення умов та чинників забезпечення його практичних напрямів, інструментів і заходів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні та методологічні засади є основою формування господарських явищ і процесів. Повною мірою це стосується конкурентоспроможності та її проявів. У теорії та методології формування й підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств велике значення має системний підхід. Він дозволяє порівнювати цілі та завдання їх розвитку, які відображають орієнтацію у контексті адаптації до зовнішнього середовища (які знаходять вираз у діях щодо уникнення (пом'якшення) загроз і розвитку можливостей), з потенціалом, який є в наявності і якого можна досягти; проводити процес формування стратегії відповідно до внутрішніх та зовнішніх можливостей конкурентоспроможного розвитку в досягненні цілей; організувати і стимулювати діяльність щодо досягнення цілей на основі забезпечення виконання розроблених стратегій [1, с. 105].

В усіх регіонах країни сукупність чинників функціонування аграрних підприємств та формування їх конкурентоспроможності визначається наявним ресурсним потенціалом, транспортно-економічним положенням, ринковими чинниками попиту і пропозиції. Тому в різних регіонах вони будуть різними в залежності від вказаних факторів. Необхідно вказати також на значну соціальну направленість функціонування аграрних підприємств і галузей.

Вони забезпечують задоволення базової потреби людей — у харчуванні, отже, й відтворенні; зайнятість населення та добробут; прямо й опосередковано через бюджетне наповнення, сприяють вирішенню соціальних проблем; впливають на регіональний розвиток та його вирівнювання; забезпечують відтворення та збереження сільських територій і сільського способу життя; є комплексуючими для інших підприємств та видів діяльності — переробних, легкої промисловості, будівництва, сільського зеленого туризму, транспортно-логістичних, торговельних та ін.

Ми вважаємо, що стратегічне управління розвитком підприємств агро продовольчої сфери за умов інноваційно-інвестиційного забезпечення дає можливість вирішувати комплекс проблем, пов'язаних з цілеспрямованою їх переорієнтацією на виробництво продукції нової номенклатури та асортименту; впровадження й використання новітніх техніки і технологій; оволодіння комплексним управлінням інноваціями; формування виробничого потенціалу, необхідного для досягнення стратегічних цілей; перебудову виробничої структури; розвиток спеціалізації та кооперації у сфері збуту та обслуговування споживачів; розвиток маркетингу; удосконалення організаційних структур управління; своєчасну та якісну підготовку й перекваліфікацію персоналу та ін., тобто на те, що має сприяти розвитку аграрних галузей в цілому, формуючи їх корпоратизацію та збільшуючи капіталізацію [2–5].

На нашу думку, складовими стратегічного управління розвитком аграрних галузей та суб'єктів господарювання у широкому сенсі є: стратегічне планування; управління на основі вибору стратегічних позицій конкурентоспроможності; управління вирішенням стратегічних завдань; управління за допомогою реалізації надзвичайних заходів щодо розвитку.

Складники, структура та організація стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у процесі свого функціонування та взаємодії протягом певного періоду можуть дати відповіді на такі важливі питання: 1. У якому конкурентному положенні на аграрному ринку та або інша галузь, вид діяльності, підприємство знаходяться зараз? 2. У якому положенні вони хотіли б знаходитися в майбутньому (через три, п'ять, десять років)? 3. Яким найбільш ефективним способом можна досягти бажаного результату?

Для відповіді на перше питання необхідно розуміти поточну ситуацію, у якій знаходиться галузева діяльність, проблеми та тенденції, які її супроводжують. Для цього важливо здійснювати постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища аграрних підприємств з метою розпізнання та адекватного реагування на всі зміни, що відбуваються [6, с. 280]. Друге питання відо-

бражає важливу особливість стратегічного управління розвитком підприємства — його орієнтацію на майбутнє. Відповідь на нього передбачає чітке визначення того, до чого прагне, які ставить цілі перед собою, які формує стратегії для досягнення високої конкурентоспроможності.

Третє питання стратегічного управління розвитком аграрних підприємств пов'язане з налагодженням діяльності з реалізації обраної стратегії, її контролем і оцінкою. У процесі здійснення даного етапу можливе корегування двох попередніх. Цим питанням відповідають три основні фази стратегічного управління конкурентоспроможністю: стратегічний аналіз, стратегічний вибір і реалізація стратегії. Проведені кількісна оцінка результатів та всебічний аналіз стратегічного управління розвитком аграрних підприємств дозволяють запропонувати моделі та алгоритми стратегічного управління підвищенням конкурентоспроможності.

Аналіз зовнішнього середовища господарювання аграрних підприємств відображається окремим завданням або етапом дослідження, а також знаходиться над усім процесом стратегічного управління [7, с. 49]. Його, а також прогнозування та моніторинг зовнішнього середовища можна уявити окремо у вигляді базису, на якому будується модель стратегічного управління формуванням і підвищенням конкурентоспроможності. Це пов'язано з тим, що оцінку зовнішнього оточення необхідно здійснювати постійно, адже впливати на нього досить складно.

При такому підході, по-перше, збільшується ступінь контролю над змінами у зовнішньому оточенні, адже аналіз середовища здійснюється паралельно з кожним етапом, а по-друге, забезпечується відповідність методологічним принципам сучасного стратегічного управління розвитком аграрних підприємств, який полягає у побудові стратегії від майбутнього через минуле до теперішнього (прогнозування — аналіз — моніторинг). Аналіз зовнішнього оточення передбачає вивчення соціально-економічної, військово-політичної ситуації, правового середовища й інститутів, географічного середовища, екологічного стану тощо.

З урахуванням результатів, отриманих у процесі проведення аналізу зовнішнього середовища, визначається місія аграрних підприємств. Вивчення їх безпосереднього оточення спрямоване на аналіз стану тих компонентів, з якими вони знаходяться у безпосередній взаємодії [8–11]. Зокрема, це: територія розміщення і джерела ресурсів, переробні потужності, виробничі потужності, готова продукція, конкуренти, посередники, споживачі. Внутрішнє середовище визначає потенціал і можливості, структура і організація, якими розпоряджаються аграрні підприємства.

Основною метою розвитку аграрних галузей та видів діяльності є формування конкурентоспроможних на світовому та національному ринках їх суб'єктів господарювання на основі ефективного використання переробних потужностей та власного ресурсного потенціалу, обґрунтованої інноваційно-інвестиційної політики, стратегії внутрішньо — та міжгалузевого розвитку.

Тому важливе значення має обґрунтування функцій стратегічного управління з метою підвищення їх конкурентоспроможності. На нашу думку, до них належать: визначення цілей галузей та галузевих суб'єктів господарювання з урахуванням ринкової кон'юнктури; оцінка засобів та ресурсів досягнення цілей; виявлення ризиків та обмежень; розробка перспективних планів і програм, бізнес-планів, інноваційно-інвестиційних проектів; контроль та аналіз очікуваних результатів.

Необхідно зазначити, що стратегічне управління можна розглядати як динамічну сукупність взаємопов'язаних управлінських процесів. Ці процеси логічно впливають (або слідує) один з іншого. Однак існує стійкий зворотній зв'язок і, відповідно, зворотний вплив кожного процесу на інші і на всю їх сукупність. Це є важливою особливістю системного стратегічного управління. Варто враховувати, що конкурентоспроможність галузі формують суб'єкти господарювання, які до неї входять. Це можуть бути великі, середні або малі підприємства; суб'єкти господарювання, які мають різні стадії розвитку, займають різні ніші на аграрному ринку, а, отже, вибудовують різні стратегії підвищення конкурентоспроможності.

Вони залежать також від ефективності операційних бізнес-процесів; рентабельності виробництва; кваліфікації персоналу та менеджменту; собівартості, ціни та якості готової продукції; наявності або відсутності державної, у т.ч. бюджетної підтримки; ресурсного забезпечення; впровадження інновацій; регіональної, міжрегіональної та світової кон'юнктури [12, с. 65].

Проте об'єктивно існують макроекономічні чинники, які впливають на існування загальногалузевих проявів, принципів та вимог конкурентоспроможності. Мова йде про єдині галузеві стандарти якості продукції, сертифікацію систем виробництва й технологій, уніфікацію операційних процесів, споріднення за стадією розвитку або величиною, формами організації суб'єктів господарювання.

Важливе значення має використання єдиних управлінських рішень для спеціалізованих суб'єктів галузі, які мають тотожні умови господарювання або ринкові позиції; організація моніторингу розвитку аграрних підприємств та відповідних ринків, вироблення єдиних маркетингових стратегій просування продукції, підготовка кадрів

та здійснення підвищення їх кваліфікації, обґрунтування правил корпоративної поведінки та соціальних стандартів зайнятих.

Загальне галузеве значення мають також єдині стратегічні управлінські принципи модернізації виробництва, здійснення інноваційно-інвестиційної політики, капіталізації, фінансування й рефінансування, кластеризації, інтеграції та кооперування [13–15]. Необхідно виділити наступні методологічні особливості формування та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств:

1. Метою сучасних аграрних підприємств, галузей та видів діяльності є виробництво конкурентоспроможної продовольчої продукції або надання відповідних послуг, прибутковість, забезпечення фінансово-економічної стійкості, наповнення дохідної частини бюджету, отримання валютних надходжень, підтримка розвитку сільських громад та відтворення сільських територій. У зв'язку з необхідністю врахування динаміки зовнішнього середовища виділяються два напрями розвитку стратегічного управління їх розвитку:

Насамперед, це регулярне стратегічне управління, яке є логічним розвитком стратегічного планування і складається з двох взаємодоповнюючих підсистем: підсистеми аналізу та планування стратегії і підсистеми реалізації стратегії. Друге — це стратегічне управління в реальному масштабі часу — рішення несподівано виникаючих стратегічних завдань. Воно розвивається, коли зміни в зовнішньому оточенні відбуваються з високою частотою і непередбачувані. У процесі розвитку в умовах ринкової конкуренції аграрні підприємства змушені паралельно займатися уточненням стратегії і вирішенням виниклих стратегічних завдань.

2. Метою стратегічного управління є розвиток, тобто зміна не тільки кількісних, але й якісних характеристик. Наприклад, до числа стратегічних рішень можна віднести рішення про реконструкцію аграрного підприємства, використання нових ресурсів, впровадження нової продукції та технології, вихід на нові ринки збуту. Важливе значення має також внутрішньогалузева стратегія корпоративності, збільшення капіталізації, інтеграція виробництва. Вказані процеси можуть враховувати політику злиття та поглинань, реструктуризацію виробництва або фінансової заборгованості з метою підвищення фінансової стійкості та стійкого розвитку підприємства з перспективою економічного зростання.

3. Продуктом стратегічного управління є потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. Він складається з ресурсів і джерел їх поповнення, виробничих та фінансово-економічних зв'язків, розміщення суб'єктів господарювання та організаційної системи в цілому. Потенціал також характеризує максимально ефективне

використання ресурсів для досягнення поставленої мети. З іншого боку, потенціал являє собою джерело формування конкурентної переваги підприємства, отже, потребує постійного розвитку й удосконалення. В умовах інформаційної економіки та конкурентного середовища він повинен мати нове наповнення у вигляді інформаційних та інноваційних складових.

4. В якості додаткових ознак стратегічного управління нами виділені: гнучке реагування на зміни зовнішнього оточення; здійснення своєчасних змін в організації, структурі та розміщенні аграрного підприємства; опора на людський потенціал та капітал, трудові ресурси; орієнтація на споживача, постійний моніторинг кон'юнктури ринку; довгострокові перспективи за рахунок конкурентних переваг, особливо ресурсних; врахування масиву облікових, фінансових, статистичних даних, а не окремих його складових; забезпечення конкурентоспроможності у перспективі.

Висновки. Необхідно зазначити, що здійснення стратегічного управління направлене на вирішення наступних важливих проблем: пов'язаних з метою функціонування, які спрямовані на підвищення ефективності діяльності всіх галузевих суб'єктів аграрного господарювання шляхом забезпечення взаємозв'язку цілей, ресурсів і результатів; пов'язаних з елементами структури, розміщення та організації, якщо ці елементи необхідні для досягнення цілей, але в даний момент відсутні або є в недостатньому обсязі; пов'язаних із зовнішніми факторами, у т. ч. ризиками у будь-якій сфері діяльності аграрного підприємства.

Література

1. Побігун С. Аналіз підходів до здійснення процесу стратегічного управління. *Галицький економічний вісник*. 2015. Том 48. № 1. С. 101–108.
2. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>.
3. Мармуль Л. О., Петренко В. С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 43–48.
4. Свірідова С. С., Стойловська О. М. Стратегічне управління як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. Т. 3. С. 216–218.
5. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Тетерятнік Л. В. Методичні основи дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільсько-

господарських підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2018. № 4 (44). С. 41–47.

6. Яців І. Б., Яців С. Ф. Особливості формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 1. С. 278–285.

7. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 1 (37). С. 47–50.

8. Ігнатенко М. М. Соціальна орієнтованість стратегічного управління підприємствами. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 травня 2017 р.)*. Т. 2. Харків: ХНАДУ, 2017. С. 44–45.

9. Красноручський О. О., Зайцев Ю. О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1, № 1. С. 100–113.

10. Грановська В. Г. Теоретична конструкція формування конкурентних переваг аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 10(1). С. 94–98.

11. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*. № 1. 2017. С. 10–14.

12. Сєвідова І. О., Мандич О. В., Квятко Т. М., Бабко Н. М., Романюк І. А. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Харків: ХНТУСГ, 2020. 200 с.

13. Воронько-Невіднича Т. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в мовах нестабільного ринкового середовища. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 21. С. 251–254.

14. Ігнатенко М. Формування процесу управління діловою репутацією та соціальною відповідальністю харчових і переробних підприємств як складниками їх конкурентоспроможності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 5 (2). С. 105–108.

15. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social investments as the highest manifestation of implementation of social responsibility of the companies of agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8. Iss. 3. С. 7124–7132.

References

1. Pobihun, S. (2015). *Analiz pidkhodiv do zdziysnennya protsesu stratehichnoho upravlinnya* [Anal-

ysis of approaches to the implementation of the strategic management process]. *Halysky ekonomichnyy visnyk*, 48, 1, 101–108 (in Ukr.).

2. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Romaniuk, I. A. (2020). *Informatsiyne zabezpechennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh priorityativ rozvytku fermerskykh gospodarstv i silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (in Ukr.).

3. Marmul, L. O., Petrenko, V. S. (2017). *Stratehichne pozytsionuvannya pidpryyemstv z inozemnyu investytsiyamy v ahrarniy sferi ekonomiky* [Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agricultural sector of the economy]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 4 (40), 43–48 (in Ukr.).

4. Sviridova, S. S., Stoylovska, O. M. (2014). *Stratehichne upravlinnya yak chynnyk pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv* [Strategic management as a factor in increasing the competitiveness of enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3, 3, 216–218 (in Ukr.).

5. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Tyetyeryatnik, L. V. (2018). *Metodychni os-no-vy doslidzhennya protsesiv formuvannya konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Methodological bases of the research of processes of formation of competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 41–47 (in Ukr.).

6. Yatsiv, I.B., Yatsiv, S.F. (2018). *Osoblyvosti formuvannyakonkurentnykh perevahsilskohospodarskykh pidpryyemstv* [Features of the formation of competitive advantages of agricultural enterprises]. *Ekonomichna dumka*, 28, 1, 278–285 (in Ukr.).

7. Marmul, L. O., Romaniuk, I. A. (2017). *Potentsial konkurentospromozhnosti pidpryyemnytskoyi diyalnosti u haluzi silskoho zelenoho turyzmu* [Competitiveness potential of entrepreneurial activity in the field of rural green tourism]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 1 (37), 47–50 (in Ukr.).

8. Ihnatenko, M.M. (2017). *Sotsialna oriyentovanist stratehichnoho upravlinnya pidpryyemstvamy* [Social orientation of strategic management of enterprises]. *Suchasni tendentsiyi rozvytku svitovoyi ekonomiky* [Modern trends in the development of the world economy]: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. T. 2, 44–45 (in Ukr.).

9. Krasnorutskyy, O. O., Zaytsev, Yu. O. (2016). *Adaptatsiynny instrumentariy upravlinnya konkurentospromozhnisty ahrarnykh pidpryyemstv* [Adaptation tools for managing the competitiveness of agrarian enterprises]. *Ukrayinskyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, 1, 1, 100–113 (in Ukr.).

10. Hranovska, V. H. (2016). *Teoretychna konstruktsiya formuvannya konkurentnykh perevah ahrarnykh pidpryyemstv* [Theoretical construction of formation of competitive advantages of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 10(1), 94–98 (in Ukr.).
11. Ihnatenko, M.M, Runcheva, N.V. (2017). *Protsesy resursozabezpechennya spetsializatsiyi ta kontsentratsiyi vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvannyakh* [Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations]. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 10–14 (in Ukr.).
12. Syevidova, I. O., Mandych, O. V., Kvyatko, T. M., Babko, N. M., Romaniuk I. A. (2020). *Konkurentospromozhnist pidpryyemstva* [Competitiveness of the enterprise]. Kharkiv: KHNTUSH (in Ukr.).
13. Voronko-Nevidnycha, T. V. (2018). *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva v movakh nestabilnoho rynkovoho seredovyshcha* [Management of enterprise competitiveness in the languages of an unstable market environment]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy*, 21, 251–254 (in Ukr.).
14. Ihnatenko, M. (2014). *Formuvannya protsesu upravlinnya dilovoyu reputatsiyeyu ta sotsialnoyu vidpovidalnistyu kharchovykh i pererobnykh pidpryyemstv yak skladnykamy yikh konkurentospromozhnosti* [Formation of the management process of business reputation and social responsibility of food and processing enterprises as components of their competitiveness]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, 5 (2), 105–108 (in Ukr.).
15. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malyshko, V., Marmul, L. (2019). Social investments as the highest manifestation of implementation of social responsibility of the companies of agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8, 3, 7124–7132 (in Eng.).

**ВИЯВЛЕННЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ
ПРОЄКТАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Анотація. У статті виявлено чинники впливу на впровадження інноваційних проєктів аграрних підприємств та, відповідно, їх управління. У їх сукупності найбільше значення мають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища (інститути, ресурси, фінанси, якість управління та обґрунтованість вибору інноваційного проєкту); прямого й опосередкованого впливу; постійної й тимчасової дії. Їх доцільно поділити на позитивні та негативні. Позитивні необхідно всіляко підтримувати й розвивати, а негативні — усувати й зменшувати їх вплив. Проте є велика сукупність негативних чинників, проблем та ризиків, які досить важко, а часом і неможливо передбачити. Це вимагає від управління використання знову ж таки новітніх інструментів та креативних управлінських рішень. До таких належать військові дії та їх згубні наслідки щодо населення й споживачів та фахівців; інвестицій і бюджетної підтримки; виробничих процесів, продукції і ринків; ресурсів та енергетики. В цих умовах вагоме значення має вчасне інформування про поточні суспільні й бізнесові події, використання цифрових технологій та застосунків («Дія» та ін.). Також у практиці господарювання та управління вагоме значення має застосування організаційно-економічних механізмів управління інноваційними проєктами. Вони дозволяють враховувати фактично всі чинники, у т.ч. й опосередковані, які помилково можуть бути сприйняті як другорядні.

Ключові слова: підприємства, аграрні, інноваційні проєкти, чинники, вплив, управління, ефективність, підвищення, удосконалення, цифрові застосунки, організаційно-економічні інструменти.

Summary. The article identifies factors influencing the implementation of innovative projects of agricultural enterprises and, accordingly, their management. In their totality, the factors of the external and internal environment (institutions, resources, finances, quality of management and justification of the choice of an innovative project) are of the greatest importance; direct and indirect influence; permanent and temporary action. It is advisable to divide them into positive and negative. The positive ones must be supported and developed in every possible way, and the negative ones must be eliminated and their influence reduced. However, there is a large set of negative factors, problems and risks that are quite difficult and sometimes impossible to predict. This requires management to use the latest tools and creative management solutions. These include military actions and their harmful consequences for the population and consumers and professionals; investment and budget support; production processes, products and markets; resources and energy. In these conditions, timely information about current social and business events, the use of digital technologies and applications ("Action" and others) is of great importance. Also, in the practice of management and management, the use of organizational and economic mechanisms for managing innovative projects is of great importance. They allow taking into account virtually all factors, including and mediated, which can be mistakenly perceived as secondary.

Key words: enterprises, agricultural, innovative projects, factors, influence, management, efficiency, improvement, improvement, digital applications, organizational and economic tools.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-63-67

Постановка проблеми. Теорія і практика аграрної діяльності розвинених країн навіть в умовах досить обмеженого природно-ресурсного потенціалу є переконливим прикладом того, що інновації є вагомим важелем успішного конкурентоспроможного виробництва. Інноваційне забезпечення є тим важливим інструментом, що значним чином впливає на ефективність продук-

тивних функцій економіки й фінансові, соціальні та екологічні результати діяльності аграрних підприємств. Спостерігається його позитивний вплив на господарську діяльність і в Україні, особливо на рівні агрохолдингів та агрокорпорацій. Це визначає актуальність та необхідність наукових досліджень інноваційного забезпечення агробізнесу.

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Ігнатенко М. М., Красноруцький О. О. Виявлення чинників впливу на управління інноваційними проєктами аграрних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 63–67. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-63-67.

References (APA):

Ihnatenko M. M., Krasnorutskyi O. O. (2022). *Vyivlennia chynnykiv vplyvu na upravlinnia innovatsiinymy proiektamy ahrarykh pidpriemstv* [Identifying the factors of influence on the management of innovative projects of agricultural enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 63–67 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-63-67.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації у поєднанні з унікальними за рівнем природної родючості ґрунтами, великими земельними банками, фінансовим капіталом і неймовірними людськими ресурсами дозволили сільському господарству України зайняти провідне місце на національному, європейському та світовому аграрних ринках. Як світові виробники продовольства зарекомендували себе найбільші вітчизняні саме інноваційні аграрні та агропромислові підприємства: «Миронівський хлібопродукт», «Каргілл», «Кернел», «Мрія», «Нібулон», «Укрпромстач 95», «Молокія» та ін. Їх дослідженню присвячені праці А. Бритвенко, В. Грановської, М. Ігнатенка, Ю. Кирилова, Л. Мармуль, Н. Рунчевої, В. Петренко, А. Постола та ін.

Проте масштаби та напрями інновацій у вітчизняних малих та середніх аграрних підприємствах, особистих господарствах населення потребують значного розширення. Інновації в цих господарських структурах мають потреби й можливості для зростання, мотивацію їх господарів та менеджерів. Це зумовлює нагальність розробок інноваційних проєктів, визначення джерел їх фінансування та інвестування, виявлення чинників впливу на них та обґрунтування відповідних систем управління засобами інноваційного менеджменту.

Метою статті є визначення сукупності чинників впливу на інноваційні проєкти, їх групування, класифікація, встановлення направленості для врахування в управлінні через відповідні кожному з них управлінські рішення, організаційно-економічні механізми та цифрові й онлайн інструменти.

Виклад основного матеріалу. Виявлення та оцінки чинників, що впливають на інноваційну активність малих господарств і підприємств, визначення їх конкурентних переваг та ризиків мають важливе значення для обґрунтування на цій основі змісту й напрямів впровадження інноваційного проєкту. Саме ці етапи або кроки є основою для побудови системи управління розробкою та впровадженням інноваційного проєкту, прийняття правильних управлінських рішень та методики розрахунків ефективності, створення й виконання загальної стратегії інноваційного розвитку агробізнесу у формі приватної, колективної та особистої власності.

Всі чинники, що впливають на інновації в аграрних підприємствах для потреб управління інноваційними проєктами можна згрупувати за певними ознаками [1–4]. Так, за ефектами прояву це можуть бути позитивні (наявність капіталу, кваліфікованих кадрів, та інших конкурентних переваг) та негативні (нестабільність соціально-економічної ситуації, військові загрози, ринкові й інші ризики) чинники. За величиною впливів:

слабкі (можлива реакція конкурентів), середні (мотивація працівників) й сильні чинники (обґрунтованість вибору проєкту та якість управління його впровадженням).

Нарешті, за масштабами очікуваних соціально-економічних впливів або їх проявів після впровадження інновацій чинники доцільно враховувати на мегарівні (світовому або глобальному). До нього належить цифровізація та автоматизація виробництва й інших бізнес-процесів; впровадження генномодифікованих продуктів та інші досягнення селекції; розвиток електронної комерції (фактори на макро-, мезо- та мікро економічному рівні).

Наразі, до найважливіших напрямів забезпечення ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств і отримання належних фінансово- та соціально-економічних результатів належить модернізація їх матеріально-технічної бази; використання інновацій у виробничо-господарській діяльності, особливо на рівні впровадження новітніх енерго- та ресурсозберігаючих технологій; в екологізації діяльності; в оптимізації організаційної структури та бізнес-процесів; в управлінні та соціальному менеджменті. Все це відбувається засобами і в межах інновацій та інноваційних проєктів.

Як зазначалося, згідно з Законом України «Про інновації», вони розглядаються як діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів досліджень та розробок і визначення напрямів та засобів впровадження нових конкурентоспроможних товарів і послуг [5]. У міжнародних документах також вказується, яка діяльність може бути інноваційною. Отже, це діяльність, яка охоплює всю наукову, технологічну, організаційну, фінансову й комерційну діяльність, включаючи інвестиції в нові знання, що ведуть до створення нових технологій, новітніх продуктів і послуг, процесів і видів робіт.

На реалізацію інноваційної діяльності та управління інноваційними проєктами підприємств агросфери впливають як негативні чинники, що перешкоджають реалізації їх інноваційних планів, так і позитивні обставини, які їх стимулюють або мотивують. Більшість аграрних підприємств, особливо малих і середніх, відчувають, насамперед, значні труднощі фінансового характеру, недобросовісної конкуренції, проявів корупції та відсутності державної та місцевої підтримки щодо впровадження широкого комплексу інновацій у своїх господарствах.

Тому особливо гостро стоїть питання про обставини, що перешкоджають інноваційному розвитку, а також їх подолання [6, с. 172]. Всі чинники, які сповільнюють і навіть унеможливають інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств, умовно можна згрупувати у

кілька груп впливу. 1. Насамперед, це фінансові та інвестиційні. Вони пов'язані з витратністю та капіталоємністю інноваційних технологій і продуктів, дефіцитом власних грошових ресурсів для покриття витрат на інновації; кабальними умовами банків та інших фінансових установ відносно кредитування інноваційних проєктів; слабкою бюджетною підтримкою інвестиційної діяльності у масових масштабах.

2. Соціально-психологічні або поведінкові чинники як слабка інформованість, не бажання або не розуміння власників та менеджерів, фахівців прийняти і впроваджувати інноваційні зміни, слабка підприємницька ініціатива та здатність навіль до обгрунтованих ризиків.

3. Недоліки системного та інноваційного менеджменту аграрних підприємств відносно оцінки власного інноваційного потенціалу, інноваційних потреб, можливостей та результатів. 4. Недостатні розміри діяльності, орієнтація на традиційні або ексклюзивні види робіт, сировину, матеріали, виробництва, продукти й послуги. Ці групи діють у внутрішньому середовищі аграрних підприємств та визначаються також як внутрішні.

Наступні групи чинників стосуються зовнішніх впливів. Серед них суттєву роль відіграють: 1. Недосконалі інститути як часті зміни податкового законодавства, прояви корупції й недостатні гарантії для інвесторів та інші несприятливі характеристики інвестиційного клімату. 2. Згорання значної кількості вітчизняних науково-дослідних установ аграрного профілю та значне скорочення (в разі) впровадження їх інноваційних розробок.

3. Недостатня інноваційність підготовки фахівців вищої кваліфікації у закладах вищої та середньої спеціальної освіти аграрного профілю. 4. Слабкий розвиток вітчизняного фондового ринку, сучасних ринкових механізмів та інструментів інвестування інновацій (у т.ч. ендаументу, фіндрайзингу, венчурної діяльності, франшизи і т.п.), громадських ініціатив їх заохочення через неурядові організації, державно-приватне партнерство, соціальну відповідальність.

На відміну від чинників внутрішнього середовища, зовнішній вплив для аграрних підприємств, їх інноваційних проєктів та управління ними є практично не контрольованим і може являти собою істотну перешкоду для реалізації того чи іншого інноваційного проєкту. Внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на інновації, можуть мати як позитивну, так і негативну роль на будь-якому етапі інноваційної діяльності. Їх всебічний аналіз та стандартизація визначень дозволили здійснити удосконалену класифікацію через комплексний вплив [7–9].

Одним з основних позитивних чинників внутрішнього або ендогенного впливу є наявність ресурсів (фінансових, логістичних, людськ

их та інших), які можуть впливати на діяльність аграрних підприємств та їх інновації. Вони мають постійний коефіцієнт прямої дії, який можна регулювати. З іншої сторони, без необхідних ресурсів стає неможливим своєчасне та ефективне здійснення інноваційної діяльності, в результаті чого знижується продуктивність та ефективність господарювання, конкурентоспроможність агробізнесу загалом.

Основним контрольованим і прямим чинником впливу на здійснення інноваційних проєктів є власні фінансові ресурси аграрних підприємств. Безумовно, вони мають бути доповнені кредитними ресурсами, однак переважна більшість власників та керівників не можуть собі дозволити позики через високі відсоткові ставки з однієї сторони, а також через відмови банків — з іншої. Це пояснюється тим, що інноваційні проєкти є досить радикальними та ризикованими.

Важливим завданням управління інвестиційними проєктами є використання організаційних регулюючих інструментів та механізмів. Багато вітчизняних аграрних підприємств, які планують інноваційні перетворення, мають проблеми невідповідності цілей і завдань існуючій організаційній структурі їх діяльності та змісту бізнес-процесів. Так, працівники часто використовують застарілі технологічні карти й технології; їх робочі місця не завжди автоматизовані або не мають інших умов для інновацій.

Наразі, вони погано або не достатньо мотивовані для них. Між тим працівники безпосередньо пов'язані з інноваційним процесом [10, с. 33]. Тому перелічені проблеми мають бути вирішені, насамперед, за рахунок інноваційної переорієнтації внутрішньої політики й організації виробничо-економічної та іншої діяльності; реформування управління трудовими ресурсами й персоналом; оптимізації стилю роботи керівних кадрів та провідних фахівців, їх відносин з підлеглими та партнерами; збільшення стимулювання проявів ініціатив для вирішення виробничих проблем; покращення морально-психологічного клімату в колективі загалом.

Хоча стиль поведінки власників, керівництва, прояви соціальної справедливості та партнерства досить побічно впливають на інновації та інноваційні проєкти аграрних підприємств, але вони відіграють важливу роль у забезпеченні ділових комунікацій, стимулюванні до продуктивної діяльності інших працівників. Наприклад, авторитарна, агресивна й диктаторська поведінка, конфліктність, низька культура власників та/або менеджерів, їх неповага й неухважність до потреб чи заслуг і компетенцій рядових працівників часто є причиною відсутності в останніх неформальних інтересів до інноваційних змін, байдужості та формалізму у виконанні своїх обов'язків.

Працівники можуть бути незацікавлені навіть в особистісному та професійному розвитку, вдосконаленні методів роботи. Визначені проблеми також спричиняють плинність досвідчених і кваліфікованих кадрів, креативних молодих фахівців, що призводить до значних втрат і негативних наслідків навіть на перспективу [11–14]. Між тим ці соціально-психологічні чинники й складники управління можуть бути скориговані власниками та менеджерами на основі всебічного аналізу та співставлення власної поведінки, реакції колективу, виробничих ситуацій та фінансових й інших результатів як спеціальними методами ділового спілкування й ділової етики й естетики, так і елементарними, але постійними проявами ввічливості, турботи про працівників, поваги й зацікавленості у досягненні поставлених результатів господарювання та управління.

Управління інноваційними проектами також має орієнтуватися й на зовнішні чинники функціонування аграрних підприємств та впровадження інновацій, особливо ризику й деструктивні прояви. Тут необхідно вказати на відсутність бюджетної підтримки інноваційних проектів, навіть на рівні певних пільг або преференцій чи гарантій. На жаль, така ситуація збережеться через довготривалу жорстоку війну, яку розв'язала сусідня країна-агресор та необхідність протистояти їй всіма наявними засобами і ресурсами.

Хоча раніше діючим Урядом надавалися і податкові канікули та пільги для малих та середніх підприємств, які зазнали суттєвих втрат через пандемію коронавірусу, і бюджетна підтримка за умови збереження робочих місць, що дозволило їм функціонувати в умовах кризи [15]. Для малого й середнього бізнесу, який був згорнутий через військові дії, бюджетні виплати були здійснені навіть в умовах війни! Значно спростило функціонування бізнесу, життєдіяльність громадян та сприяло значній економії фінансових ресурсів впровадження без прецедентного за своїми функціями та доступністю для всіх інноваційного проєкту державного рівня — цифрового застосування «ДІЯ» та безлічі додатків до нього.

Висновки. Проте в умовах військових дій та фізичних руйнувань цивільної інфраструктури, виробничих потужностей навіть великі інтегровані аграрні утворення по типу агрохолдингів із значними земельними банками, масштабами виробництва й диверсифікацією бізнесу змушені різко скоротити обсяги діяльності й готової продукції, зайнятості й виплат працівникам. Вони, пристосовуючись до військової дійсності, мають піднімати ціни на свої товари, шукати нові ринки збуту й способи їх доставки, щоб продовжити функціонувати в умовно-звичному темпі.

Тим більше малі і середні підприємства опинилися в дуже скрутних обставинах через значні

ціни на енергоносії, сировину і матеріали та скорочення обсягів виручки внаслідок скорочення й кількості споживачів, і платоспроможного попиту на продукти харчування й інші товари та послуги, які вони забезпечують. Також всі товаровиробники повинні враховувати не тільки інвестиційні ризики інновацій, але навіть ризики небезпеки для простого відтворення діяльності, втрати життя свого та працівників.

Література

1. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон : ОЛДІ–ПЛЮС, 2015. 420 с.
2. Ігнатенко М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 78.
3. Мармуль Л. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 80.
4. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 12–15.
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 36, ст. 266.
6. Севідова І. О., Мандич О. В., Квятко Т. М., Бабко Н. М., Романюк І. А. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Харків: ХНТУСГ, 2020. 200 с.
7. Мармуль Л. О. Підвищення доходності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 74–78.
8. Аранчій В. І. Сутність ризиків підприємницької діяльності та їх оцінка з метою нівелювання й уникнення в управлінні ефективністю й конкурентоспроможністю розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 52–58.
9. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю. Інклюзивний розвиток агропродовольчих холдингів і корпорацій: напрями і можливості. *Агросвіт*. 2021. № 7–8. С. 4–9.
10. Афендікова Н. О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка та держава*. № 6. 2016. С. 32–34.
11. Мармуль Л. О., Федорчук О. М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 208 с.
12. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
13. Мармуль Л. О. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 40. 2019. С. 25–31.

14. Халатур С. М. Перспективні форми організаційного механізму інноваційного розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*. 2017. № 12. С. 36–41.

15. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Volume-8 Issue-3, September 2019. P. 7124–7132.

References

1. Kyrylov, Yu. Ye. (2015). *Kontseptualni zasady konkurentospromozhnogo rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi* [Conceptual principles of competitive development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of globalization]. Kherson : OLDI–PLYUS (in Ukr.).

2. Ihnatenko, M. (2015). *Teoretychni zasady ta praktychni napryamy formuvannya korporatyvnoyi sotsialnoyi vidpovidalnosti ahrarnykh i kharchovykh pidpryyemstv* [Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agrarian and food enterprises]. *Ekonomika APK*, 1, 78 (in Ukr.).

3. Marmul, L. (2016). *Metodychni pidkhody do rozvytku silskykh terytoriy na zasadakh detsentralizatsiyi* [Methodical approaches to the development of rural areas on the basis of decentralization]. *Ekonomika APK*, 7, 80 (in Ukr.).

4. Romaniuk, I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvoryvalnoho protsesu v ahrarnomu sektori* [Peculiarities of the reproductive process in the agricultural sector]. *Ahrosvit*, 11, 12–15 (in Ukr.).

5. *Zakon Ukrayiny* [Law of Ukraine] *Pro innovatsiynu diyalnist* [On Innovative Activity]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, 2002 (in Ukr.).

6. Syevydova, I. O., Mandych, O. V., Kyvatko, T. M., Babko, N. M., Romaniuk, I. A. (2020). *Konkurentospromozhnist pidpryyemstva* [Competitiveness of the enterprise]. Kharkiv: KHNTUSH (in Ukr.).

7. Marmul, L. O. (2008). *Pidvyshchennya dokhodnosti fermerskykh hospodarstv* [Increasing the profitability of farms]. *Ekonomika APK*, 5, 74–78 (in Ukr.).

8. Aranchiy, V.I. (2018). *Sutnist ryzykiv pidpryyemnytskoyi diyalnosti ta yikh otsinka z metoyu nivelyuvannya y unyknennya v upravlinni efektyvnisty y konkurentospromozhnisty rozvytku* [The essence of risks of entrepreneurial activity and their assessment with the aim of leveling and avoidance in the management of efficiency and competitiveness of development]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 39, 52–58 (in Ukr.).

9. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu. (2021). *Inklyuzyvnyy rozvytok ahroprodovolchykh kholdynhiv i korporatsiy: napryamy i mozhyvosti* [Inclusive development of agro-food holdings and corporations: directions and opportunities]. *Ahrosvit*, 7–8, 4–9 (in Ukr.).

10. Afendikova, N.O. (2016). *Innovatsiynyy rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva v suchasnykh umovakh* [Innovative development of agricultural production in modern conditions]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 32–34 (in Ukr.).

11. Marmul, L. O., Fedorchuk, O. M. (2007). *Efektyvnist vykorystannya osnovnykh zasobiv ahrarnykh pidpryyemstv* [Efficiency of use of fixed assets of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTS IAE (in Ukr.).

12. Sabluk, P. T., Shpykulyak, O. H., Kurylo, L. I. (2010). *Innovatsiyna diyalnist v ahrarniy sferi: instyutsionalnyy aspekt* [Innovative activity in the agricultural sphere: institutional aspect]. Kyiv : NNTS IAE (in Ukr.).

13. Marmul, L. O. (2019). *Pryntsypy ta mekhanizmy upravlinnya y rehulyuvannya rozvytku trudovykh resursiv ahrarnykh pidpryyemstv* [Principles and mechanisms of management and regulation of development of labor resources of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 40, 25–31 (in Ukr.).

14. Khalatur, S.M. (2017). *Perspektyvni formy orhanizatsiynoho mekhanizmu innovatsiynoho rozvytku silskoho hospodarstva Ukrayiny* [Prospective forms of the organizational mechanism of innovative development of agriculture in Ukraine]. *Ahrosvit*, 12, 36–41 (in Ukr.).

15. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malyshko, V., Marmul, L. (2019). Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8, 3, 7124–7132 (in Eng.).

ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВНІ КОНЦЕПЦІЇ, СТИМУЛИ ТА ПРІОРИТЕТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація. У статті визначено, що, попри відносно м'який вплив на довкілля, туристичні підприємства мають дотримуватися екологічних стандартів та охорони природи у своїй діяльності. Особливо це стосується регіонів транскордонного співробітництва, де виникає необхідність поважати суверенітет і добросусідські відносини з іншими країнами. З цією метою потрібно застосовувати еколого-орієнтовні концепції, стимули та пріоритети у здійсненні стратегічного управління їх розвитку. Одна з основних еколого-орієнтовних концепцій передбачає, що екологічна ситуація довкілля та рівень використання природних ресурсів значною мірою впливають на туристичний бізнес і навпаки. Це вимагає відповідних управлінських рішень навіть з метою збереження економічних ефектів. Друга концепція передбачає наявність впливу лише значної економічної ефективності на можливості вирішення екологічних проблем. Середні або малоприбуткові підприємства додаткових екологічних витрат дозволити собі не можуть. В результаті, вони можуть втратити й здобути економічне становище. Також економічний успіх не завжди ґрунтується на дотриманні екологічних пріоритетів. Навіть навпаки, підприємства, які занадто зосередилися на екології, можуть збанкрутувати й припинити своє існування. Тому основним завданням екологічного менеджменту туристичних підприємств є дотримання раціональних співвідношень показників екологічної та економічної ефективності у стратегіях управління їх сталого розвитку.

Ключові слова: туристичні підприємства, регіони, транскордонне співробітництво, еколого-орієнтовні концепції, стимули, пріоритети, стратегічне управління, розвиток, екологічна й економічна ефективність, інтеграція, ефекти.

Summary. The article determines that, despite the relatively mild impact on the environment, tourist enterprises must adhere to environmental standards and nature protection in their activities. This especially applies to regions of cross-border cooperation, where there is a need to respect sovereignty and good neighborly relations with other countries. For this purpose, it is necessary to apply ecologically oriented concepts, incentives and priorities in the implementation of strategic management of their development. One of the main ecologically oriented concepts assumes that the ecological situation of the environment and the level of use of natural resources significantly affect the tourist business and vice versa. This requires appropriate management decisions even in order to preserve economic effects. The second concept assumes the presence of the influence of only significant economic efficiency on the possibilities of solving environmental problems. Medium or low-profit enterprises cannot afford additional environmental costs. As a result, they may lose the economic position they have gained. Also, economic success is not always based on compliance with environmental priorities. On the contrary, companies that focus too much on the environment can go bankrupt and cease to exist. Therefore, the main task of the environmental management of tourist enterprises is to observe rational ratios of environmental and economic efficiency indicators in the management strategies of their sustainable development.

Key words: tourist enterprises, regions, cross-border cooperation, ecologically oriented concepts, incentives, priorities, strategic management, development, ecological and economic efficiency, integration, effects.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-68-74

Постановка проблеми. Місія функціонування сучасних туристичних підприємств, як і суб'єктів господарювання інших галузей та видів діяльності, повинна бути орієнтована, згідно світової та європейської парадигми сталого розвитку, на досягнення у т. ч. й екологічних ефектів. Спів-

відношення між природоохоронними витратами та прибутком може відрізнятись залежно від суспільно-політичної та військової ситуації, економічного становища в країні; культурно-мистецького середовища, природно-ресурсного потенціалу й наявності туристичних дестинацій;

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Гладкоскок О. А., Яценко В. І., Яценко Я. І. Еколого-орієнтовні концепції, стимули та пріоритети стратегічного управління розвитком туристичних підприємств в умовах транскордонного співробітництва. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 68–74. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-68-74.

References (APA):

Hladkoskok O. A., Yatsenko V. I., Yatsenko Ya. I. (2022). *Ekoloho-orientovni kontseptsii, stymuly ta priorytety stratehichnoho upravlinnia rozvytkom turystychnykh pidpriemstv v umovakh transkordonnoho spivrobitnytstva* [Environmental-oriented concepts, incentives and priorities of strategic management of the development of tourism enterprises in the conditions of transborder cooperation]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*, 2 (52), 68–74 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-68-74.

поведінки споживачів, типів, ємкості й динаміки туристичних ринків; розмірів туристичних підприємств, їх конкурентоспроможності, життєвих циклів тощо. Це спричиняє суперечливі результати різних емпіричних досліджень екологічної та економічної ефективності діяльності туристичних підприємств та оцінки їх співвідношень. Тому актуальність та важливе теоретичне й практичне значення має розробка чіткої теоретичної основи для вивчення зв'язку між екологічними та економічними показниками їх розвитку, забезпечення потреб стратегічного управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціально-економічного розвитку туристичних підприємств є предметом досліджень вітчизняних науковців: О. Бейдика, М. Ігнатенка, Л. Мармуль, О. Марченко, В. Пеньковського, І. Романюк, О. Сараліної, Б. Чорного, В. Ярового та інших науковців. У публікаціях названих та інших авторів представлені теоретичні й практичні результати щодо структури й ефективності туристичної діяльності, використання туристичних ресурсів і дестинацій, спеціалізації й організаційно-економічних механізмів функціонування туристичних підприємств, мотивації персоналу; розвитку туристичних ринків. Проте проблеми екологічного розвитку, екологічної ефективності туристичних підприємств та екологізації туристичної діяльності, у т. ч. у регіонах транскордонного співробітництва, є мало вивченими економістами та потребують подальших розробок

Метою статті є виявлення проблем екологічного спрямування та обґрунтування еколого-орієнтованих концепцій, стимулів і пріоритетів стратегічного управління розвитком туристичних підприємств в умовах транскордонного співробітництва.

Вклад основного матеріалу. Туристична діяльність та управління туристичними підприємствами вважаються екологічно орієнтованими, коли співвідношення екологічних та економічних показників їх розвитку є позитивним. В основі однієї з концепцій еколого-орієнтованого стратегічного управління лежить гіпотеза, що екологічні проблеми значною мірою впливають на туристичний бізнес, а він, в свою чергу, впливає на якість та захист навколишнього середовища. Однак власники або керівництво туристичних підприємств часто не приділяють достатньої уваги тому факту, що екологічні проблеми стали економічною реальністю. Між тим, у багатьох випадках вони суттєво впливають як на витрати, так і на доходи, отже, мають прямий вплив на економічну ефективність туристичної діяльності. Особливо це характерне для її розміщення та здійснення в регіонах та в умовах транскордонного співробітництва, де додаються екологічні чинники інших країн.

Друга еколого-орієнтована концепція стратегічного управління розвитком туристичних підприємств ґрунтується на гіпотезі, що хороші економічні показники стимулюють екологічну ефективність та використовуються для її підвищення [1, с. 37]. Найчастіше для підтвердження цього висновку використовуються методи регресійного аналізу, (модель) портфоліо, вивчення подій та прикладів. Проте ці прямі зв'язки важко піддаються більш глибокому теоретичному аналізу та кількісному виміру. З точки зору управління немає ні природного, ні економічного закону, що автоматично зв'язує навколишнє середовище з економічними показниками.

Разом з тим, у багатьох випадках правила та механізми регулювання й управління можуть створити очевидні зв'язки між екологічними та економічними показниками. Це може стосуватися конкретних випадків, коли регуляторні інструменти дають значні економічні стимули для постійного покращення екологічної ефективності. Питання про те, якою мірою діяльність з охорони навколишнього середовища призводить до покращення економічної ефективності туристичних підприємств, залежить від багатьох факторів.

Зокрема, мова йде про готовність споживачів платити за екологічно чисті товари й послуги на туристичному ринку; санітарні норми в галузі охорони навколишнього середовища та здоров'я в країні розміщення та сусідніх країнах; тиск зацікавлених сторін у різних галузях промисловості, сільського господарства, сфери послуг та ін.; рівень розвитку техніко-технологічних укладів тощо. Більше того, екологічні проблеми повинні мати певну, може навіть велику частку впливу на фінансово-економічні результати господарювання туристичних підприємств. Крім того, останні повинні стикатися з певною ступенем конкуренції на ринку, оскільки в іншому випадку екологічно неефективна діяльність не обов'язково матиме помітний вплив на прибуток [2, с. 51].

Враховуючи різноманіття структури та динаміку сукупності чинників, які можуть вплинути на взаємозв'язок між екологічними та економічними показниками функціонування туристичних підприємств особливо в умовах транскордонного співробітництва, спосіб визначення їх складу та наслідків впливу має суттєве значення для ефективності природоохоронних заходів та якості управлінських рішень. Як свідчить практичний вітчизняний та зарубіжний досвід, туристичні підприємства, які вчасно та обґрунтовано здійснюють екологічні, природоохоронні й санітарно-гігієнічні заходи, будуть більш економічно успішними, тобто ефективними та конкурентоспроможними.

З іншої сторони, у ідеалізованій моделі туристичного ринку, що передбачає повну кон-

куренцію, екологічно ефективний захист має бути економічно орієнтованим. Адже екологічно орієнтоване підприємство у туризмі, яке не є економічно ефективним, рано чи пізно зникне з ринку, з його екологічно корисного сегменту. Навіть гірше, зелені ідеалісти після того, як спочатку отримали «крила на спині», — це стримуючий приклад для економічно ефективних туристичних підприємств [3, с. 230]. Для того, щоб здійснювати та забезпечувати постійну екологізацію своєї діяльності, охорону та відтворення навколишнього середовища, їх менеджменту доведеться визначити конкретний набір обмежень та стимулів у теперішньому вимірі та перспективі. Крім того, керівництво повинно вміти виявляти еколого-економічні можливості, стимули, пріоритети, конкурентні переваги, ризики та загрози.

Наступним кроком повинні бути визначені цілі та завдання, розроблені плани та вжиті конкретні заходи з охорони навколишнього середовища. Вони призведуть до нового та різного екологічного профілю, що, в свою чергу, може призвести до економії коштів та поліпшення ринкових можливостей [4–6]. Для підприємств на конкурентному ринку, де охорона навколишнього середовища має значення, розумно припустити, що зв'язок між екологічними та економічними показниками залежить від виду управлінської діяльності, стратегій та концепцій і чи правильно вони застосовуються в потрібних ситуаціях.

Іншими словами, існують інструменти екологічного менеджменту для вирішення тих або інших проблем, а не будь-які формальні причинно-наслідкові зв'язки. Неможливо переоцінити важливість такого роду корпоративного екологічного менеджменту для екологічних та економічних показників туристичних підприємств і національного господарства; транскордонного та міжнародного співробітництва загалом. Якщо туристичне підприємство зможе збільшити свою економічну ефективність шляхом прогресивного управління навколишнім середовищем, воно зіткнеться з меншими внутрішніми та зовнішніми корпоративними конфліктами відповідності, тому стане прикладом для інших.

Таким чином, взаємозв'язок між захистом навколишнього середовища та економічною ефективністю має розглядатися більш ретельно, і їх явну інтеграцію слід проводити більш системно. У цьому сенсі корпоративне управління навколишнім середовищем є концепцією, яка допомагає менеджерам систематично зосереджуватися на підприємницьких заходах, щоб зменшити вплив діяльності на навколишнє середовище в найбільш економічно ефективному порядку. Виникло дві думки про вплив корпоративної охорони навколишнього середовища на економічні результати. Деякі вважають, що сучасний рівень корпоратив-

ної охорони навколишнього середовища часто суперечить іншим бізнес-цілям, зокрема, підвищенню економічної ефективності через додаткові витрати.

Інші вважають, що сучасний рівень корпоративної екологічної захищеності економічно доцільний [7, с. 25]. Охорона навколишнього середовища, яку практикують туристичні підприємства, має позитивний вплив на їх економічну ефективність. Однак ніхто не вірить у те, що невизначена кількість заходів щодо запобігання забрудненню все ще збільшить економічні показники. Чисті мінімальні вигоди від захисту навколишнього середовища будуть зменшуватись і рано чи пізно збільшені природоохоронні зусилля будуть відображати чисті витрати.

Існує кілька причин для різних поглядів на взаємозв'язок між екологічними показниками та економічним успіхом. Сприйняття чистого компромісу може спричинити почуття, що існують економічні перешкоди для корпоративного захисту навколишнього середовища; що туристичні підприємства не здатні скористатися економічними можливостями через значну увагу до короткотермінового прибутку або через незнання; що в умовах транскордонного співробітництва існують різні екологічні вимоги та обмеження відносно економічних процесів, які важко гармонізувати.

Більшість галузей з певним рівнем впливу на навколишнє середовище використовують економічні стимули для його охорони. Управлінські рішення включають два взаємопов'язаних виміри: а) вибір оптимального рівня екологічних показників, який потенційно призводить до найвищої економічної ефективності; б) отримання високого рівня екологічної продуктивності за найменш можливих витрат для реалізації максимального економічного ефекту. Таким чином, запропоновані управлінські стратегії не лише відображають різне сприйняття зв'язку між екологічними та економічними показниками, але також представляють якісні відмінності в управлінських рішеннях.

Однак відповідь на питання про те, коли бути чи бути взагалі підприємству екологічним, полягає в тому, що це залежить у тому числі і від виду екологічного менеджменту, який встановлюється у ньому. Так, фіксовані витрати на охорону навколишнього середовища, наприклад, витрати, пов'язані з встановленням системи управління навколишнім середовищем, призведуть до змін у функції витрат. Те ж саме може мати місце і для доходів, наприклад, через різкі зміни попиту при передачі порогової вартості для екологічних показників, наприклад, за рахунок збільшення зображень, сертифікації, етикетки продуктів тощо [8–10].

Загалом, розвиток екологічно чистих технологій зменшує граничні витрати на охорону навколишнього середовища з часом; зміни споживчих переваг підвищують ринкові прибутки від хороших екологічних показників; регулюючі зміни заохочують підвищення екологічної ефективності, нове введення еко-продуктів та еко-послуг продавцями тощо. Також екологічні показники можуть змінюватися на певному рівні економічного успіху. По-друге, економічний ефект корпоративного захисту навколишнього середовища може відрізнятись при певному рівні екологічної ефективності. Наприклад, є ситуації, коли потенційні економічні вигоди від поліпшення стану навколишнього середовища повністю реалізуються; і ситуації, коли неефективне управління навколишнім середовищем погіршує економічну ефективність порівняно з початковим рівнем.

По-третє, співвідношення між економічними та екологічними показниками, залежить не тільки від зовнішніх, але і від внутрішніх змінних діяльності туристичних підприємств, на які впливає управління. Управлінські якості, помірковані співвідношенням між екологічними та економічними показниками та перевагою в екологічних показниках, не обов'язково призводять до конкурентних переваг. Екологічний менеджмент, а також питання про те, як досягнуто певний рівень екологічної ефективності, стає додатковою пояснювальною змінною у відповідних дослідженнях кореляцій, які варто вирішити.

У будь-якому випадку, корпоративні екологічні зусилля впливають на економічний успіх, отже, й на вартість та конкурентоспроможність туристичних підприємств, їх послуг та продуктів. Важливим питанням для емпіричних досліджень для прийняття управлінських рішень при цьому є не тільки те, наскільки екологічний захист практикується ними, а швидше комбінацією того, який рівень захисту навколишнього середовища був досягнутий і який вид охорони навколишнього середовища реалізується. Емпіричні дослідження повинні не тільки корелювати два набори даних, що відображають екологічні показники або захисні дії та економічні показники, а радше досліджують вплив різних концепцій екологічного менеджменту на екологічну й економічну ефективність господарювання.

Іншими словами, щоб зрозуміти та оцінити зв'язки між охороною навколишнього середовища та економічними успіхами, дуже важливо проаналізувати якість управління навколишнім середовищем з огляду на спектр можливостей для підвищення екологічної ефективності в найбільш економічному плані [11, с. 780]. На нашу думку, можна виділити дві стратегії екологічного менеджменту, які приносять поліпшення як екологічних, так і економічних показників. Перша

стратегія полягає в тому, щоб відвернути увагу від типового великого впливу на довкілля на користь значно менших, але більш поглиблених.

Це стратегія, започаткована на конкретних прикладах, намагається перевірити практичну значимість теоретично визначених чинників, що сприяють економічному впливу корпоративного управління навколишнім середовищем, у т. ч. й шляхом аналізу діяльності конкретних туристичних підприємств. Прикладом цієї стратегії є тематичні впливи щодо наслідків дії акціонерів вартості навколишнього середовища. У цьому випадку складні процеси та зв'язки можуть бути краще відображені в управлінні, оскільки вони дають більше розуміння причинно-наслідкових механізмів.

З іншої сторони, обґрунтування такої стратегії управління найчастіше засновані на невеликих вибірках з високою індивідуальною якістю даних та специфічною для туризму інформацією, можуть призвести до різноманітних відповідей на те, чи варто бути екологічними. Якщо припустити, що більшість туристичних підприємств обирають мінімальний екологічний профіль розвитку, і що значна їх частина є дуже неефективними в управлінні навколишнім середовищем, то будь-який аналіз прибутку цих підприємств покаже позитивну кореляцію між екологічними показниками та економічним успіхом. З іншої сторони, велика кількість підприємств, далеких від економічно оптимального рівня захисту навколишнього середовища, може мати негативну кореляцію.

Друга, статистично орієнтована стратегія, спирається на оцінку рівня економічного впливу ефективного екологічного менеджменту на основі великих наборів даних з переважно неспецифічною інформацією та низькою її якістю. Згідно з цією стратегією, по-перше, потрібно, щоб концепції екологічного менеджменту туристичних підприємств мали підходи, орієнтовані на ринок; орієнтовані на процес відтворення.

Для туристичних підприємств у регіонах транскордонного співробітництва вони мають бути орієнтовані на процеси хоча б з мінімальним рівнем відповідності міжнародним стандартам — європейського EMAS (Eco-Management and Audit Scheme) або стандарту ISO (International Organization for Standardization) 14001. За відсутності системного управління навколишнім середовищем та відповідних факторів вони повинні розрізняти економічні наслідки управління навколишнім середовищем. Вони можуть бути різними відповідно до обраного підходу до впровадження екологічного менеджменту.

По-друге, ці різні концепції та фактори повинні бути вимірними для зовнішніх, у т.ч. міжнародних аналітиків туристичних підприємств,

а відповідні набори даних необхідно скласти для проведення статистичного аналізу. Той факт, що інші чинники впливають на економічний успіх, такі як ринкові умови, режим загальних правил господарської діяльності, наявні технології, розвиток світової економіки тощо, підкреслює необхідність контролювати інші змінні, ізолюючи їх ефекти від аналізу.

Туристичні підприємства навіть з однаковою концепцією екологічного менеджменту (наприклад, екологічний контроль або EMAS) можуть мати різні рівні екологічних та економічних показників. Результати такого аналізу можуть бути використані для порівняння реалізованої екологічної ефективності різних підходів менеджменту. Цей вид аналізу надає інформацію про найкращу (тобто найбільш екологічно ефективну) практику кожної концепції управління. Він передбачає, щоб різні концепції екологічного менеджменту характеризувалися і вирішувалися дуже чітко. Тільки тоді порівняння можна було зробити на емпіричній основі. У підсумку, ті керівники, які повністю ігнорувати добровільну природоохоронну діяльність також ігнорують деякі важливі фінансові проблеми та втрачають через це економічні можливості.

Отже, екологічна орієнтація туристичного бізнесу може мати економічний сенс у світі багатьох ділових можливостей, більших за суто екологічні. Тому керівництву необхідно оцінити потенційні витрати та вигоди кожного виробничого, екологічного, інноваційно-інвестиційного проекту, щоб зробити правильні пріоритети, а потім проаналізувати, чи приносить екологічна можливість чистий економічний прибуток [12, с. 339]. Це вимагає того, щоб керівництво краще усвідомлювало потенційні екологічні можливості для розвитку туристичного бізнесу. Крім того, тип управління навколишнім середовищем, який застосовують туристичні підприємства, створює різницю між економічними показниками порівнянних підприємств за певного рівня екологічних показників.

Таким чином, є очевидним, що вибір економічного управління природоохоронними заходами полягає не лише в тому, щоб знайти оптимальний рівень захисту навколишнього середовища, а скоріше, щоб вибрати найкращу концепцію екологічного управління, тобто економічно ефективну, а також започаткувати процеси навколишнього середовища на підприємстві. Враховуючи велику кількість і швидкий розвиток різних підходів у сфері управління навколишнім середовищем, керівництво не повинно делегувати будь-кому розробку концепції екологічного менеджменту.

Ця складна процедура має розглядатися як процес прийняття управлінських рішень, в якому доцільно аналізувати різні концепції екологічно-

го менеджменту в контексті конкретної ситуації та основних екологічних проблем. Співвідношення між корпоративним захистом навколишнього середовища та економічним успіхом може також впливати на екологічно вигідні нововведення. У цьому контексті слід зазначити, що ISO 14001 або EMAS сертифікат недостатній, щоб судити про економічний чи екологічний вплив системи управління навколишнім середовищем через відкритість стандарту.

Якість управління навколишнім середовищем повинна оцінюватися на основі цілей туристичних підприємств та їх досягнення, зокрема, в регіонах транскордонного співробітництва. Їх цілі можуть відрізнятися прибутковістю, часткою ринку, політичною лояльністю, створеною соціальною вигодою тощо. Однак у будь-якому разі необхідно досягти певного рівня економічної прибутковості, щоб вижити в умовах ринкової конкуренції. Таким чином, у «правильній» концепції хороше управління навколишнім середовищем характеризується, по-перше, можливістю вичерпати економічні вигоди та здійснювати економію заощаджень через заходи захисту довкілля; по-друге, здатністю визначити оптимальний рівень захисту навколишнього середовища для досягнення максимального економічного успіху або ефекту.

Таке управління навколишнім середовищем у процесі діяльності збільшує акціонерну вартість туристичних підприємств. Його стратегії допомагають зосередитись на успіху на ринку туристичних послуг через збільшення надходжень від основної діяльності; через диференціацію навколишнього середовища та відмінну технологію за рахунок зниження витрат та підвищення екологічної ефективності. Одночасно, вони впливають і на вартість туристичних продуктів і послуг у регіонах транскордонного співробітництва. Це може робити їх більш доступними й вигідними для населення сусідніх країн з більш високими доходами й менш доступними — для відносно бідних сусідів. Тим самим, здійснюється нерівномірний вплив на структуру туристичних ринків і діяльність туристичних підприємств.

Висновки. У першому випадку екологічне управління, орієнтоване на ринок, зосереджується на збільшенні надходжень. Воно підтримує дослідження ринку, розробку продуктів та позиціонування на ринку з вищим рівнем екологічного маркетингу та комунікаційного підходу. Туристичні підприємства та їх продукти й послуги визнаються лідерами якості, а їх складне управління навколишнім середовищем значною мірою сприяє цій позиції. Крім того, загальні чинники економічного успіху, такі як задоволеність та репутація зацікавлених сторін, можуть бути вирі-

шені завдяки ефективній практиці екологічного маркетингу.

У другому випадку виробничі процеси оптимізовані для зменшення витрат за допомогою інструментів екологічного управління, які підтримують ідентифікацію потенціалів та успішну реалізацію заходів з підвищення екологічної ефективності. Щоб визначити вартість, мінімізуючи спосіб чистого виробництва туристичних послуг та захисту навколишнього середовища, керівники повинні вивчати та порівняти різні технологічні альтернативи щодо їх екологічних та фінансових наслідків з врахуванням різниці для країн регіонів транскордонного співробітництва.

Туристичні підприємства мають встановити екологічний облік витрат, інвестиційну оцінку та інші системи управління інформацією про навколишнє середовище для обчислення й аналізу даних про процеси та системи екологічного контролю для посилення успішної реалізації заходів щодо ефективності. У будь-якому випадку, якість та вплив екологічного менеджменту будуть залежати від того, наскільки добре вони відповідають конкретній ситуації туристичного підприємства й регіону транскордонного співробітництва, а також соціально-економічній обстановці останнього як зовнішнього середовища функціонування туристичного бізнесу.

Література

1. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.
2. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 3(39), 2017, С. 50–53.
3. Літинська В. А. Роль та значення туризму в економіці України та світу. *Вісник Хмельницького національного університету. (Серія «Економічні науки»)*. 2013. № 6. Т. 1. С. 229–233.
4. Мармуль Л. О., Яровий В. Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2017. Вип. 12. С. 57–63.
5. Бриль К. Г. Місце стратегічних пріоритетів розвитку у підвищенні інвестиційної привабливості туристичної галузі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 10. С. 14–18.
6. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Сарапіна О. А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. *Економіка і менеджмент культури*. № 2. 2016. С. 32–38.

7. Романюк І. А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 24–27.

8. Трілленберг Г. Інноваційно-кластерний підхід до розвитку туризму України в умовах глобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2014. Т. 13. № 4. С. 401–414.

9. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7–13.

10. Marmul L., Levaieva L., & Yarovy V. Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, (54), 2022. pp. 38–45.

11. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A. and Romaniuk I. Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. *International Journal of Management*, 11 (5), 2020, pp. 778–787.

12. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337–340.

References

1. Melnychenko, O. A., Shvedun, V. O. (2017). *Osoblyvosti rozvytku industriyi turyzmu v Ukraini* [Peculiarities of the development of the tourism industry in Ukraine]. Kharkiv, NUTSZU Publ. (in Ukr.).
2. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O. (2017). *Nadannya posluh silskoho zelenoho turyzmu fermerskymy gospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyalnosti* [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50–53. (in Ukr.).
3. Litynska, V. A. (2013). *Rol ta znachennya turyzmu v ekonomitsi Ukrainy ta svitu* [The role and importance of tourism in the economy of Ukraine and the world]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. (Seriya "Ekonomichni nauky")*, 6, 1, 229–233. (in Ukr.).
4. Marmul, L. O., Yarovy, V. F. (2017). *Metodolohichni zasady upravlinnya brendamy pidpryyemstv i orhanizatsiy u haluzi turyzmu* [Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Ser. : Ekonomika ta menedzhment*, 12, 57–63 (in Ukr.).

5. Bryl, K.H. (2015). *Mistse stratehichnykh prioritetiv rozvytku u pidvyshchenni investytsiynoyi pryvablyvosti turystychnoyi haluzi* [The place of strategic development priorities in increasing the investment attractiveness of the tourism industry]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, 10, 14–18. (in Ukr.).
6. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Sarapina, O. A. (2016). *Sotsialno-ekonomichnyy potentsial silskykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv silskoho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti* [Socio-economic potential of rural areas as a basis for the development of rural green tourism enterprises based on innovation]. *Ekonomika i menedzhment kultury*, 2, 32–38 (in Ukr.).
7. Romaniuk, I. A. (2016). *Stratehichne upravlinnya rozvytkom haluzi turyzmu na zasadakh formuvannya korporatyvnoyi kultury turystychnykh pidpryyemstv* [Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 24–27 (in Ukr.).
8. Trillenberh, H. (2014). *Innovatsiyno-klasternyy pidkhid do rozvytku turyzmu Ukrainy v umovakh hloba-lizatsiyyi* [Innovative cluster approach to the development of tourism in Ukraine in the conditions of globalization]. *Zhurnal yevropeyskoyi ekonomiky*, 13, 4, 401–414. (in Ukr.).
9. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *University Economic Bulletin*, 51, 7–13. (in Eng.).
10. Marmul, L., Levaieva, L., & Yarovyy, V. (2022). Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, 54, 38–45 (in Eng.).
11. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Lokutova, O., Postol, A. and Romaniuk, I. (2020). Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. *International Journal of Management*, 11 (5), 778–787 (in Eng.).
12. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337–340 (in Eng.).

МЕТОДИ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті обґрунтовано сутність понять «управління персоналом», «система управління персоналом». Узагальнено методи управління персоналом. Визначено принципи ефективного управління персоналом. Охарактеризовано склад підсистем системи управління персоналом закладу охорони здоров'я. Запропоновано заходи щодо покращення управління персоналом у закладах охорони здоров'я.

Ключові слова: методи управління персоналом, система управління персоналом, кадри, кадрова політика, заклад охорони здоров'я.

Summary. The article substantiates the essence of the concepts of “personnel management” and “personnel management system”. The principles of effective personnel management are defined. The composition of subsystems of personnel management system of health care institution is characterized, which include the functional subsystems. Measures to improve human resource management in health care institutions are proposed.

Key words: personnel management methods, personnel management system, personnel, personnel policy, health care institution.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-75-80

Постановка проблеми. Сьогодні Україна і світ опинились в умовах нової економічної кризи, викликаній виникненням, тривалим розповсюдженням коронавірусної інфекції та засобами, спрямованими на її зупинення; введенням воєнного стану в країні.

В умовах сучасності, коли відбувається реформа медицини, коли медичні заклади перетворюються у заклади, що надають медичні послуги, і мають забезпечувати своє фінансування самостійно, важливим є момент управління закладом, усіма сферами його діяльності.

Успішний розвиток будь-якої сфери людської діяльності неможливий без управління, тобто систематичного процесу використання ресурсів для досягнення певної мети. Основним ресурсом кожної організації є люди (кадри, персонал), оскільки саме вони приводять в дію решту всіх ресурсів. Отже, мистецтво управління полягає в умінні організувати певну діяльність, оптимально використовуючи людський чинник. Медичні кадри — головний ресурс системи охорони здоров'я, здатний суттєво підвищити ефективність роботи цієї сфери.

Традиційні методи управління персоналом в галузі охорони здоров'я сьогодні не забезпечують бажаних результатів, недостатньо органі-

зована система управління кадрами виявляється в низькій його продуктивності та ефективності праці. Тому узагальнення методів управління персоналом та обґрунтування сутності його системи в закладах охорони здоров'я є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження сутності управління персоналом займалися як іноземні, так і вітчизняні вчені, зокрема: М. Армстронг, С. Бай, В. Данюк, І. Заблодська, В. Кудін, С. Мішина, О. Мішин, О. Нікулічева, Ю. Палеха, В. Петюх, С. Тейлор, С. Цимбалюк. На основі аналізу літературних джерел вважаємо доцільним обґрунтувати сутність понять «управління персоналом закладу охорони здоров'я», «система управління персоналом закладу охорони здоров'я». А також охарактеризувати склад підсистем системи управління персоналом закладів охорони здоров'я та обґрунтувати заходи щодо його покращення.

Метою статті є уточнення методів управління персоналом та обґрунтування сутності його системи в закладах охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кризи цінність персоналу часто знижується власниками. Обмеженість фінансових ресурсів зумовлює переоцінку вартості та цінності працівників. Відбувається своєрідний перехід від

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Руснак А. В., Сміліченко Г. О., Пулянович О. В. Методи та система управління персоналом в закладах охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 75–80. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-75-80.

References (APA):

Rusnak A. V., Smilichenko H. O., Pulianovych O. V. (2022). *Metody ta systema upravlinnia personalom v zakladakh okhorony zdorovia* [Methods and systems of personnel management in health care institutions]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 75–80 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-75-80.

стратегії розвитку до стратегії виживання. Посилюється контроль за діями працівників та ефективності використання ними робочого часу, що призводить до зниження довіри, мотивації працівників та лояльності до організації. Тому саме зараз перед власниками постає важливе завдання — планування та запровадження антикризового підходу в управлінні персоналом [1]. А отже й використання сучасних методів управління персоналом.

Міжнародний досвід, зокрема досвід Всесвітньої організації охорони здоров'я, свідчить про те, що серед організаційних змін, метою яких є підвищення ефективності системи охорони здоров'я, найбільшого успіху досягають дії, що проводяться в сфері управління кадрами.

Умови успішного управління персоналом передбачають три взаємопов'язані компоненти: планування розвитку кадрів (кількісне та якісне), підготовку та використання кадрів.

Згідно з класичним визначенням М. Армстронга, «управління персоналом — це стратегічний і логічно послідовний підхід до управління найціннішими ресурсами організації — людьми, які в ній працюють, і роблять індивідуальний та колективний внесок в досягнення її цілей, підтримуючи постійну конкурентну перевагу компанії» [2].

М. Армстронг сформулював основну мету управління персоналом — досягнення успіху організації за допомогою людей. За його твердженням, працівники є цінними активами [2].

Отже, управління персоналом — це процес планування, підбору, підготовки, оцінки, навчання та мотивації персоналу, спрямований на ефективне його використання та досягнення цілей підприємства і працівників.

Антикризове управління персоналом — це сукупність цілеспрямованих, послідовних і взаємопов'язаних дій, що мають за мету оптимізацію чисельного складу та застосовуваних методів управління персоналом задля мінімізації витрат на персонал з одночасним збереженням нормального соціально-психологічного клімату в колективі [3].

Система управління персоналом закладу охорони здоров'я — це комплекс цілей, завдань та основних напрямів діяльності організації, а також різних видів, методів та відповідного механізму управління, спрямованих на підвищення продуктивності праці та якості роботи.

При формуванні системи управління персоналом закладу охорони здоров'я слід враховувати як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх чинників відносяться: ситуація на ринку праці; трудове законодавство; перспективи функціонування і розвитку. Внутрішніми чинниками є: цілі функціонування закладу; напрями діяльнос-

ті; організаційна культура; особливості менеджменту; склад персоналу.

Успішне виконання встановлених цілей функціонування закладу охорони здоров'я вимагає вирішення таких завдань в сфері управління персоналом:

- забезпечення потреби організації в робочій силі у необхідних обсягах та необхідної кваліфікації;

- повне та ефективне використання потенціалу працівника та колективу в цілому;

- забезпечення умов для високопродуктивної праці, високого рівня її організації, мотивації, самодисципліни, вироблення у працівника звички до взаємодії та співробітництва;

- закріплення працівника у закладі, формування стабільного колективу;

- забезпечення реалізації бажань, потреб та інтересів працівників відносно змісту праці, умов праці, виду зайнятості, можливості професійно-кваліфікаційного та посадового просування;

- підвищення ефективності управління персоналом, досягнення цілей управління при скороченні витрат на робочу силу [4].

Вирішення та реалізація завдань управління персоналом відбувається в особливих умовах — обмеженість (дефіцитність) фінансових ресурсів, масове скорочення персоналу, згортання соціальних програм, висока ступінь соціально-психологічної напруги в колективі, жорстке часове обмеження, що і обумовлює доцільність суттєвої корекції управлінської інструментарію [5, С. 149].

Ефективність управління персоналом, найбільш повна реалізація встановлених цілей багато в чому залежать від вибору варіантів побудови самої системи управління персоналом підприємства, пізнання механізму її функціонування, вибору найбільш оптимальних технологій і методів роботи з працівниками.

Визначальною складовою менеджменту персоналу в сучасних умовах є визначення ефективних методів управління персоналом.

Методи управління персоналом — це способи впливу на колективи та окремих працівників з метою здійснення координації їхньої діяльності в процесі функціонування підприємства. Методи управління персоналом поділяються на три основні групи: організаційні або адміністративні, економічні та соціально-психологічні. Ми пропонуємо в окрему групу виділити методи антикризового управління персоналом (табл. 1).

Принципи ефективного управління персоналом є різноманітними та мають багаторівневий характер (загальні, часткові, спеціальні, окремі) та поширюються на різні сфери діяльності (управління працею в масштабах усього суспільства, галузі, організації, окремого працівника).

Методи управління персоналом

Методи управління персоналом	Характеристика	Перелік	Функції	Сфера застосування
Організаційні або адміністративні	Дотримання жорсткої дисципліни та неухильне виконання інструкцій, розпоряджень і наказів керівника	Формування структури органів управління; затвердження адміністративних норм та нормативів; правове регулювання; видання наказів, вказівок і розпоряджень; інструктування; набір, відбір та розставлення кадрів; затвердження методик та рекомендацій; розробка положень, посадових інструкцій, стандартів організації; розробка іншої регламентуючої документації; встановлення адміністративних санкцій та заохочень	Управління, планування і контроль; своєчасне ознайомлення виконавців з усіма нормативними документами, які безпосередньо стосуються їх діяльності для якісного виконання розпоряджень керівництва	Підходить для державних установ та організацій, наприклад в органах державної влади та місцевого самоврядування, закладах охорони здоров'я
Економічні	Спонування працівника до виконання поставлених перед ним планів та завдань	Техніко-економічний аналіз; техніко-економічне обґрунтування; техніко-економічне планування; економічне стимулювання; фінансування; мотивація трудової діяльності; оплата праці; капіталовкладення; кредитування; ціноутворення; участь у прибутках та капіталі; оподаткування; встановлення економічних норм та нормативів; страхування	Пряма заінтересованість персоналу в якісному виконанні, поставлених перед ним завдань; підбір висококваліфікованих кадрів; постійне вдосконалення процесу створення кадрового резерву	Приватні компанії, в яких керівники зацікавлені в мотивації персоналу, підвищуючи конкурентоспроможність підприємства на ринку
Соціально-психологічні	Пошук індивідуального підходу до кожного працівника з метою налаштувати і мотивувати його на плідну роботу	Соціально-психологічний аналіз; соціально-психологічне планування; створення творчої атмосфери; участь працівників в управлінні; соціальна та моральна мотивація; задоволення культурних та духовних потреб; формування колективів, груп; створення нормального психологічного клімату; встановлення соціальних норм поведінки; розвиток у працівників ініціативи та відповідальності; встановлення моральних санкцій та заохочень	Регулярне відстеження всіх соціальних та психологічних процесів в організації; проведення тестування та анкетування персоналу; застосування різних психологічних прийомів створення комфортних умов для роботи персоналу	На підприємствах будь-якої форми власності (привітання персоналу зі святами, вираз подяки за високопродуктивну працю, публікації на корпоративному сайті про кращих працівників)
Анти-кризового управління	Мають за мету економію витрат на персонал та збереження іміджу роботодавця на ринку праці	Аутсорсинг; аутплейсмент; аутстафінг; сторітеллінг; shadowing («стеження») buddying; гейміфікація; «віртуальна школа», «корпоративний on-line університет», відеонавчання; методи нематеріального стимулювання персоналу; внутрішній кадровий резерв; on-line рекрутмент	Передача частини функцій з управління персоналом у виконання аутсорсинговій фірмі; планування і контроль; мотивація; організація; виведення поза штат фахівців для зниження витрати на розвиток персоналу	Бюджетні та небюджетні організації (установи)

До загальних принципів управління персоналом відносяться: науковість; плановість; комплексність (системність); безперервність; нормативність; економічність; зацікавленість; відповідальність тощо. Частковими принципами управління персоналом є такі: відповідність функцій управління цілям функціонування організації; індивідуалізація роботи з кадрами; демо-

кратизація роботи з кадрами; інформатизація кадрової роботи, забезпечення її рівня, достатнього для прийняття обґрунтованих рішень; підбір кадрів для первинного колективу з урахуванням психологічної сумісності.

У сучасних умовах основним в управлінні персоналом є принцип підбору та розташування кадрів за їх особистими та діловими якостями.

Комплексний підхід до управління персоналом означає урахування організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, технічних та інших аспектів в їх сукупності і взаємозв'язку при визначальній ролі соціально-економічних чинників.

Системний підхід відображає урахування взаємозв'язків окремих аспектів управління кадрами та виражається в розробці кінцевих цілей, визначенні шляхів їх досягнення, створенні відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування, організацію і стимулювання системи роботи з кадрами.

Управління кадрами здійснюється в процесі виконання визначених цілеспрямованих дій та припускає такі основні етапи і функції:

- визначення цілей і основних напрямів роботи з кадрами;
- постійне удосконалювання системи кадрової роботи в організації;
- визначення засобів, форм і методів здійснення поставлених цілей;
- організацію роботи з виконання прийнятих рішень;
- координацію і контроль виконання запланованих заходів.

Сукупність цілей, напрямів, форм і методів управління персоналом укладається в єдину систему кадрової роботи, основними підсистемами якої є: підсистема аналізу, планування і прогнозу кадрів; підсистема добору, розстановки, оцінки та безперервного навчання кадрів; підсистема раціонального використання кадрів в організації.

Складність та багатогранність управління персоналом передбачає багатоаспектний підхід до цієї важливої проблеми.

Розрізняють такі аспекти управління персоналом:

- техніко-технологічний (відображає рівень розвитку конкретного виробничого процесу, особливості використовуваних у ньому техніки і технології, виробничі умови тощо);
- організаційно-економічний (містить питання, пов'язані з плануванням чисельності та складу працівників, їх матеріальним стимулюванням, використанням робочого часу, організацією діловодства тощо);
- правовий (включає питання дотримання трудового законодавства в кадровій роботі);
- соціально-психологічний (відображає питання соціально-психологічного забезпечення управління кадрами, впровадження різноманітних соціологічних та психологічних процедур у практику кадрової роботи);
- педагогічний (означає вирішення питань, пов'язаних із вихованням кадрів, наставництвом тощо) [6].

Основою системи управління персоналом є кадрова політика, що представляє розраховану на тривалу перспективу лінію удосконалювання кадрів, генеральний напрям у кадровій роботі, що визначається сукупністю найбільше важливих, принципових положень та установок, які виражаються у стратегічних рішеннях.

Ключовим в управлінні персоналом є принцип добору та розстановки кадрів за їх особистісними та діловими якостями. Цей принцип передбачає:

- спадкоємність кадрів на основі систематичного добору та підготовки нових працівників;
- забезпечення умов для постійного підвищення ділової кваліфікації кадрів;
- чітке визначення прав, обов'язків та відповідальності кожного працівника;
- забезпечення умов для фахового та посадового просування кадрів на основі обґрунтованих критеріїв оцінки їх діяльності та особистісних якостей;
- сполучення довіри до працівників із перевіркою виконання ними своїх обов'язків [6].

Система управління персоналом закладу охорони здоров'я — це система, у якій реалізуються функції управління персоналом. Вона містить підсистему загального та лінійного керівництва, а також низку функціональних підсистем, що спеціалізуються на виконанні однорідних функцій.

До функціональних підсистем відносяться: управління організацією в цілому; управління окремими функціональними підрозділами; планування і маркетингу; управління найманням та зарахування персоналу; управління трудовими відносинами; забезпечення нормальних умов праці; управління розвитком персоналу; управління мотивацією поведінки; управління соціальним розвитком; розвитку організаційної структури управління; правового забезпечення; інформаційного забезпечення [7] (табл. 2).

Отже, система управління персоналом — це комплекс цілей, завдань і основних напрямів діяльності, а також різноманітних видів, форм, методів та відповідного механізму управління, спрямованих на підвищення продуктивності праці та якості роботи. Управління персоналом є особливою сферою управління у зв'язку зі специфікою його об'єкта — людини.

Таким чином, проводячи узагальнення, підкреслимо, що всі методи і форми роботи з персоналом на підприємстві повинні бути спрямовані на досягнення його основної мети. Інакше кажучи, управління персоналом буде ефективним настільки, наскільки успішно співробітники використовують свій потенціал для досягнення завдань, які стоять перед підприємством.

На основі проведених досліджень нами запропоновано такі заходи щодо покращен-

Склад підсистем системи управління персоналом закладу охорони здоров'я

Підсистема	Функції
Управління організацією в цілому	загальне управління організацією, контроль
Управління окремими функціональними підрозділами	управління підрозділами організації, контроль
Планування і маркетингу	розробка кадрової політики та стратегії управління персоналом, аналіз кадрового потенціалу, аналіз ринку праці, організація кадрового планування, планування і прогнозування потреби в персоналі тощо
Управління найманням та зарахуванням персоналу	організація наймання персоналу, організація співбесіди, оцінка відбору і прийому персоналу, урахування прийому, перемішень, заохочень і звільнення персоналу, фахова орієнтація та організація раціонального використання персоналу тощо
Управління трудовими відносинами	аналіз та регулювання групових і особистісних взаємовідносин, аналіз та регулювання відносин керівництва, управління виробничими конфліктами і стресами тощо
Забезпечення нормальних умов праці	дотримання вимог психофізіології та ергономіки праці, дотримання вимог технічної естетики, охорони праці і навколишнього середовища тощо
Управління розвитком персоналу	навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації, вступ на посаду та адаптація нових працівників, оцінка кандидатів на вакантну посаду, періодична оцінка кадрів тощо
Управління мотивацією поведінки	управління мотивацією трудової поведінки, нормування і тарифікація трудового процесу, розробка систем оплати праці, розробка форм участі персоналу в прибутках і капіталі тощо
Управління соціальним розвитком	організація громадського харчування, управління житло-побутовим обслуговуванням, розвитком культури і фізичного виховання, забезпечення охорони здоров'я і відпочинку, забезпечення дитячими установами, управління соціальними конфліктами та стресами тощо
Розвитку організаційної структури управління	аналіз сформованої організаційної структури управління, проектування нової організаційної структури управління, розробка штатного розкладу, формування нової організаційної структури управління тощо
Правового забезпечення	рішення правових питань трудових відносин, узгодження розпорядничьких та інших документів щодо управління персоналом, рішення правових питань господарської діяльності, проведення консультацій з юридичних питань
Інформаційного забезпечення	ведення урахування та статистики персоналу, інформаційне і технічне забезпечення системи управління персоналом, забезпечення персоналу науково-технічною інформацією тощо

ня управління персоналом у закладах охорони здоров'я:

— впровадження організаційної структури організації, затвердженої на загальних зборах для подальшого розвитку окремих відділів;

— визначення та розробка стратегії управління персоналом, яка є частиною загальної стратегії розвитку організації;

— побудова ефективної системи управління персоналом, яка має забезпечити функціонування управління персоналом у динамічному середовищі;

— впровадження системи кадрового планування та маркетингу персоналу;

— розробка посадових інструкцій для управлінців вищої та середньої ланки і положень про відділи для більш ефективного розподілу повноважень та обов'язків;

— розробка дієвих заходів щодо підвищення ефективності кадрової політики (набору та відбору персоналу, атестації, підвищення кваліфіка-

ції, нематеріальних методів стимулювання праці, щодо ефективності системи матеріального заохочення);

— забезпечення соціальних гарантій персоналу, які повинна контролювати служба управління персоналом у відповідності з чинним законодавством.

Висновки. Методи управління персоналом закладів охорони здоров'я — це способи впливу на колективи та окремих працівників з метою здійснення координації їхньої діяльності в процесі функціонування організації. Уточнено методи управління персоналом, які умовно поділено на чотири групи: організаційні або адміністративні, економічні, соціально-психологічні та антикризового управління.

Ефективна система управління персоналом закладами охорони здоров'я передбачає сильну, адаптивну, організаційну, корпоративну культуру, яка б стимулювала розвиток атмосфери взаємної відповідальності працівників та роботодавців,

бажання всіх працівників організації зробити її «кращою» за рахунок підтримки ініціативи на всіх рівнях організації, постійних технічних та організаційних нововведень, відкритого обговорення всіх проблем.

Література

1. Нікулічева О. Концепція антикризового управління персоналом в умовах організаційних змін. *EBD Digest*. № 19. URL: <https://www.ebskiev.com/kontsepsiya-antikrizovogo-upravlinnya-personalom-v-umovah-organizatsijnih-zmin> (дата звернення: 18.10.2022).

2. Armstrong M., Taylor S. Human resource management practice. 13th edition. 2014. 440 p. URL: <https://e-uczelnia.uek.krakow.pl> (дата звернення: 11.10.2022).

3. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Сучасні методи антикризового управління персоналом на підприємстві. URL: Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика. 3–4 березня 2020 р. <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23469/1/17.%20Мішина%2C%20Мішин-тези.pdf> (дата звернення: 10.10.2022).

4. Данюк В. М., Петюх В. М., Цимбалюк С. О. та ін. Менеджмент персоналу. К.: КНЕУ, 2005. 398 с.

5. Заблодська І. В. Колаборація антикризових заходів підприємства. *Прометей*. 2008. № 3(27). С. 146–150.

6. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: монографія. К.: КНТЕУ, 2009. 279 с.

7. Палеха Ю. І., Кудін В. О. Культура управління та підприємництва. К.: МАУП, 1998. 96 с.

References

1. Nikulicheva, O. (2022). *Kontsepsiia antykryzovoho upravlinnia personalom v umovakh orhanizatsijnykh zmin* [The concept of anti-crisis personnel management in conditions of organizational changes]. *EBD Digest*. № 19. Available at: <https://www.ebskiev.com/kontsepsiya-antikrizovogo-upravlinnya-personalom-v-umovah-organizatsijnih-zmin/> (Accessed 18 October 2022) (in Ukr.).

2. Armstrong, M., Taylor, S. (2014). Human resource management practice. 13th edition. 440 p. Available at: <https://e-uczelnia.uek.krakow.pl> (Accessed 11 October 2022) (in Eng.).

3. Mishina, S. V., Mishin, O. Yu. (2020). *Suchasni metody antykryzovoho upravlinnia personalom na pidpriemstvi* [Modern methods of anti-crisis management of personnel at the enterprise]. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23469/1/17.%20Мішина%2C%20Мішин-тези.pdf>. (Accessed 10 October 2022) (in Ukr.).

4. Danyuk, V. M., Petyukh, V. M., Tsimbalyuk, S. O. etc. (2005). *Menedzhment personalu* [Personnel Management]. Kyiv: KNEU (in Ukr.).

5. Zablodska, I.V. (2008). *Kolaboratsiia antykryzovykh zakhodiv pidpriemstva* [Collaboration of anti-crisis measures of the enterprise]. *Prometej*. № 3(27), 146–150.

6. Bai, S. I. (2009). *Rozvytok orhanizatsii: polityka, potentsial, efektyvnist* [Organizational development: policy, potential, efficiency]. Kyiv: KNTEU Publ., (in Ukr.).

7. Palekha, Y. I., Kudin, V. O. (1998). *Kultura upravlinnia ta pidpriemnytstva* [Culture of management and entrepreneurship]. Kyiv: MAUP Publ., (in Ukr.).

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ
В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Анотація. У статті розглянуто теоретичні підходи та концептуальні засади функціонування маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств, систематизовано підходи до визначення термінів «стратегія», «стратегічне управління», «маркетингова стратегія». Досліджено особливості діяльності підприємств аграрного сектору економіки, специфіку маркетингу в аграрному секторі, важливість застосування маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств. Висвітлено загальні та специфічні перешкоди при реалізації стратегічного управління аграрними підприємствами, завдання маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств, класифіковано маркетингові стратегії, які доречно використовувати в умовах аграрних підприємств.

Ключові слова: стратегія, управління, маркетинг, маркетингова стратегія, агромаркетинг, аграрні підприємства.

Summary. The article considers theoretical approaches and conceptual foundations of the functioning of marketing strategies in the conditions of agricultural enterprises; systematizes approaches to the definition of such terms as «strategy», «strategic management», «marketing strategy».. The features of the activities of enterprises in the agricultural sector of the economy, the specifics of marketing in the agricultural sector, the importance of applying marketing strategies in the context of agricultural enterprises have been studied. General and specific obstacles in the implementation of strategic management of agricultural enterprises, the tasks of marketing strategies in the conditions of agricultural enterprises are highlighted, marketing strategies that are appropriate to use in the conditions of agricultural enterprises are classified.

Key words: strategy, management, marketing, marketing strategy, agricultural marketing, agricultural enterprises.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-81-89

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування вітчизняного ринку важливим залишається активна підприємницька діяльність з урахуванням існуючих маркетингових тенденцій. Для цього актуально розуміти та використовувати на практиці ефективні маркетингові стратегії, особливо в умовах жорсткої конкуренції, перенасиченості ринку товарів та послуг, а також швидкої динаміки змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Підприємства аграрного сектору України забезпечують продовольчу безпеку країни та світу. Однією з умов успішного функціонування підприємств агропромислового комплексу за сучасних умов є маркетингова діяльність. У сучасних умовах значимість аграрного маркетингу та зацікавленість у його ефективності зростає з кожним днем через появу на ринку безлічі підприємств, що пропонують споживачам аналогічну продукцію.

Питання, що досліджується, є актуальним, оскільки ефективному здійсненню діяльності на ринку сільськогосподарської продукції сприятиме маркетинг, впровадження інструментів якого допоможе керівникам аграрних підприємств приймати обґрунтовані рішення та підвищувати ефективність діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблематики впровадження стратегічного маркетингу аграрними підприємствами, як інструменту управління займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких можна виділити: Девіс Дж. Н., Голдберг Р. А., Колз Р. Л., Юл Дж. Н., Бренсон Е., Норвел Д. Г., Багорка М. О., Красноруцький О. О., Рудченко І. В., Белко І. А., Єранкін О. О., Баришевська І. В., Корецький М. Х. та ін. Проте, незважаючи на вагомий внесок в дослідження різних аспектів використання маркетингових стратегій аграрними

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Шашко В. О., Фоміченко І. П., Шмарова А. О. Особливості функціонування маркетингових стратегій в умовах діяльності аграрних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 81–89. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-81-89.

References (APA):

Shashko V. O., Fomichenko I. P., Shmarova A. O. (2022). *Osoblyvosti funktsionuvannia marketynhovykh stratehii v umovakh diialnosti ahrarnykh pidpriemstv* [Features of functioning of marketing strategies in the conditions of agricultural enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 81–89 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-81-89.

підприємствами, виникає необхідність в розробці нових напрямів використання інструментарію стратегічного маркетингу з дотриманням сучасних тенденцій розвитку ринку.

Метою статті є розв'язання теоретико-методологічної та науково-прикладної проблеми впровадження маркетингових стратегій задля забезпечення розвитку аграрних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб сформувавши визначення маркетингової стратегії доречно спочатку розглянути трактування поняття «стратегія» з точки зору різних науковців.

Не можна не погодитись з визначенням поняття «стратегія» І. Ансоффа, який вважав, що це набір правил для прийняття рішень, якими організація керується в своїй діяльності [1, с. 136].

В свою чергу А. Томпсон та А. Стрікленд дають наступне визначення даному поняттю: «Стратегія — це управлінський план, спрямований на закріплення позицій організації, задоволення потреб її клієнтів та досягнення певних результатів діяльності» [2, с. 1].

Вагомий вклад в дослідження даної проблематики зробила І. Герчикова, яка сформувала наступне визначення: «Стратегія підприємства — це розрахована на перспективу система заходів, яка забезпечує досягнення конкретних визначених компанією цілей» [3, с. 224].

Отже, спираючись на дослідження та сформувані визначення різних науковців можна зробити висновок, що стратегія — це певний алгоритм управлінської діяльності, метою якого є досягнення поставлених цілей.

Наступним доречно дати визначення поняттю «стратегічне управління». Актуальним залишається визначення Г. Мінцберга, який вважає, що: «стратегічне управління застосовується підприємствами, готовими до системних змін, зумовлених впливом зовнішнього середовища. Підпри-

ємство, що постійно трансформується, повинно, на думку автора, мати механізм самовизначення, тому що це і є стратегічне управління» [4, с. 5].

Своє бачення розуміння трактування даного поняття мають автори Дж. Пірс і Р. Робертсон, які вважають, що предметом стратегічного управління є розробка і реалізація стратегії, яка включає визначення місії, філософії, генеральної мети; аналіз та прогноз конкурентного середовища; конкурентних переваг та загроз діяльності підприємства; планування цілей і стратегії [5, с. 18].

В свою чергу Л. Д. Ревуцький підкреслює, що сутність стратегічного управління підприємством полягає у мінімізації відхилень фактичних значень найбільш важливих параметрів управління бізнесом від нормативних значень цих параметрів [6, с. 12].

Отже, визначення поняття стратегічного управління відрізняються в залежності від напрямку застосування, тому багато науковців приділяли увагу дослідженню даного поняття, спираючись на різні наукові підходи, основні з яких наведено на рис. 1. Таким чином, можна зробити висновок, що стратегічне управління в системі управління виробничим підприємством — це сукупність заходів, що реалізуються задля досягнення поставлених цілей, аргументація яких відбувається на основі проведених досліджень середовища функціонування та обраними напрямками стратегії.

Для подальшого дослідження особливостей сучасних маркетингових стратегій необхідно визначитись з поняттям «маркетингова стратегія», основні трактування якого наведено у табл. 1.

Спираючись на визначення поняття «маркетингова стратегія», можна зробити висновок, що це комплекс заходів, спрямованих на задоволення потреб споживачів, з врахуванням можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін внутрішнього середовища підприємства. Маркетинго-

Таблиця 1

Трактування поняття «маркетингова стратегія» (згруповано авторами)

Автор	Трактування поняття «маркетингова стратегія»
1	2
Ассель Г.	Основний метод впливу компанії на покупців і спонукання їх до купівлі
Балабанова Л.В.	Основні напрями зосередження зусиль, філософія бізнесу підприємства в умовах маркетингової організації. Маркетингові стратегії мають орієнтувати підприємство на максимальну та своєчасну адаптацію діяльності до динамічного маркетингового середовища для досягнення їхніх стратегічних цілей
Котлер Ф., Армстронг Г.	Маркетингова стратегія — приділяє головну увагу цільовим покупцям
Марцин В.	Система організаційно-технічних і фінансових заходів щодо інтенсифікації виробництва, реалізації продукції, підвищення її конкурентоспроможності, активного впливу на попит та пропозицію
Клівець П.Г.	Модель, система дій підприємства щодо вибору цільового ринку, забезпечення споживчої цінності товару, ефективного його просування на ринок і ефективного збуту

Рис. 1. Трактуювання поняття «стратегічне управління» з точки зору різних наукових підходів (складено авторами за даними [5;6;7;8])

ва стратегія це певна синергія конкретно визначених цілей підприємства, комплексу маркетингу та передбачених витрат на маркетинг. Відповідно до цього, основним завданням компанії, є визначення напрямку маркетингової стратегії з врахуванням власних особливостей, а метою впровадження обраної маркетингової стратегії є підвищення загальної ефективності діяльності підприємства.

Перелік найбільш популярних сучасних маркетингових стратегій наведено на рис. 2.

Ринкові зміни, основні напрямки котрих наведено на рис. 3, потребують від підприємств існувати та функціонувати з урахуванням всіх можливих змін та тенденцій.

Важливість маркетингової стратегії аргументується її впливом на вибір, як виробничої, так і

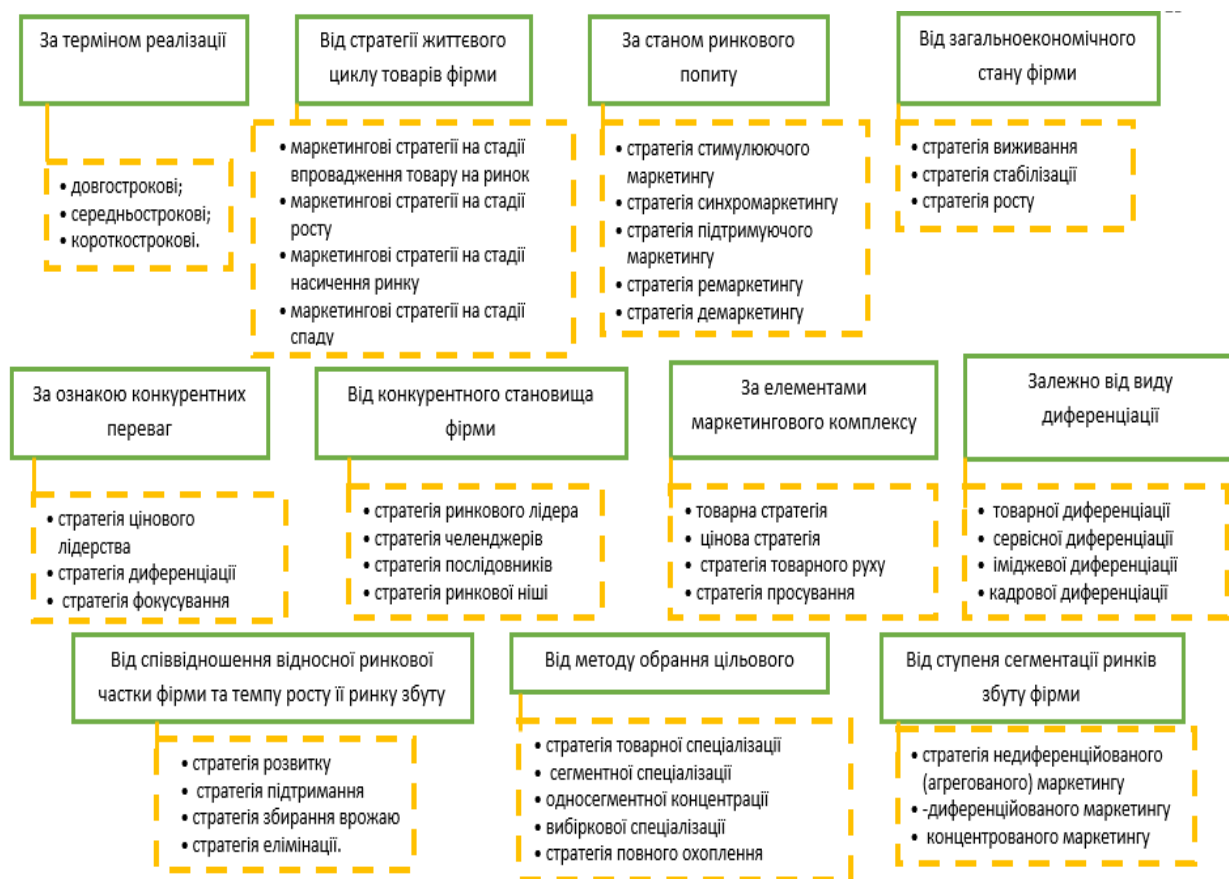

Рис. 2. Класифікація маркетингових стратегій (складено авторами)

Рис. 3. Основні напрямки ринкових змін (складено авторами за даними [9])

збутової діяльності підприємства загалом. При впровадженні маркетингової стратегії в певних умовах функціонування підприємства необхідно дотримуватись етапів планування та розробки, а також тенденцій змін зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства. Важливо приділити увагу питанню вибору маркетингової стратегії в залежності від галузі функціонування підприємства.

Підприємства аграрного сектору економіки особливо потребують ефективного застосування маркетингових інструментів, оскільки відсутність ефективної маркетингової стратегії, збутової політики та проблеми, що виникають у сфері реалізації, заважають аграрним підприємствам доводити свою продукцію до споживача, знижуючи ефективність їх діяльності. Система управління аграрним маркетингом передбачає ухвалення великої кількості рішень, що впливають на якість, асортимент та кінцеву вартість виробленої продукції, а також на переміщення товару від місця виробництва до місця споживання, зберігання, переробку та реалізацію.

Маркетинг в аграрній сфері складніший за інші види маркетингу, оскільки існує величезна кількість методів, прийомів і способів його реалізації через велику кількість виробленої продукції, їхню цілеспрямованість, необхідну значимість.

Специфіка маркетингу в аграрному секторі визначається особливостями сільського господарства — аграрного бізнесу, особливість ведення якого обумовлена такими факторами [10]:

- природні умови, що впливають на виробництво та врожайність культур;
- особливі вимоги до виробництва, зберігання та транспортування продукції;
- висока конкуренція на ринку через ідентичність продукції;
- короткий термін придатності товару;
- сезонний характер виробництва;
- результативність агробізнесу залежить від погодних умов;
- постійний попит на сільськогосподарську продукцію, контрольований державою у вигляді економічних важелів;
- різноманітність конкурентних організаційно-правових форм власності вимагає від системи аграрного маркетингу швидкої адаптації до державних директивних рішень.

Дослідження науковців діяльності аграрних підприємств показали, що маркетинг є важливою та досить складною складовою агробізнесу. Першими, хто використав поняття «маркетинг агробізнесу» були Девіс Дж. Н. та Голдберг Р. А., які вважали, що це маркетингові операції від першого покупця до кінцевого споживача [11]. Також свій внесок зробили економісти Колз Р. Л. та Юл Дж. Н., які дали наступне визначення агромаркетингу: «комплекс заходів, що стосуються процесу розповсюдження сільськогосподарських продуктів і послуг, починаючи з їх виробництва і до тих пір, коли вони потраплять до рук споживачів» [12, с. 19]. В свою чергу Бренсон Е., Норвел Д. Г. вважають, що сільськогосподарський маркетинг «це вся активність, пов'язана з сільськогосподарським виробництвом і з харчовими продуктами, насінням, збиранням урожаю, переробкою й доставкою кінцевому споживачу, з аналізом споживчих потреб, мотивації покупок та поведінки споживачів» [13].

Основними факторами, які характеризують особливості функціонування маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств є те, що необхідно робити акцент на корегуванні факторів внутрішнього середовища, таких як асортиментність, система збутової діяльності та форми зв'язку зі споживачем, а також можливість швидко адаптуватися під будь-які зміни на нестабільному аграрному ринку.

Важливо розуміти, що маркетингова стратегія аграрних підприємств має певні відмінності. Перш за все, це пов'язано з низькою еластичністю попиту та сезонністю виробництва, що, в свою чергу, потребує пристосування маркетингової діяльності до умов ринку. Також необхідно звернути увагу на те, що в аграрній діяльності існує багато товаровиробників, які виробляють один вид продукції, тобто всі мають незначну частку ринку. Таким чином основною метою маркетингової стратегії аграрних підприємств є вплив на ринок за рахунок максимального використання ресурсного потенціалу, збільшення пропозиції та мінімізації витрат [14, с. 142].

Маркетингові стратегії аграрних підприємств має певні особливості, але основні напрямки, перелік яких наведено на рис. 4, залишаються загальноприйнятими.

Важливість застосування маркетингових стратегій аграрними підприємствами аргументується тим, що функціонування компаній все більше відбувається в умовах конкуренції з іноземними виробниками, а також залежністю діяльності від кліматичних та природних факторів. Якщо підприємство приймає господарські (управлінські) рішення з урахуванням маркетингової стратегії, воно розробляє свою стратегію діяльності, яка відповідає вимогам ринку. Це означає, що маркетинг пронизує всі сфери діяльності: збут, ціноутворення, фінанси, кадрову політику, організацію виробництва, планування, систему управління персоналом, наукові дослідження тощо. Таким чином, маркетингова стратегія займає важливе місце серед інших функціональних стратегій та відіграє роль сполучної ланки між цілями корпоративної стратегії та завданнями останніх на підприємстві.

Рис. 4. Основні напрями маркетингових стратегій (складено авторами)

Рис. 5. Перешкоди при реалізації стратегічного управління аграрними підприємствами (складено авторами за даними [15])

Особливості маркетингових стратегій аграрних підприємств визначають основні перешкоди, наведені на рис. 5, які виникають при стратегічному управлінні підприємств даного сектору економіки.

Відповідно до важливих умов впровадження маркетингових стратегій аграрними підприємствами можна сформулювати завдання, які необхідно при цьому вирішити. Їх перелік наведено на рис. 6.

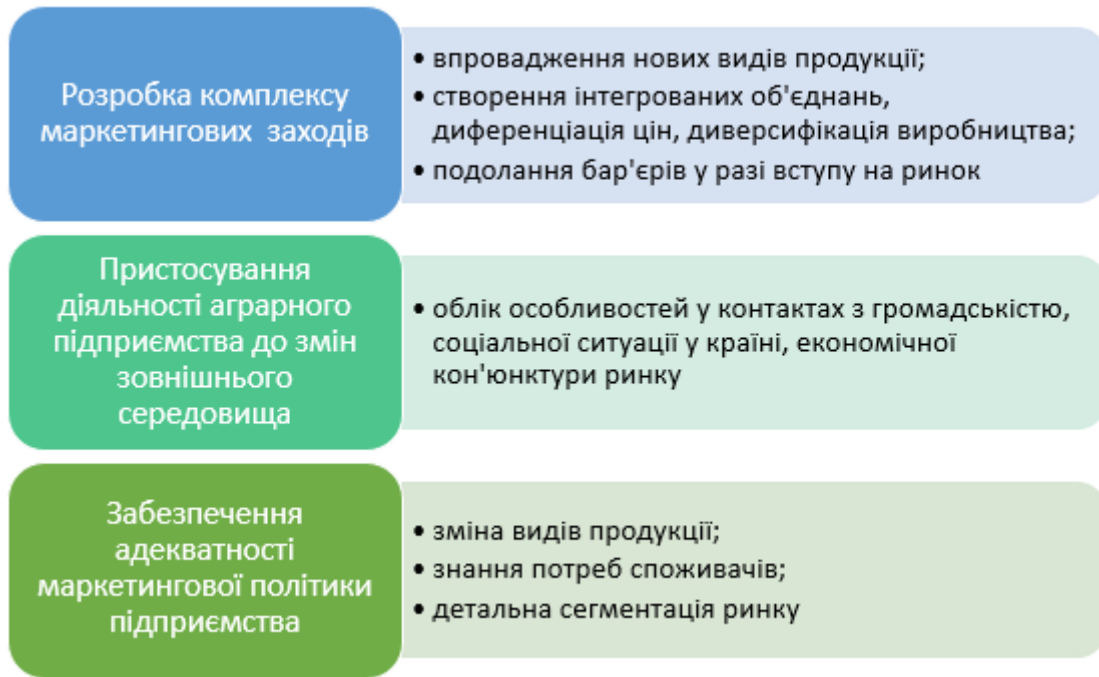

Рис. 6. Завдання маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств (складено авторами за даними [16])

Враховуючи типи розвитку аграрних підприємств (екстенсивний, інтенсивний, інноваційний) та завдання, які передбачено вирішувати, науковцями було сформовано перелік маркетингових стратегій (рис. 7), які доречно впроваджу-

вати на аграрних підприємствах. Всі інші можливі стратегії також можна застосовувати, але зростають обсяги зобов'язань і, в свою чергу, ризики.

Для забезпечення ефективного маркетингу в умовах аграрних підприємств необхідно вибудова-

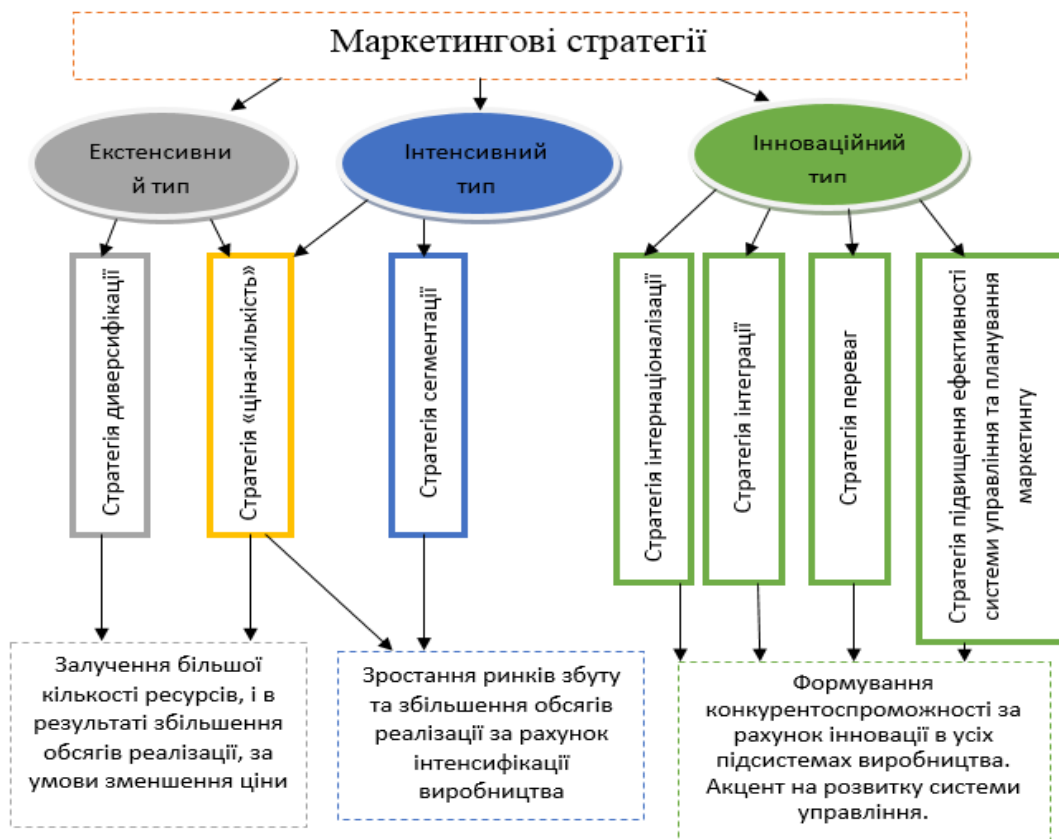

Рис. 7. Маркетингові стратегії, які доречно використовувати в умовах аграрних підприємств (складено авторами за даними [16, 17])

ти та постійно забезпечувати ефективну комунікацію між маркетинговим та виробничими підрозділами (рис. 8).

Слід окремо зазначити, що в умовах сьогодення на більшості аграрних підприємств відсутні відділи маркетингу. Тому основною умовою ре-

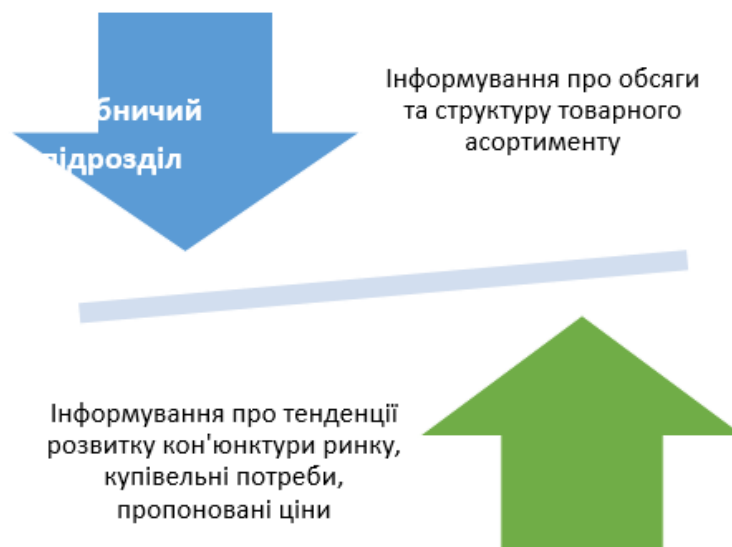

Рис. 8. Комунікація між маркетинговим та виробничими підрозділами в умовах аграрних підприємств (складено авторами)

зультативності діяльності в сучасних умовах постійних змін зовнішнього середовища є створення структурного маркетингового підрозділу.

Висновки. Дослідження теоретико-методологічних аспектів використання інструментів стратегічного маркетингу в сучасних умовах розвитку бізнес середовищ показало, що основною метою впровадження маркетингових стратегій в умовах аграрних підприємств є дотримання тенденцій розвитку ринку та готовність швидко реагувати на будь-які зміни як в зовнішньому, так і у внутрішньому середовищах. Також слід зазначити, що питання впровадження та розвитку маркетингових стратегій аграрними підприємствами недостатньо вивчені і потребують подальшого розвитку, особливо для вітчизняних аграрних підприємств в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Вітчизняні підприємства приділяють мало уваги маркетинговій діяльності, що, в свою чергу, знижує можливості ефективності виробництва та реалізації продукції.

Література

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Питер, 1999. 416 с.
2. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. М.: Банки и биржи. ЮНИТИ, 1998. 685 с.
3. Довбня С. Б., Найдовська А. О., Хитко М. М. Стратегія підприємства. Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011. 71 с.
4. Минцберг Г. Стратегический процесс. СПб. 2001. 268 с.

5. Пирс Дж., Робертсон Р. Стратегический менеджмент. 12-е издание. 2013. 460 с.
6. Вейл П. Искусство менеджмента. В кн.: Д. Я. Райгородский. Психология руководства. Самара: Изд. Дом «Бахрах-М», 2005. 768 с.
7. Володькина М. Стратегический менеджмент. Київ: Знання-Прес, 2002. 152 с.
8. Виханский О. С. Стратегическое управление. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. 296 с.
9. Череп А. В. Развитие современного маркетингу та вимоги до нього. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 1. С. 202–205.
10. Хутинаева А., Хубецова З. Особенности аграрного маркетинга. *Научные труды студентов ГГАУ*. №56 (ч. 4).
11. Davis J. H. A Concept of Agribusiness. Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1957. 136 p.
12. Колз Р. Л. Маркетинг сельскохозяйственной продукции. М.: Колос, 2000. 512 с.
13. Robert E. Brenson, Douglas G. Norwell. Agricultural. Marketing. USA, IOWA University Press. 1991.
14. Рудченко І. В. Стратегії маркетингового менеджменту на підприємстві. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2007. № 6. С. 137–142.
15. Белко І. А. Стратегічне управління розвитком сільськогосподарських підприємств. дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.04 / Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2018 р.
16. Баришевська І. В. Теоретичні аспекти формування маркетингової стратегії розви-

тку аграрних підприємств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 4. С. 47—54.

17. Корецький М. Х. Стратегічне управління: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 240 с.

References

1. Ansoff I. *Novaya korporativnaya strategiya*. SPb.: Piter, 1999. 416 s.

2. Tompson A. A., Strickland A. Dzh. *Strategicheskiy menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategi* [Strategic management. The Art of Developing and Executing a Strategy]. M.: Banki i birzh; YuNITI, 1998. 685 s.

3. Dovbnya S. B., Naydovs'ka A. O., Khit'ko M. M. *Strategiya pidpriemstva* [Business strategy]. Dnipropetrovs'k: NMetaAU, 2011. 71 s.

4. Mintzberg G. *Strategicheskiy protsess* [Strategic process]. SPb. 2001. 268 s.

5. Pirs Dzh., Robertson R. *Strategicheskiy menedzhment* [Strategic management]. 12-e izdanie. 2013. 460 s.

6. Veyl P. *Iskusstvo menedzhmenta* [The art of management]. In D. Ya. Raygorodskiy *Psikhologiya rukovodstva*. Samara, Bakhrakh-M, 2005. 768 s.

7. Volod'kina M. *Strategicheskiy menedzhment* [Strategic management]. Kiiv: Znannya-Pres, 2002. 152 s.

8. Vikhanskiy O. S. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1995. 296 s.

9. Cherep A. V. *Rozvytok suchasnogho marketynghu ta vymoghy do njogho* [Development of

modern marketing and requirements for it]. *Visnyk Khmel'nyts'kogo nacional'nogho universytetu*. 2009. # 1. S. 202—205.

10. Khutinaeva A., Khubetsova Z. *Osobennosti agrarnogo marketinga* [Features of agricultural marketing]. *Nauchnye trudy studentov GGAU*. №56 (ch. 4).

11. Davis J. H. *A Concept of Agribusiness*. Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1957. 136 p.

12. Kolz R. L. *Marketing sel'skokhozyaystvennoy produkcii* [Marketing of agricultural products]. M.: Kolos, 2000. 512 s.

13. Robert E. Brenson, Douglas G. Norwell. *Agricultural Marketing. USA, IOWA University Pres*. 1991.

14. Rudchenko I. V. *Strateghiji marketynghovogho menedzhmentu na pidprijemstvi* [Strategies of marketing management at the enterprise]. *Derzhava ta rehiony. Serija: Ekonomika ta pidprijemnyctvo*. 2007. # 6. S. 137—142.

15. Bjelko I. A. *Strateghichne upravlinnja rozvytkom sil's'koghospodars'kykh pidprijemstv*. dys....d-ra ekonom. nauk: 08.00.04 [] / Kam'janecj-Podil's'kyj, 2018 r.

16. Baryshevs'ka I. V. *Teoretychni aspekty formuvannja marketynghovoji strateghiji rozvytku aghrarnykh pidprijemstv* [Theoretical aspects of the formation of a marketing strategy for the development of agrarian enterprises]. *Visnyk aghrarnoji nauky Prychornomor'ja*. 2014. Vyp. 4. S. 47—54.

17. Korec'kyj M. Kh. *Strateghichne upravlinnja* [Strategic management] Kyjiv: Centr uchbovoji literatury, 2007. 240 s.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті предметом досліджень є актуальні проблеми впровадження інновацій у розвиток аграрних підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності шляхом використання інформаційних технологій (ІТ) та розробки автоматизованих систем управління (АСУ). Визначено, що автоматизовані системи управління створюють значні конкурентні переваги для аграрних переваг та вагомим є інноваційним чинником забезпечення і підвищення їх конкурентоспроможності. Вони орієнтовані на цифрове кодування та програмування бізнес-процесів з допомогою ІТ, визначення центрів відповідальності та процесний підхід в управлінні з використанням принципів та інструментів контролінгу. Це забезпечує уніфікацію та регламентацію бізнес-процесів, раціональність використання ресурсів, чітку кількісну регламентацією структури й організації, неупередженість управлінських рішень та швидкість їх прийняття.

Ключові слова: підприємства, аграрні, бізнес-процеси, інформаційні технології (ІТ), автоматизовані системи управління (АСУ), абстракція, програмування, контролінг, розвиток, удосконалення, конкурентоспроможність, підвищення.

Summary. The subject of research in the article is the actual problems of introducing innovations in the development of agricultural enterprises and increasing their competitiveness through the use of information technologies (IT) and the development of automated control systems (ACS). It was determined that automated management systems create significant competitive advantages for agrarian advantages and are a significant innovative factor in ensuring and increasing their competitiveness. They focus on the digital coding and programming of business processes with the help of IT, the definition of responsibility centers and a process approach in management using the principles and tools of controlling. This ensures unification and regulation of business processes, rational use of resources, clear quantitative regulation of the structure and organization, impartiality of management decisions and speed of their adoption.

Key words: enterprises, agricultural, business processes, information technologies (IT), automated control systems (ACS), abstraction, programming, controlling, development, improvement, competitiveness, improvement.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-90-96

Постановка проблеми. Стратегічне управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та її підвищенням має враховувати, з поміж інших чинників, фундаментальні зміни у суспільній життєдіяльності, у т. ч. в аграрній сфері у вигляді цифровізації, поширення онлайн діяльності та віртуальних комунікацій. Вони повинні забезпечувати новітні, відмінні від існуючих, продукти і послуги для того, щоб наблизитися до загальної трансформації та налагодити конкурентний бізнес. З позицій методології інформаційних технологій (ІТ), стратегія подальшої трансформації господарської діяльності цих підприємств потребує ефективного управління критичними точками існуючих бізнес-процесів та матеріально-речовинних потоків, а також ефективної підтримки нових, інноваційних, більш продуктивних та конкурентоспроможних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічне управління розвитком аграрних підприємств має зосереджуватися на фундаментальних змінах розвитку сільськогосподарського виробництва та його організації на засадах ІТ- (програмного, автоматизованого) забезпечення провідних бізнесових процесів, відповідних їм матеріально-речовинних потоків і точок росту. Необхідно зазначити, що питання використання інформаційних технологій в управлінні підвищенням конкурентоспроможності аграрних підприємств досліджувались у працях М. Ігнатенка, Ю. Кирилова, В. Петренко; впровадження інновацій в аграрне виробництво – у працях В. Грановської, Л. Мармуль, А. Постола; в обліку діяльності – С. Коваль, С. Скрипник. Проте проблеми досягнення його ефективності за рахунок впровадження автоматизованих систем управлін-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Красножон А. С. Стратегічні пріоритети впровадження інновацій в управління розвитком та конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 90–96. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-90-96.

References (APA):

Krasnozhon A. S. (2022). *Stratehichni priorytety vprovadzhenia innovatsii v upravlinnia rozvytkom ta konkurentospromozhnistiu ahrarykh pidpriemstv* [Strategic priorities for the introduction of innovations in the management of the development and competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 90–96 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-90-96.

ня (АСУ) з використанням процесного підходу або контролінгу потребують подальших розробок.

Мета статті. Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів впровадження інновацій для управління розвитком аграрних підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності шляхом використання інформаційних технологій (ІТ) для кодування й програмування бізнес-процесів та автоматизованих систем управління (АСУ) ними у поєднанні з інструментами контролінгу (визначення центрів відповідальності тощо).

Виклад основного матеріалу. Важливим засобом досягнення послідовності й результативності прийняття управлінських рішень в аграрних підприємствах є автоматизація й стандартизація та уніфікація бізнес-процесів та оперативне управління ними шляхом використання новітніх інформаційних і цифрових технологій. У динамічному конкурентному середовищі з невизначеними потребами споживачів та зростаючими вимогами до використання ресурсів, виробництва, й продуктивності аграрні підприємства мають бути гнучкими господарськими структурами щодо своїх партнерів, конкурентів та кон'юнктури [1, с. 55]. Тому перманентна трансформація та/або реструктуризація належать до стратегічних пріоритетів досягнення, збереження й підвищення конкурентоспроможності. З іншої сторони, це викликає й проблеми менеджменту через необхідність обробки великих масивів інформації, її правильну інтерпретацію та своєчасне врахування для вибору оптимальних варіантів перспективного розвитку.

У найбільш загальному вигляді стратегії розвитку аграрних підприємств передбачають: впровадження інновацій для зростання обсягів виробництва, асортименту та якості продукції; орієнтацію на нові аграрні ринки; використання нових маркетингових каналів збуту. Особливе місце в цьому переліку займають заходи щодо оптимізації їх організації та структури, удосконалення бізнес-процесів та підвищення продуктивності використання всіх видів ресурсів – від земельних до трудових на основі залучення інформаційних технологій (ІТ). Це спонукає до впровадження наступної складової стратегії – використання висококваліфікованих кадрів для роботи з інформаційними й цифровими та іншими сучасними технологіями.

Також йдеться про перегляд своїх ринкових позицій, наприклад, щодо стандартизації й маркування вироблених продуктів, брендингу й ребрендингу; зосередження уваги на діяльності агросервісних службах; впровадження аутсорсингу та аутфастингу, венчурної діяльності й стартапів; впровадження автоматичних систем управління (АСУ). Автоматичні системи управління діяльністю аграрних підприємств дозволяють їм набути значимих конкурентних переваг у вигляді чіткого

й неупередженого кількісного опису власної організації й структури та уяви про них; стандартизації й регламентації виробництва, продукції та менеджменту; повного автоматизованого контролю виробництва, впровадження інновацій та використання інвестицій. Впровадження АСУ в якості ефектів має, отже, організаційно-управлінський, виробничо-технологічний, фінансово-економічний та соціальний [2-5].

Керівництво аграрними підприємствами вимагає перевірених моделей, інструментів та методів під час розробки та впровадження ефективних стратегій конкурентоспроможності для вчасного реагування на виникнення загроз і ризиків, їх зменшення та вирішення. Це передбачає виявлення основних наявних і потенційних конкурентів; врахування динаміки ринкових попиту і пропозиції на аграрних ринках, внутрішньогосподарських можливостей та загроз їм відповідати; трансформацію стратегій розвитку через переглянуті бізнес-процеси та нові життєві цикли функціонування.

Основними напрямками здійснення системного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств є моделювання залучення інновацій та інвестицій; використання інформаційних технологій та програмування для приєднання та підтримки автоматизованих систем управління (АСУ); контролінг як процесний підхід з опорою на встановлення центрів відповідальності або управління виробничими процесами. Останнє передбачає програмний опис (кодування) або оцифрування наявних бізнес-процесів, а також представлення можливих напрямів координації, оптимізації та автоматизації їх складових.

У цьому відношенні виробничі процеси розуміються як джерело безпосереднього впливу на структуру аграрного підприємства та можливості її адаптації до нових організаційних та інших потреб [6, с. 94]. Наразі, автоматизація діяльності та управління аграрних підприємств – це важливий етап у реалізації стратегій їх інноваційного розвитку. Від впровадження автоматизованого управління стратегіями діяльності вони отримують конкурентні переваги у наступних напрямках: чітке уявлення про структуру агроформування, що полегшує виявлення слабких місць та надає можливість повторного використання наявних фондів й інших ресурсів; підвищується якість сільськогосподарської та продовольчої продукції, завдяки уніфікованому й послідовному менеджменту обробки інформації щодо стандартів якості як різнорідних підсистем; повний автоматизований контроль за діяльністю та управлінням процесами впровадження нових ідей та інших інновацій, конкурентоспроможністю.

Звичайно, функціонування аграрних підприємств є дуже складним. Його супроводжують про-

блеми, які часто виходять за рамки традиційного масштабу управління. Це вимагає забезпечення новими інструментами для прийняття управлінських рішень, спеціально адаптованих до вказаних ризиків або невизначеності [7, с. 8]. Тому впровадження АСУ дозволить посилити спроможність реагувати на непередбачувані зміни на аграрному ринку та виявити резерви для збільшення їх ринкової вартості й частки. Управління виробничими процесами як основоположна ланка контролінгу стало найважливішим концептуальним елементом здійснення стратегій розвитку та їх моделювання у даний час. Передумовою його широкого застосування стали, принаймні, три рушійні мотиви:

— управлінська ефективність: керівники підприємств усвідомили необхідність переходу від спеціального до органічного росту, відокремивши процес управління від програм розвитку. В даний час управління діяльністю аграрних підприємств визначається як спосіб вирівнювання та оптимізації взаємозв'язків підрозділів;

— технологічна ефективність: автоматизація аграрного виробництва, поширення віртуальних технологій та інструментів програмування, зростання доступності мережі Інтернет та гармонізація їх взаємодії призвели до кардинального збільшення обсягів виробництва та його ефективності, підвищення продуктивності використання всіх видів енергії та ресурсів, динамічного розвитку транспортно-логістичної, переробної, рекламно-збутової діяльності;

— прийняття стандартів: стандартизація протоколів виробництва, продукції, відтворення ресурсів; стандартів веб-служб у поєднанні з традиційними технологіями сприяють прийняттю автоматизованих сервіс-орієнтованих АСУ, які сприяють реалізації стратегій розвитку агроформувань загалом та їх конкурентоспроможності зокрема.

Основною ідеєю розробки автоматизованого системного управління було визначення в якості його предмету стандартного життєвого циклу виробничих процесів [8-10]. Вона описує чотири основні стадії підтримки. Це: розробка макету циклу в залежності від розмірів земельних, фінансових і трудових ресурсів; конфігурація системи (технології на вході й готова продукція на виході) й процес виробництва; моніторинг, оцінка й діагностика попередніх етапів; контроль і прийняття управлінських рішень та їх коригування за необхідності.

Спочатку розробляється структура визначених бізнесових процесів, а потім вона уточнюється на етапі проектування. Згодом ці конструкції впроваджуються в автоматизовану систему управління діяльністю аграрних підприємств (або аналогічною системою) на засадах контролінгу. Фаза

впровадження включає фактичне виконання зафіксованих бізнес-процесів за допомогою АСУ. Вони можуть бути проаналізовані на етапі діагностики для виявлення недоліків та можливостей для їх поліпшення.

Терміни «виробничий процес», «бізнес-процес» використовуються не тільки в прямому розумінні, але і в технічному контексті для опису взаємозв'язків в АСУ між виконавцями та формалізованими об'єктами впливу. Управління бізнес-процесами має більш широке значення. Дане поняття охоплює не лише технічні проблеми, але й пов'язані з проектуванням та аналізом всіх процесів – соціальних, екологічних, реалізацію тощо.

Існує широка ІТ-підтримка управління бізнесовими, у т.ч. виробничими процесами зовні. Відповідні організації розробляють та оприлюднюють стандарти роботи, що передбачають збільшення корпоративного впровадження автоматизованих систем управління на засадах контролінгу [11, с. 558]. Хоча контролінг дуже корисний для управління щоденними господарськими операціями, його роль також зростає у реалізації стратегій розвитку. Оскільки вони змінюються та адаптуються, АСУ та процедури контролінгу повинні вносити відповідні зміни та виконувати адаптаційні дії, щоб правильно й ефективно здійснювати діяльність аграрних підприємств.

Впровадження автоматизованих систем управління на засадах процесного підходу або контролінгу забезпечує вигоду як для розробки тактичних, так і стратегічних цілей. Це зменшує вартість впровадження та обслуговування програмних продуктів. До того ж їх можна використовувати для потреб управління в інших агроформуваннях з аналогічними умовами діяльності. Витрати на корпоративне застосування програмного забезпечення управлінської діяльності зменшуються за рахунок:

1. Зменшення кількості випадків непорозуміння між розробниками та безпосередніми користувачами програм АСУ. Спираючись на систему управління виробничими процесами, розробник корпоративних прикладних програм може уникнути традиційного підходу, який не враховує особливостей підприємств та застосовує помилкові критерії оцінки. В результаті розробник і бізнес-аналітик матимуть спільне розуміння відповідних понять і дій процесу.

2. Оптимальної й централізованої реалізації. Забезпечуючи стандартизацію й уніфікацію бізнес- та виробничих процесів, автоматизована процесна система управління забезпечує перевагу в порівнянні з традиційною. Це досягається тим, що вона складається з комбінації фрагментів програмного забезпечення, взятих з різних, найбільш відповідних автоматизованих систем.

3. Швидкої розробки та впровадження корисних додатків. Оскільки автоматизована система управління забезпечується підтримкою багатьох учасників процесу діяльності, а корпоративне програмне забезпечення не потребує обтяження адміністративними завданнями, це призводить до більш швидкої розробки необхідних додатків до основного програмного забезпечення АСУ.

Що стосується загальних бізнес-цілей та стратегій розвитку аграрних підприємств, то автоматизована система управління підтримує формальний опис та аналіз бізнес-процесів [12, с. 97]. Це зумовлює ряд суттєвих конкурентних переваг і доходів, включаючи підвищення ефективності господарювання загалом. Формальний опис та аналіз бізнес-процесів дозволяє визначати неефективність існуючих господарських та інших операцій і витрат.

Тим самим здійснюється спрощення або ліквідація непотрібних ланок або складових елементів організації та структури. Аналогічним чином, прийняття стандартних схем бізнесових і виробничих процесів у їх числі та наявність аудиторських звітів і висновків покращують загальну якість управління та діяльності загалом. Оскільки АСУ спрощує та підвищує рівень виконання багатьох адміністративних завдань, підприємства мають більше можливостей для виробництва й збуту, впровадження інновацій й забезпечення конкурентоспроможності загалом.

З точки зору ІТ, важливими причинами для прийняття автоматизованих систем управління виробничими та іншими процесами аграрних підприємств є спрощення розробки програмного забезпечення та зменшення ризику для загального розвитку системи. Використання конструкцій мови програмування високого рівня призводить до швидких і менш схильних до помилок програмних рішень, ніж написання власного програмного забезпечення. Отже, АСУ значно спрощує розгортання нових автоматизованих версій бізнес-процесів [13, с. 165]. Крім того, оскільки вони є відносно зрілими продуктами, то додатково це працює і як реклама існуючих процесів діяльності та реалізації перспективних стратегій, і як доцільність впровадження АСУ іншими аграрними підприємствами.

Ускладнення стратегій діяльності агроформувань із загостренням конкуренції на аграрних ринках створює нові проблеми в управлінні та переосмислені традиційних виробничих процесів. Наявність ІТ процесного типу дає можливість ефективно керувати їх змінами, у т.ч. на етапі впровадження інновацій та вкладення інвестицій. Стандартна схема бізнесової діяльності визначає автоматизовану систему управління нею також як «систему, яка ґрунтується на застосуванні комплексного програмного забезпечення. Вона вклю-

чає в себе програми для планування стратегій; складання; контролю цін і управління бюджетом; розподілу ресурсів; спільної роботи; ділової етики й корпоративного управління; документування та адміністрування. Вони використовуються також для управління інноваційно-інвестиційними проектами та бізнес-планами».

Бізнесові та виробничі процеси та пов'язані з ними інструменти визначають кількісні показники АСУ аграрних підприємств. Вони зберігаються в картотечних програмах та автоматизованих базах даних. Групи даних зазвичай включають облікову й статистичну інформацію про наявні процеси, інформацію про управлінські рішення. Вони охоплюють необхідну для виконання та моніторингу інформацію, а також загальні схеми процесів діяльності, які доступні та оновлюються їх рушійною силою. Крім того, дані інструменти розкривають відповідні правила, що регулюють бізнесові та виробничі процеси й процедури, які необхідно виконувати.

Засоби адміністрування та моніторингу дозволяють менеджменту працювати над зібраними даними, аналізувати стан та ефективність бізнесових і виробничих процесів. Кожен з них при цьому повинен розглядатися окремо для того, щоб зрозуміти пріоритети, терміни та виявити сильні й слабкі ланки та учасників [14, с. 268]. Менеджери аграрних підприємств можуть використовувати звіти про стан діяльності у режимі реального часу для оцінки роботи працівників. Вони також забезпечують розуміння господарських явищ й операцій та оцінку й діагностику їх загальної ефективності.

Програмні інструменти дозволяють здійснити поглиблений аналіз робочих процесів навіть виходячи за рамки моніторингу, який виконується з використанням власних кількісних інструментів. Як правило, інструменти програмного аналізу автоматизованих баз даних дозволяють точніше ідентифікувати помилки у виробничих процесах та неефективність у загальній системі діяльності. Це відбувається у т.ч. й шляхом оцінки даних журналів перевірок, які відображають історію розвитку і взаємодії різних компонентів процесної діяльності та системного управління.

Зважаючи на структуру бази даних, потрібно зосередити увагу на основних концепціях, необхідних для моделювання виробничих процесів і стратегій розвитку аграрних підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності у перспективі. У програмуванні процес являє собою шаблон, який визначає набір завдань та їх виконання. Він передбачає абстрактне вираження, а його обробка означає вибір екземпляру шаблону. Кожний вид діяльності в такому разі має унікальну ідентичність, яка використовується для посилення [15, с. 130]. Виробниче або бізнесове за-

вдання – це концептуальна одиниця діяльності. Її фактичне виконання зазвичай вимагає виконання певної послідовності дій або підзадач.

Автоматизована управлінська діяльність при цьому може складатися з послідовності взаємодій між корпоративним програмним забезпеченням з використанням інструментів та принципів контролю, управлінських кадрів та системних адміністраторів, відповідальних за тактичне управління й реалізацію стратегій перспективного розвитку аграрних підприємств з метою підтримки та підвищення конкурентоспроможності. У випадку, якщо їх завдання не виконуються взагалі або виконуються лише частково, автоматизована система управління може сама вибрати та виконати альтернативне завдання.

Ведення бізнесових та виробничих процесів є визначенням шляху виконання тієї або іншої відповідної їм діяльності. Можливості виконання справи визначаються на етапі проектування бізнесового, у т.ч. виробничого процесу та включають послідовну маршрутизацію (в якій завдання виконуються простим порядковим способом), паралельну маршрутизацію (в якій може виконуватися кілька завдань одночасно), вибіркочку маршрутизацію (в якій автоматична управлінська процесна система робить вибір між двома або більше завданнями) та інтерактивну маршрутизацію (в якій завдання виконуються більше одного разу для певної частини процесу).

У всіх названих випадках мова йде про ресурси автоматизованих систем управління. Ресурс в АСУ – це суб'єкт, який може виконувати певне завдання. Ресурси можуть бути представлені працівниками, корпоративним програмним забезпеченням або будь-якою іншою підсистемою, здатною сприяти виконанню стратегічного завдання [16, с. 8]. Група ресурсів називається ресурсним класом. Якщо група функціонує, вона визначається роллю або функціями як наслідками керівних рішень менеджерів, фахівців та системних адміністраторів.

Управління ресурсами аграрних підприємств означає їх розподіл на виконання конкретних завдань. Інструмент визначення цього процесу характеризує відповідні етапи та процедури, необхідні для завершення виробництва, але конкретно не вказує, які саме ресурси повинні відповідати за кожне з них. Рациональний розподіл ресурсів, отже, є основним для забезпечення ефективного та результативного завершення всіх виробничих процесів. Існують різні стратегії управління ресурсами, такі як орієнтація на перший досвід виробництва, найкоротший термін очікуваних результатів, найкоротші терміни збору урожаю, вигідний збут готової продукції та інше.

Існують різні способи для визначення змісту та особливостей виробничих процесів аграрних

підприємств: процедурний, декларативний, на основі правил, на основі даних, візуальний, мережі, ін. Проте більшість способів специфікації виробництва в АСУ забезпечують підтримку декларування взаємозв'язків підсистем керування та підсистем інформації через процеси діяльності, включаючи порядок синхронізації між різними їх учасниками.

Висновки. Система керування виробничими процесами аграрних підприємств забезпечує підтримку кількох способів специфікації для надання переглядів на різних рівнях абстракції. Абстракція високого рівня допомагає визначити поведінку учасників виробничого процесу, таких як працівники, програмне забезпечення, матеріальні і природні ресурси, фінанси, збут. З організаційної точки зору, це можливо без застосування спеціальних технологій та програмного опису конкретних деталей виконання.

Нижній рівень абстракції використовується для отримання детальної підтримки виробничих процесів. Вона включає в себе протоколи взаємодії між різними учасниками, маршрутизацію господарських операцій і подій та відповідні інструменти. Більшість систем управління виробничими процесами зазвичай автоматизовують відображення між абстракціями високого рівня та абстракціями низького рівня, що дозволяє роботодавцям зосередити увагу на моделюванні виробництва та залученні необхідних для цього ресурсів у цілому.

Література

1. Петренко В. С. Методологічні основи стратегічного менеджменту спільних аграрних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. Вип. 27 (2), 2017. С. 53-57.
2. Ігнатенко М.М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. *Економіка і фінанси*. 2015. № 12. С. 4-11.
3. Голік В.В. Стратегічний набір як ефективний інструмент забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2(164). С. 15-24.
4. Мармуль Л. О., Гальцова О. Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 204 с.
5. Романюк І. А. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах необхідності диверсифікації сільської економіки. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія / за заг. ред. А. В. Руснак*. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. С. 299–307.

6. Коваль С.В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93-96.

7. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Інвестиції : практика та досвід*. № 18. 2015. С. 7-10.

8. Свиридова С.С., Стойловська О.М. Стратегічне управління як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. Т. 3. С. 216-218.

9. Мармуль Л. О., Радева М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.

10. Кирилов Ю. Є., Ігнатенко М. М., Грановська В. Г. Соціально-економічні чинники академічної мобільності у формуванні конкурентоспроможності представників науково-освітньої спільноти. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 73-80.

11. Гетьман О. О., Білодід А. О. Інноваційні методи розвитку персоналу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 556-561.

12. Мармуль Л.О., Романюк І.А., Полегенько А.С. Конкурентоспроможність плодоовочевої продукції та маркетингові стратегії розвитку її ринку. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 1. 2016. С. 95-98.

13. Ігнатенко М.М. Становлення стратегічного управління соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету: наук. жур. Серія «Економіка і менеджмент»*. Вип. 12(66). Суми: СНАУ. 2015. С. 163-168.

14. Ільїн В., Ільїна О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.

15. Руденко Г. Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 5. С. 128-132.

16. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7-13.

References

1. Petrenko, V.S. (2017). *Metodolohichni osnovy stratehichnoho menezhmentu spilnykh ahrarnykh pidpryyemstv* [Methodological foundations of strategic management of joint agricultural enterprise]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, 27 (2), 53-57 (in Ukr.).

2. Ihnatenko, M.M. (2015). *Upravlinnya orhanichnym vyrobnytstvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh zdiysnennya sotsialnoyi vidpovidalnosti* [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Ekonomika i finansy*, 12, 4-11 (in Ukr.).

3. Holik, V.V. (2015). *Stratehichnyy nabir yak efektyvnyy instrument zabezpechennya konkurentospro-mozhnosti silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Strategic recruitment as an effective tool for ensuring the competitiveness of agricultural enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 2(164), 15-24 (in Ukr.).

4. Marmul, L.O., Haltsova, O.L. (2006). *Efektivnist pidpryyemnytskoyi diyalnosti fermerskykh hospodarstv* [Effectiveness of entrepreneurial activity of farms]. Kyiv: NNTS IAE (in Ukr.).

5. Romaniuk, I.A. (2017). *Rozvytok silskoho zelenoho turyzmu v umovakh neobkhidnosti dyversyfikatsiyi silskoyi ekonomiky* [Development of rural green tourism in the context of the need to diversify the rural economy. Strategic directions of socio-economic development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Stratehichni napryamy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny*. Kherson : TOV «VKF «STAR» LTD», 299–307 (in Ukr.).

6. Koval, S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 7, 2, 93-96 (in Ukr.).

7. Yermakov, O. Yu., Ihnatenko, M. M. (2015). *Finansovo-investytsiyne zabezpechennya vyrobnychkykh innovatsiy ta sotsialnoyi vidpovidalnosti ahrarnykh pidpryyemstv* [Financial and investment support of production innovations and social responsibility of agrarian enterprises]. *Investytsiyi : praktyka ta dosvid*, 18, 7-10 (in Ukr.).

8. Svyrydova, S. S., Stoylovska, O. M. (2014). *Stratehichne upravlinnya yak chynnyk pidvyshchennya konkurentospro-mozhnosti pidpryyemstv* [Strategic management as a factor in increasing the competitiveness of enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3(3), 216-218 (in Ukr.).

9. Marmul, L. O., Radyeva, M. M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiyanoi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiyanoi ekonomiky* [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformation economy]. Kyiv, NNTS IAE Publ. (in Ukr.).

10. Kyrylov, Yu. Ye., Ihnatenko, M. M., Hranovska, V. H. (2021). *Sotsialno-ekonomichni chynnyky akademichnoyi mobilnosti u formuvanni konkurento-spromozhnosti predstavnykiv nauково-osvitnoyi spilnoty* [Socio-economic factors of academic mobility in the formation of competitiveness of representatives of the

scientific and educational community]. *Ekonomika APK*, 12, 73-80 (in Ukr.).

11. Hetman, O. O., Bilodid, A. O. (2017). *Innovatsiyni metody rozvytku personal* [Innovative methods of personnel development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 17, 556-561 (in Ukr.).

12. Marmul, L. O., Romaniuk, I. A., Polehenko, A. S. (2016). *Konkurentospromozhnist plodoovochevoyi produktsiyi ta marketynhovi stratehiyi rozvytku yiyi rynku* [Competitiveness of fruit and vegetable products and marketing strategies for the development of its market]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi*, 1, 95-98 (in Ukr.).

13. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stanovlennya stratehichnoho upravlinnya sotsialnoyu vidpovidalnistyu sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Formation of strategic management of social responsibility of economic entities in the agrarian sphere of economy]. *Visnyk*

Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment», 12(66), 163-168 (in Ukr.).

14. Ilyin, V., Ilyina, O. (2016). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryyemstv na investytsiynno-innovatsiynnykh zasadakh v umovakh hlobalizatsiyi* [Competitiveness of agrarian enterprises on the basis of investment and innovation in the conditions of globalization]. Kyiv : NNTS «IAE» (in Ukr.).

15. Rudenko, H. (2015). *Osoblyvosti vprovadzhennya innovatsiy u diyalnist silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Peculiarities of introducing innovations into the activities of agricultural enterprises]. *Biznes-Inform*, 5, 128-132 (in Ukr.).

16. Ihnatenko M. M., Romaniuk I A., Yatsenko Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7-13 (in Eng.).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5 (075.8)

О. О. Добренко

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Анотація. В статті запропоновані стратегічні завдання політики держави у сфері професійного ринку праці. Надані пропозиції для розширення сфери використання праці через збереження ефективних та створення нових робочих місць з гідними умовами й оплатою праці. З'ясовані показники, за якими здійснюється оцінка формування професійного ринку праці. Вказані заходи, за якими необхідно здійснювати детінізацію відносин на професійному ринку праці та повернення безробітних до активної трудової діяльності. Запропоновані умови для підвищення рівня працевлаштування молоді. Викладені позиції для посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості. Запропонований стратегічний механізм сприяння формуванню професійного ринку праці.

Ключові слова: професійний ринок праці, стратегічні завдання, детінізація, працевлаштування, державна підтримка.

Summary. The article proposes strategic tasks of state policy in the field of the professional labor market. Proposals are provided for expanding the scope of labor utilization through the preservation of effective and creation of new jobs with decent working conditions and wages. The indicators used to evaluate the formation of the professional labor market have been clarified. The measures are indicated, according to which it is necessary to carry out the unshadowing of relations in the professional labor market and the return of the unemployed to active work. Proposed conditions for increasing the level of youth employment. Positions for strengthening motivation for legal productive employment are outlined. A strategic mechanism for promoting the formation of the professional labor market is proposed.

Key words: professional labor market, strategic tasks, unshadowing, employment, state support.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-97-102

Постановка проблеми. В умовах війни, структурної перебудови економіки, глобалізаційних процесів активна політика держави у сфері професійної зайнятості має спрямовуватись на формування цивілізованого ринку праці. Все це передбачає збалансування попиту та пропозиції шляхом створення необхідної для економічно активного населення кількості продуктивних робочих місць з безпечними умовами та гідною оплатою праці, з одного боку, та робочої сили за обсягом, професійним складом та освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до потреб суспільного виробництва — з іншого.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси, які відбуваються на професійному ринку праці потребують втручання держави в їх регулюванні та забезпеченні його збалансованості за відповідними професіями. Дана проблема постійно знаходиться в полі зору науковців: Л. Антошкіної, А. Бажан, Д. Богині, І. Бондар, О. Волкової,

В. Гриньової, О. Грішнєвої, Т. Заяць, А. Колота, Е. Лібанової, Т. Кір'ян, В. Лич, І. Манцунова, О. Пазюк, О. Пономарьової, С. Ткачук, О. Рудченко та інших.

Метою статті є розробка стратегічних завдань державного регулювання формування та удосконалення професійного ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ефективної структури зайнятості за професіями в Україні можливо на основі реалізації дієвих структурних реформ, спрямованих на досягнення макроекономічної стабілізації, забезпечення узгодженості попиту та пропозиції на національному та регіональних ринках праці. Водночас сучасні реалії соціально-економічного розвитку України, пов'язані з неефективністю структурних змін в економіці, посиленням кризових тенденцій в економіці, обумовлених анексією АР Крим та військовими діями на Сході України, загостренням проблем внутрішньо переміщених

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Добренко О. О. Стратегічні завдання державного регулювання формування професійного ринку праці. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 97–1025. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-97-102.

References (APA):

Dobrenko O. O. (2022). *Stratehichni zavdannia derzhavnoho rehuliuвання formuvannia profesiinoho rynku pratsi* [Strategic tasks of the state regulation of the formation of the professional labor market]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 97–102 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-97-102.

осіб, суттєво впливають на стан та тенденції розвитку національного та регіональних ринків праці [1].

Активна політика держави у сфері професійної зайнятості спрямована на формування конкурентного професійного ринку праці. Насамперед передбачається збалансування попиту та пропозиції для економічно активного населення необхідної кількості продуктивних робочих місць з безпечними умовами та гідною оплатою праці, робочої сили за обсягами, професійним складом та освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до потреб виробництва, особливо під час воєнного стану.

Підкреслимо, що основним чинником підвищення зайнятості є економічне підґрунтя розвитку економіки, зростання обсягів ВВП. Тому стратегічними завданнями активної політики держави у сфері професійного ринку праці мають бути:

— сприяння розширенню сфери використання праці за відповідними професіями методом збереження ефективно функціонуючих та створення нових робочих місць, в установах та організаціях усіх форм власності та господарювання відповідно до сучасного техніко-технологічного рівня, умов та рівня оплати праці;

— формування робочої сили за обсягами, професійним складом, освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до поточних та перспективних потреб територіальних професійних ринків праці;

— покращання якості та конкурентоспроможності національної робочої сили шляхом вдосконалення системи професійного навчання молодих кадрів на виробництві;

— створення гідних умов для працевлаштування молоді після закінчення загальноосвітніх, професійних навчальних закладів;

— сприяти підвищенню мотивації до легальної продуктивної професійної зайнятості;

— забезпечення детінізації відносин на професійному ринку праці;

— сприяння зайнятості за відповідними професіями, працевлаштування безробітних громадян;

— створення умов для розвитку підприємництва, різних форм самостійної зайнятості населення;

— забезпечення розвитку колективно-договірної системи щодо повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості у відповідності із набутого професією і кваліфікацією.

Для розширення сфери використання праці через збереження ефективних та створення нових робочих місць з гідними умовами й оплатою праці необхідно:

— формувати сприятливий інвестиційно-інноваційний режим для підприємств, установ,

організацій усіх форм власності, на яких створюються нові робочі місця;

— сприяти реструктуризації державних підприємств із залученням інвестицій, запровадженням інновацій для розвитку підприємництва у виробничій сфері на основі модернізації застарілих і створення нових робочих місць відповідних професій;

— надавати державну підтримку підприємствам у депресивних регіонах, зокрема вугледобувних, та в малих містах за умови створення нових та збереження ефективно функціонуючих робочих місць;

— надавати підтримку сільськогосподарським товаровиробникам шляхом проведення обґрунтованої цінової, кредитної, податкової політики, сприяння розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності, зокрема рекреаційно-туристичного підприємництва;

— підтримувати самостійну зайнятість населення та розвиток підприємництва;

— сприяти розвитку сезонних робіт;

— запровадити систему лізингу робочої сили;

— забезпечити гарантоване надання робочого місця спеціалістам, підготовленим за державним замовленням тощо.

Оцінка формування професійного ринку праці здійснюється за показниками:

а) навантаження на одне вільне робоче місце за професійною групою (формула 1):

$$HP_{\Gamma}^i = \frac{B_{\Gamma}^i}{C_{\Gamma}^i}, \quad (1)$$

де HP_{Γ}^i — навантаження на одне вільне робоче місце за окремою професійною групою, осіб; B_{Γ}^i — чисельність незайнятого населення окремої професійної групи на ринку праці, осіб; C_{Γ}^i — потреба у працівниках для заміщення вільних робочих місць за окремою професійною групою, осіб.

б) навантаження на одне вільне робоче місце за професією, спеціальністю (формула 2):

$$HP_{\Phi}^i = \frac{B_{\Phi}^i}{C_{\Phi}^i}, \quad (2)$$

де HP_{Φ}^i — навантаження на одне вільне робоче місце за професією, спеціальністю, осіб;

B_{Φ}^i — чисельність незайнятого населення за окремою професією, спеціальністю на ринку праці, осіб;

C_{Φ}^i — потреба у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакансій) за окремою професією, спеціальністю, осіб.

За показниками «Потреба у працівниках»; «Навантаження на одне вільне робоче місце» визначається перелік професій, які користуються попитом на професійному ринку праці.

За показниками «Незайняті на ринку праці» і «Навантаження на вільне робоче місце» визначається перелік професій, які є надлишковими на професійному ринку праці [2].

З метою формування робочої сили за обсягами, професійним складом, освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до поточних і перспективних потреб територіальних професійних ринків праці активна державна політика повинна спрямовуватись на створення сприятливих правових, економічних, соціальних та організаційних засад для розв'язання низки проблем.

Для цього, по-перше, необхідно забезпечити переорієнтацію ринку освітніх послуг на потреби роботодавців, попит професійного ринку праці шляхом:

- вдосконалення механізму взаємодії професійного ринку праці та ринку освітніх послуг через систематичний моніторинг поточних і перспективних потреб роботодавців у робочій силі за професійним складом, освітньо-кваліфікаційними рівнями;

- створення й ефективне функціонування державної системи професійної орієнтації населення;

- вдосконалення механізму формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку робітничих кадрів, фахівців на підставі даних про стан та перспективи розвитку територіальних професійних ринків праці;

- державної підтримки підготовки кадрів за професіями, спеціальностями, на які існує підвищений попит чи дефіцит на професійному ринку праці;

- надання кредитів для здобуття професійної освіти із запровадженням механізму їхнього здевелювання;

- сприяння підвищенню якості професійної підготовки через вдосконалення мережі навчальних закладів, змісту професійної освіти, покращення науково-методичного, програмного забезпечення, модернізації матеріально-технічної бази, вдосконалення кваліфікаційних характеристик професій, формування національної системи кваліфікацій тощо.

По-друге, для підвищення конкурентоспроможності працівників потрібно:

- забезпечити формування правового, організаційного, фінансового підґрунтя функціонування системи професійного розвитку працівників на виробництві;

- створити державну систему неперервного професійного навчання на виробництві протягом всього трудового життя через розроблення й реалізацію сучасної державної концепції та відповідного нормативно-правового підґрунтя;

- формування комплексу оцінок професійної кваліфікації (компетентності) працівників

шляхом розроблення й запровадження системи сертифікації працівників на відповідність їхніх професійних знань, умінь, навичок встановленим вимогам;

- сприяти підприємствам у здійсненні професійної підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації працівників через спрощення дозвільної системи для здійснення підприємствами професійно-освітньої діяльності та зняття обмежень щодо віднесення до складу валових витрат коштів, що використовуються на професійне навчання персоналу;

- підвищити відповідальність роботодавців за відповідність кваліфікаційного рівня персоналу виробничим потребам;

- збільшити державні інвестиції у розвиток освіти та підготовку кадрів;

- підвищити якість професійного навчання зареєстрованих безробітних для збільшення рівня їхнього працевлаштування;

- сприяти самоосвіті та професійному навчанню громадян за власні кошти для підвищення їхнього професійного рівня та просування по роботі (службі);

- запровадити незалежну кваліфікаційну атестацію.

По-третє, сприяти інтеграції професійної освіти в європейський простір шляхом:

- реалізації положень Болонської декларації;
- вдосконалення переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО, ЗФПО;

- розроблення переліку кваліфікацій за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем;

- вдосконалення державних стандартів освіти;

- оптимізації мережі ЗВО, ЗФПО;

- унормування Класифікатора професій ДК 003:2010, кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Умови для підвищення рівня працевлаштування молоді потрібно забезпечити шляхом:

- вдосконалення порядку працевлаштування випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням;

- запровадження системи заінтересованості фахівців до працевлаштування на підприємствах, що розташовані в сільській місцевості, депресивних територіях.

З метою посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості потрібно:

- підвищити розмір мінімальної заробітної плати довести його рівень до 60–70% середньомісячної зарплати;

- запровадити державний соціальний стандарт — погодинну оплату праці та запровадити систему контролю за його застосуванням;

— посилити відповідальність роботодавців за забезпечення захисту прав працівників на своєчасне і в повному обсязі одержання заробітної плати;

— ліквідувати диспропорції і забезпечити дотримання міжпосадових та міжгалузевих співвідношень в оплаті праці працівників бюджетної сфери;

— посилити соціальну відповідальність бізнесу через підвищення витрат на робочу силу в структурі вартості продукції.

Детінізацію відносин на професійному ринку праці необхідно здійснювати через:

— посилення відповідальності роботодавців за використання праці найманих працівників;

— легалізацію статусу зайнятості громадян, які здійснюють господарську діяльність на земельних ділянках, що є приватною власністю чи в користуванні;

— посилення відповідальності суб'єктів господарювання за якість послуг з посередництва в працевлаштування через включення такого виду господарської діяльності як добір кадрів для підприємств до переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;

— активізацію державного контролю за дотримання законодавства у сфері зайнятості населення та легалізацію господарської діяльності. [3].

Для посилення соціального захисту громадян потрібно:

— реформувати систему соціального страхування шляхом створення єдиної системи збирання та обліку страхових внесків й запровадження єдиного соціального внеску;

— перерозподілити структуру страхових внесків між роботодавцями та працівниками з одночасним підвищенням розміру заробітної плати;

— впорядкувати страхові виплати застрахованим особам залежно від їхньої участі в страховій системі (за даними персоніфікованого обліку);

— поступово підвищити мінімальний розмір страхових виплат.

З метою повернення безробітних до активної трудової діяльності слід:

— посилити роль державної служби зайнятості в регулюванні процесів на професійному ринку праці шляхом вдосконалення співпраці з роботодавцями (щодо формування банку вакансій; активізації працевлаштування безробітного населення; працевлаштування молоді на перше робоче місце з наданням дотації роботодавцю; професійного навчання безробітних на замовлення роботодавців) та з органами освіти (щодо участі в забезпеченні функціонування державної системи професійної орієнтації населення та формуванні державного замовлення на підготовку кваліфікованих робочих кадрів і фахівців із врахуванням попиту регіональних професійних ринків праці);

— підвищити рівень працевлаштованих безробітних громадян;

— розширити практику залучення кадрів з числа безробітних за замовленнями роботодавців на конкретні робочі місця та стажування безпосередньо на робочих місцях;

— вдосконалити форми, методи роботи для організації та здійснення підприємницької діяльності безробітними громадянами;

— покращити організацію оплачуваних громадських робіт;

— сприяти охопленню всього населення, насамперед, молоді, профорієнтаційними послугами та створенню мережі навчальних закладів ДСЗ для більш повного охоплення зареєстрованих безробітних програми професійного навчання;

— підвищити якість професійного навчання безробітних громадян;

— активізувати співпраці ДСЗ з роботодавцями та інвалідами, які шукають роботу, щодо працевлаштування інвалідів на підприємствах в межах нормативу робочих місць відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

З викладеного випливає, що стратегічними задачами державного регулювання формування професійного ринку праці повинні ґрунтуватися на теоретико-методологічних положеннях, що враховують як особливості соціально-економічного розвитку України, так і тенденції світової економіки. Вони охоплюють законодавчі, нормативно-правові акти, інвестиційно-фінансові важелі, соціально-економічні стандарти, інституційно-організаційні методи. Законодавча, нормативно-правова база передбачає вдосконалення Кодексу законів про працю, законів України: «Про зайнятість населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про підприємництво», «Про підприємство в Україні», «Про систему оподаткування», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» й відповідні нормативно-правові документи. Найближчим часом потрібно ухвалити закони: «Про професійне навчання кадрів на виробництві», «Про державне замовлення на підготовку робітничих кадрів та фахівців» тощо.

Інвестиційні, фінансові, соціально-економічні важелі потребують здійснення ефективної структурної перебудови, збільшення обсягів інвестицій у вітчизняне виробництво, запровадження інновацій, розширення сфери використання праці шляхом створення нових робочих місць, сприяння розвитку підприємництва, самостійної зайнятості громадян, вдосконалення бюджетної, податкової, фінансово-кредитної політики, роз-

роблення соціально-економічних програм розвитку адміністративних територій, депресивних територій, міст.

Соціально-економічні стандарти визначаються демографічними чинниками, мінімальними соціальними стандартами (мінімальною зарплатою, прожитковим мінімумом), умовами страхування на випадок безробіття, соціально-трудохими відносинами, умовами та безпекою праці. Вони охоплюють заходи щодо недопущен-

ня масового, хронічного безробіття, сприяння зайнятості молоді, незахищених на професійному ринку праці категорій громадян тощо.

Інституційно-організаційні методи передбачають здійснення систематичного моніторингу професійного ринку праці, прогнозування та планування потреб в робочій силі за професійним складом, освітньо-кваліфікаційними рівнями в територіальному розрізі, державні та територіальні програми зайнятості (рис. 1).

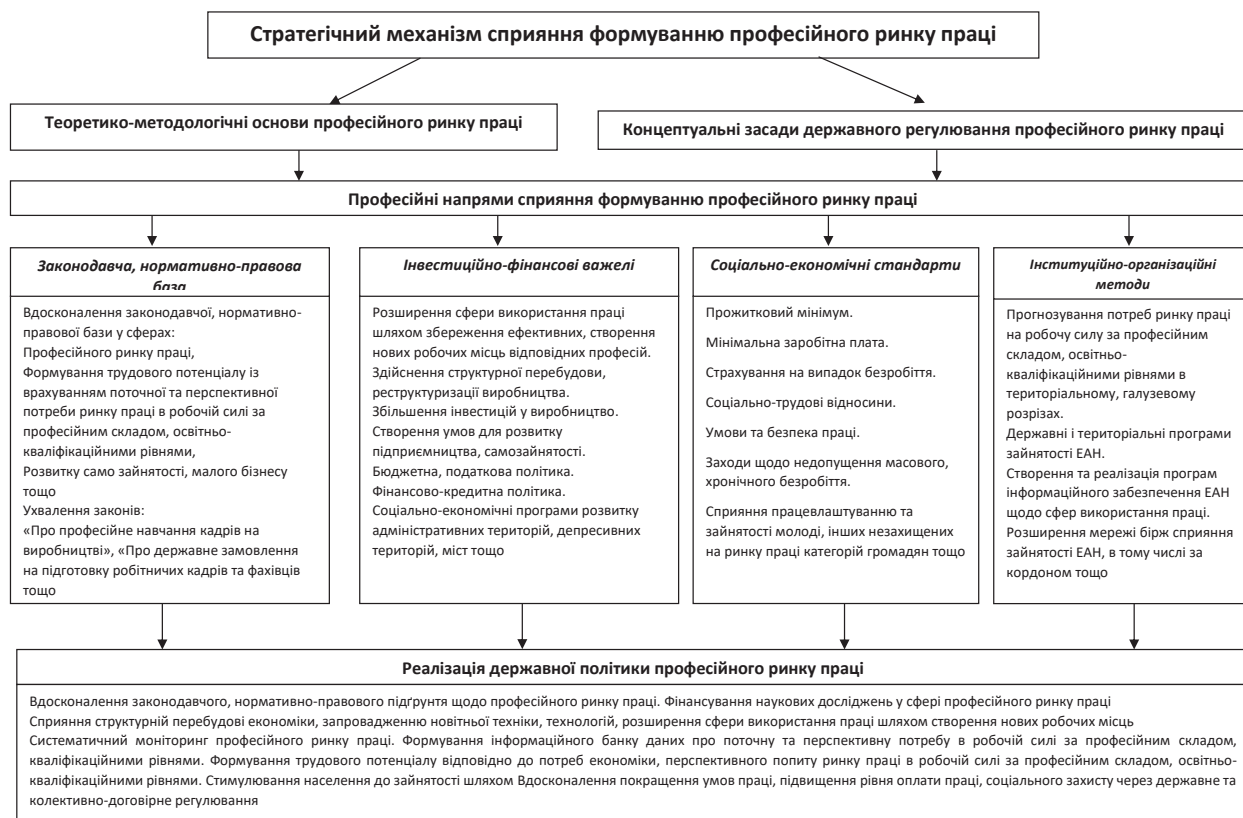

Рис. 1. Стратегічний механізм сприяння формуванню професійного ринку праці (розроблено автором)

Таким чином, багатогранність і масштабність розвитку професійного ринку праці як складної системи, передбачає множинну взаємопов'язаних між собою елементів та підсистем різної фізичної природи. Аналіз професійного ринку праці виявляє наступні якості складних систем:

- велика кількість взаємопов'язаних елементів і підсистем;
- складність системних функцій, реалізація яких дає системі можливість досягти поставленої мети;
- багато вимірність системи через велику кількість зв'язків між підсистемами;
- взаємодія з навколишнім середовищем і функціонування в умовах впливу випадкових факторів;
- множинність критеріїв оцінки якості функціонування складної системи та її підсистем;
- структурна неоднозначність, яка впливає із різної структурної якості її підсистем, різно-

манітність способів поєднання підсистем в єдину систему;

- наявність ієрархічної структури, розгалуженої інформаційної мережі з інтенсивними інформаційними потоками;
- існування інтегрованих ознак, що притаманні системі в цілому і, зокрема, кожному її елементові.

Професійний ринок праці — це множина взаємопов'язаних елементів: попит, пропозиція, ціна робочої сили, що формує його структуру за професіями (територіальну, галузеву, соціально-демографічну, освітньо-професійну). Професійний ринок праці як динамічна відкрита система має прямі, зворотні та опосередковані зв'язки з ринковим середовищем: ринком інвестицій, інновацій, землі, фінансового ринку, ринку науково-освітніх послуг; вони є структурною підсистемою національної економіки, системою вищого рівня стосовно внутрішніх ринків праці.

Висновки. В статті запропоновані стратегічні завдання державного регулювання формування професійного ринку праці, який виконує регулюючу функцію щодо забезпечення підприємств робочою силою відповідних професій і кваліфікацій. В умовах воєнного стану та структурної перебудови економіки активна політика держави у сфері професійної зайнятості має спрямовуватись на формування цивілізованого ринку праці, що передбачає збалансування попиту та пропозиції шляхом створення необхідної для економічно активного населення кількості продуктивних робочих місць з безпечними умовами та гідною оплатою праці, з одного боку, та робочої сили за обсягом, професійним складом та освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до потреб суспільного виробництва з іншого. Таким чином, основним чинником підвищення зайнятості економічно активного населення звичайно є економічне підґрунтя — розвиток економіки та зростання обсягів ВВП.

Література

1. Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці //mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitichni-materialy/6—zvit-otsinka-popitu-

na-profesii-httpkiiscomuamaterialspr20151230proonreportemploymentkiisfinalukrpdf.pdf.

2. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці: навчальний посібник 3-тє вид., стереот. К.: Знання-Прес, 2002. 313 с.

3. Гриньова В. М., Самойленко В. В. Ринок праці і теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку: [монографія]. Х.: ВД «Інжек», 2007. 168 с.

References

1. Assessment of demand for professions that are in demand on the labor market: mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitichni-materialy/6—zvit-otsinka-popitu-na-profesii-httpkiiscomuamaterialspr20151230proonreportemploymentkiisfinalukrpdf.pdf.

2. Bohynia D. P., Hrishnova O. A. Osnovy ekonomiky pratsi [Fundamentals of labor economics. K.: Znannia-Pris, 2002. 313 (in Ukr.).

3. Hrynova V. M., Samoilenko V. V. *Rynok pratsi i teoretyko-metodolohichni zasady ta napriamky rozvytku* [Labor market and theoretical and methodological foundations and directions of development]. Kh.: VD «Inzhek», 2007. 168 (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У статті обґрунтовано сутність інформаційного забезпечення національної інноваційної системи. Охарактеризовано основні види інформації як інформаційної складової національної інноваційної системи. Визначено формальні джерела інформації про інноваційну діяльність та основні вимоги до інформаційної компоненти національної інноваційної системи. Обґрунтовано основні напрями інформаційного забезпечення розвитку національної інноваційної системи.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, національна інноваційна система, інновації, інноваційні процеси, інноваційна діяльність.

Summary. The essence of information support of the national innovation system is substantiated. The main types of information as an information component of the national innovation system are characterised. The formal sources of information on innovation activities and the main requirements for the information component of the national innovation system are defined. The main directions of information support for the development of the national innovation system are substantiated.

Key words: information support, national innovation system, innovations, innovation processes, innovation activity.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-103-109

Постановка проблеми. В умовах розширення інформаційних ресурсів суспільства відбувається інтернаціоналізація та глобалізація інформації, збільшується швидкість як оновлення, так і старіння інформації, значно збільшується диференціація та спеціалізація інформації, з'являються нові інформаційні продукти та послуги. На інноваційний розвиток країни значний вплив має рівень її інформатизації, яка, насамперед, забезпечує її процвітання та конкурентоспроможність.

Інформація з ресурсу перетворилася на один із основних факторів виробництва. У сучасних умовах зростає значення вміння створювати, споживати та поширювати інформацію, грамотної орієнтації у потоці інформації, тобто зростає роль знань, інформації у житті суспільства.

Формування та розвиток національної інноваційної системи (НІС) неможливі без інформаційної підтримки всього життєвого циклу інновацій. Для здійснення ідей на всіх етапах інноваційної діяльності необхідне забезпечення інформацією: від відомостей про нові науково-технічні розробки до технічної та технологічної документації виробничих процесів. Без необхідної інформації неможливо здійснювати успішну реалізацію нововведень. Інформація є каталізатором, який сприяє розвитку нововведень та їх впровадженню у практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики формування інформаційного суспільства присвятили праці вчені: Д. Белл, Е. Тоффлер, Й. Масуда. Питання розвитку національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства досліджував Ю. Бажал. Аспекти створення інформаційної системи інноваційної інфраструктури висвітлювали у своїх працях О. Райчева, К. В'язовська, М. Канає-ва.

Разом з тим, виділення інформаційної складової, як каталізуючої та системоутворюючої компоненти розвитку національної інноваційної системи, передбачає необхідність категоріальних уточнень, виділення місця інформації, обґрунтування необхідності її трансформації та формування пропозицій щодо її вдосконалення.

Метою статті є обґрунтування сутності та визначення основних напрямів інформаційного забезпечення розвитку національної інноваційної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значення інформаційного забезпечення інноваційної діяльності та НІС переоцінити важко. Інформаційне забезпечення — це постачання необхідної в певний період часу інформацією з конкретною метою. Інформація, як ресурс, характеризується своєю своєчасністю та актуальністю і корисна

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Руснак А. В., Огорь Г. М. Інформаційне забезпечення розвитку національної інноваційної системи. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 103–109. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-103-109.

References (APA):

Rusnak A. V., Ohor H. M. (2022). *Informatsiine zabezpechennia rozvytku natsionalnoi innovatsiinoi systemy* [Information support for the development of the national innovation system]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 103–109 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-103-109.

лише тому випадку, коли надана у потрібний час й адекватна реальності.

Інноваційна діяльність пов'язана із невизначеністю. Сутність інновації, що полягає у відсутності певності в тому, що вийде, ніколи немає впевненості в успіху. Поняття невизначеності трактується Й. Шумпетером як відсутність необхідного та достатнього досвіду у суб'єктів, щоб надійно оцінити наявні можливості та передбачати можливі наслідки [1]. Саме інформація сприяє зниженню невизначеності та ризику, що дозволяє досягти поставленої мети.

При високому рівні невизначеності комерційного успіху інноваційного проекту, значних фінансових витратах підприємці воліють орієнтуватися не на перспективне, а на існуюче співвідношення попиту й пропозиції. У зв'язку з цим необхідне створення надійної системи інформаційної підтримки, інтегрованої у національну інноваційну систему, оскільки проектування інноваційної діяльності здійснюється на основі інформаційно-пошукового процесу, спрямованого на виявлення нових наукових відкриттів та розробок, моніторингу зібраних відомостей. В економіці будь-якої розвиненої країни маніпулювання інформацією стає базисом будь-якого поліпшення, просування вперед.

Під інформаційним забезпеченням національної інноваційної системи слід розуміти адекватну інформацію про державні конкурси, тендери, закупівлі та замовлення, бази даних про патенти, винаходи, товарні знаки, інформацію про діяльність об'єктів інноваційної інфраструктури, також інформацію про дослідження та розробки, які проводяться або вже проведені. Інформація призначена для вчених, винахідників, підприємців, інвесторів, інноваційних підприємств різних форм власності та розмірів. Високий рівень інформаційної закритості, розрізненість, неповнота інформації щодо національної економіки в цілому, і за окремими підприємствами (конкурентами, постачальниками, покупцями) та незадовільні інституційні умови ведення бізнесу великою мірою є наслідком неоднорідності економіки країни.

Елементи інформаційної інфраструктури до останніх десятиліть ХХ ст. не могли забезпечити необхідний рівень інформаційного забезпечення та задовольнити інформаційні потреби сектору досліджень і розробок, що активно розвивався, промислового виробництва. Недостатнє забезпечення вчених, спеціалістів, органів державного управління повною та достовірною науково-технічною інформацією призводило до значних негативних наслідків. Вибір оптимальних напрямів вирішення наукових, технічних та технологічних завдань був ускладнений. Існувала проблема об'єктивної оцінки результатів досліджень та роз-

робок, а промислова сфера була недостатньо поінформована про досягнення науки і техніки, про готові до впровадження технічні та технологічні розробки. Це зумовило створення передумов для формування ефективної інформаційної підтримки науково-технічної та інноваційної сфери як базових елементів розвитку економіки. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поява інформаційних продуктів та послуг у другій половині ХХ ст. дуже вплинули на суспільство та відбулося переосмислення соціальних змін. Почався новий етап розвитку — розвиток інформаційного суспільства.

В епоху початку розвитку інформатизації суспільства з'явилися ідеї про новий шабел розвитку людства як «постіндустріального» суспільства. У той час були висунуті припущення, що перехід від індустріального до постіндустріального суспільства є переходом від домінування власників до домінування носіїв знань та професійних умінь, а рушійною силою, що змінює суспільство, стають знання (особливо теоретичні), а головною фігурою, що стоїть у центрі прогресу — людина, яка має знання, насамперед, учений [2]. У концепції інформаційного суспільства Д. Белла наголошувалося на важливості забезпечення доступу до необхідної інформації індивідів та груп. Е. Тоффлер у ті роки передбачив, що «у минулому земля, праця та капітал були ключовими елементами виробництва. Завтра — а в багатьох галузях промисловості це завтра вже настало — інформація стане головною складовою» [3]. У той же період у Японії виникла своя концепція «інформаційного суспільства», згідно з якою виробництво саме інформаційного продукту (а не матеріального) стає рушійною силою розвитку суспільства, продукт стає більш інформаційним, зростає частка та значення інноваційної діяльності [4]. У результаті злиття цих концепцій остаточно сформувалася теорія постіндустріального суспільства, яке розуміється як інформаційне суспільство, в якому на перший план виходять процеси генерації, обробки та передачі інформації. Е. Тоффлер стверджував, що «якщо вважати сільське господарство першим шаблоном економічного розвитку, а індустріалізацію — другою, то раптово виявиться, що ми досягли наступної, третьої стадії» [3]. Першою країною, яка здійснила перехід від аграрного суспільства до індустріального та від нього до інформаційного суспільства, є США. Основним видом економічної діяльності інформаційного суспільства стає виробництво, зберігання та поширення інформації. У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційного суспільства, основним завданням стає все більше прискорення та спрощення передачі інформації між людьми та покращення її засвоєваності.

У широкому розумінні інформаційне суспільство можна визначити як суспільство, в яко-

му головними продуктами виробництва є інформація та знання у всіх аспектах їх життєдіяльності, забезпечується ефективна взаємодія людей, їх доступність до інформації та задоволення їхніх соціальних та особистісних потреб. Інформаційне суспільство характеризується якісно новим рівнем виробництва, переробки та поширення інформації.

Для інформаційного суспільства характерним є:

— збільшення ролі інформації та знань у житті суспільства;

— зростання частки інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті;

— генерування, обробка та передача інформації як фундаментальні джерела продуктивності;

— створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення потреб в інформаційних продуктах та послугах.

На думку Ю. Бажала, необхідність переходу на новий технологічний уклад, сьогодні — інформаційний, обумовлюється суто економічними чинниками. Досягаючи межі економічного зростання, господарська система набуває стану, коли взаємодія технічної та економічної сфер започатковує утворення нових технологій, які революційно змінюють виробничу систему [5].

Врахування виключної важливості інформаційної складової об'єктивно впливає із синергетичного ефекту, що виникає внаслідок об'єднання елементів у національну інноваційну систему (НІС). Виникає мультиплікативний ефект оптимізації інноваційної системи.

Є різноманітні форми існування інформації. Вона може матеріалізуватися в різних предметах, існувати у нематеріальній формі у вигляді інформаційних продуктів та послуг, знанні людей. Знання визначається як осмислена, упорядкована та систематизована інформація. Інформаційна складова НІС має включати: відомості про проведення досліджень; результати досліджень; інноваційні розробки; участь у фінансуванні; консалтинг; організацію виробництва; запити інноваційних розробок; нормативно-правові документи; інформацію про виставки, конкурси, симпозиуми; патентну інформацію. До основних видів інформації як інформаційної складової НІС можна віднести такі: науково-технічна; патентна; обліково-статистична; нормативно-правова, юридична; інфраструктурна (рис. 1).

Особливе значення має маркетингова інформація. Важливим джерелом маркетингової інформації є спеціалізовані виставки та ярмарки, які дають уявлення фахівцям підприємств про ринкові перспективи будь-якого продукту та є потужним

каталізатором інноваційної активності. Також одним з важливих для інноваційної активності інформаційним каналом є контакти із зарубіжними підприємствами та фірмами у різноманітних формах: від разових взаємних візитів до тривалих стажувань фахівців та організації спільних заходів. Питання обізнаності керівництва підприємства щодо його перспектив на ринку та у сфері техніко-технологічної забезпеченості, які нерідко є основною причиною ініціювання різноманітних інновацій, також посідають важливе місце. У будь-якому короткостроковому періоді виробникам, як суб'єктам НІС, потрібно мати адекватну інформацію про те, чого саме потребують споживачі, проте підприємства часто не в змозі визначити кінцевих споживачів своєї продукції, а в деяких галузях навіть визначити частку своєї продукції, що споживається підприємствами національної економіки.

Адекватність відображає ставлення інформації та її споживача. Прагматичний (споживчий) аспект пов'язаний із цінністю, корисністю використання інформації для прийняття бізнесом рішень щодо придбання нововведення для подальшого впровадження. Достатність (повнота) інформації означає, що є мінімальний, але достатній прийняття правильного рішення набір показників. Як неповна, так і надмірна інформація знижує ефективність прийнятих користувачем рішень. Інформація про потреби, в такий спосіб, є найважливішою потребою тих, хто забезпечує пропозицією платоспроможний попит на ринку.

Інформаційна складова інфраструктури НІС стосується всіх видів інформаційного забезпечення інноваційної діяльності та її результату. Містить консалтингові послуги, фірми незалежної експертизи та патентоведення, банки даних щодо виробників, постачальників та потенційних споживачів інноваційного продукції, центри з навчання та підготовка персоналу [6].

Інформаційне забезпечення необхідне для взаємозв'язку всіх об'єктів національної інноваційної системи, прискорення процесів прийняття рішень. Нині у розвитку сучасного інформаційного суспільства спостерігається парадокс, який полягає у тому, що, попри великий обсяг інформації, суспільство відчуває значний інформаційний дефіцит. З одного боку, він обумовлений явищами «інформаційної кризи», пов'язаної з надмірністю інформації, яка ускладнює доступ до необхідної інформації. Тобто одночасно зі збільшенням обсягу якісної інформації, зростає також обсяг недостовірної, «паразитної» інформації, фейків (як через суб'єктивність, упередженість або некомпетентність розробників інформації, так і з метою цілеспрямованої дезінформації). З іншого боку, цей парадокс викликаний надзвичайно збільшеною цінністю інформації, особливо новою, що

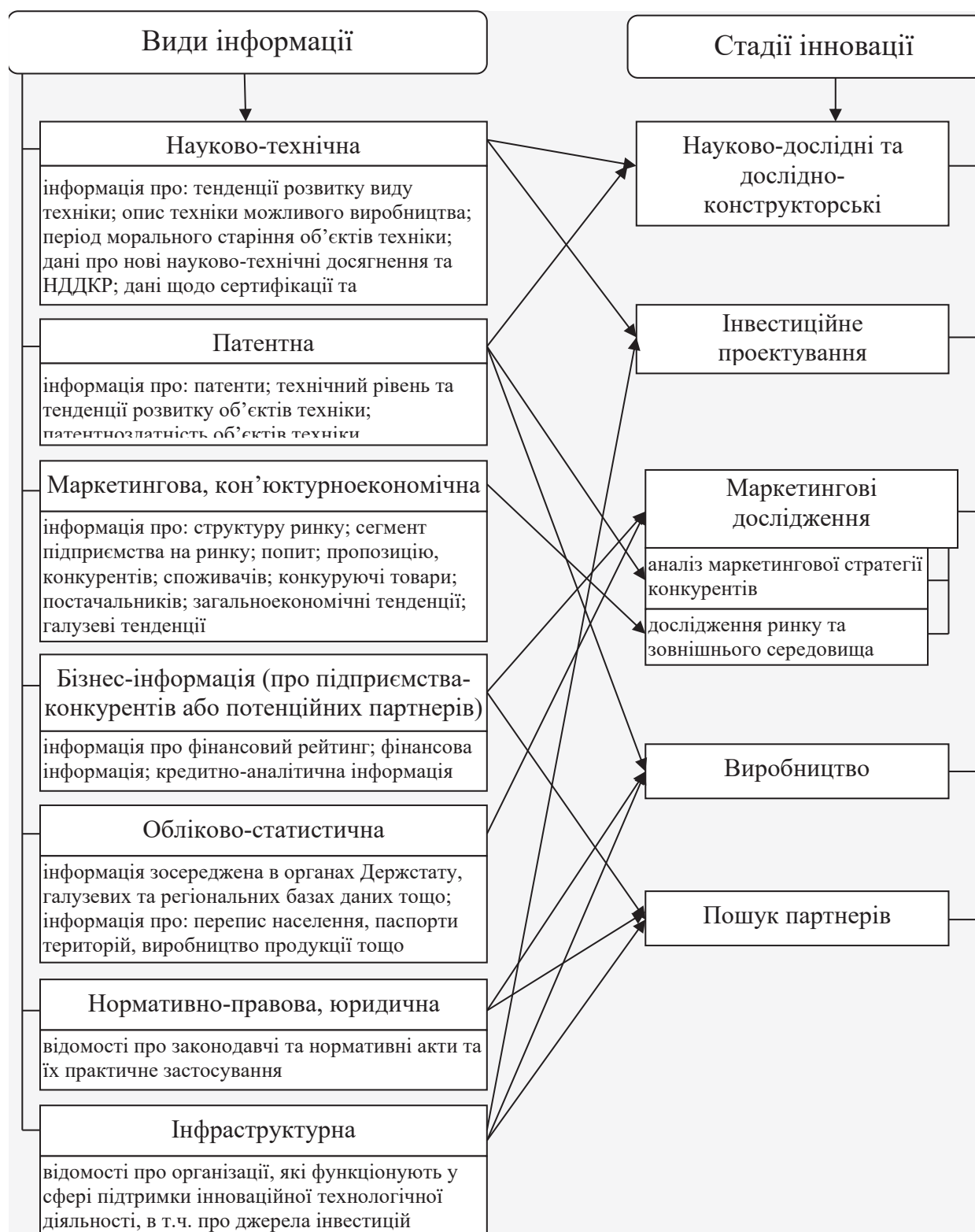

Рис. 1. Основні види інформації як інформаційної складової НІС (авторська розробка)

передбачає необхідність швидкого та якісного пошуку корисної та достовірної інформації. Отже, інформаційний дефіцит — це брак необхідної інформації, а не інформації взагалі.

Оскільки світова економіка стає все більш динамічною та конкурентною, для кожної конкретної країни виникає необхідність удосконалення

виробництва, набуття, поширення та практичного застосування знань, що сприяє підвищенню ефективності у традиційних галузях виробництва, розвитку нових галузей та дозволяє піднятися на передові позиції. Це зумовлює необхідність вивчення зарубіжного досвіду та застосування його з урахуванням специфіки країни та поточної між-

народної ситуації. Придбання іноземних знань може відбуватись через іноземні інвестиції, технічну співпрацю, освіту за кордоном, Інтернет, конференції, наукові публікації.

В Україні існують різноманітні формальні джерела інформації про інноваційну діяльність:

— Державна служба статистики України (Держстат);

— Державне підприємство «Інфоресурс»;

— Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ);

— Державна науково-технічна бібліотека України;

— Національний орган інтелектуальної власності (Укрпатент);

— засоби масової інформації;

— інші організації.

Основним органом, який формує бази даних у галузі науки та техніки, є Міністерство освіти і науки України. Різноманітність джерел породжує як тривалість пошуку, а й часом неоднозначність необхідної інформації про пропозиції чи запити нових розробок.

Комплексне інформаційне забезпечення системи інформаційного процесу на мезорівні та мікрорівні є однією з умов підвищення економічної ефективності діяльності суб'єктів інноваційної сфери. До інформаційного забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності слід відносити усі види зв'язків, які знаходяться у певних відносинах. Головним засобом досягнення цього забезпечення може бути побудова інформаційної системи інноваційної інфраструктури. Інформаційна система розглядається як система управління інноваційним проектом, яка тісно пов'язується із системами збереження та видачі інформації, а також із системою, яка може в процесі управління забезпечити обмін інформацією. Ця система охоплює усі засоби і методи, які можуть бути використані в процесі збору, зберігання, передачі і обробки відібраної користувачем інформації. Виробництво потрібної для організації інформації для ефективного управління її ресурсами, здійснення технічного середовища для управління діяльністю складає основну місію інформаційної системи [7].

Тому створення Національної електронної науково-інформаційної системи, метою функціонування і розвитку якою є збір, формування, збереження, верифікація даних та інформації у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення доступу до них та використання, а також автоматизація процедур та процесів взаємодії суб'єктів та користувачів системи, є своєчасним [8].

Основними завданнями Національної електронної науково-інформаційної системи (НЕНІС) є:

— збір, збереження та оновлення даних, наявних в інформаційних ресурсах системи про сферу науки;

— забезпечення формування та збереження необхідних даних та інформації;

— нормалізація схеми бази даних та верифікація даних;

— автоматизація процесів збору, формування та збереження даних та інформації;

— автоматизація процесів взаємодії суб'єктів та користувачів системи;

— спрощення та автоматизація процедур, пов'язаних із заповненням анкет, заявок, звітів та інших документів, пов'язаних із фаховою діяльністю суб'єктів та користувачів системи;

— спрощення доступу до відкритої інформації про сферу науки;

— сприяння інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та європейський дослідницький простір;

— забезпечення широкого представлення на міжнародному рівні результатів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності українських вчених;

— сприяння розробленню скоординованих програм досліджень;

— сприяння колективному використанню дослідницької інфраструктури та комплексному управлінню науковими результатами.

До функцій НЕНІС відносяться:

— інтеграція сторонніх інформаційних ресурсів;

— обробка інформації, що формується у процесі діяльності користувачів системи;

— систематизація та узагальнення інформації, перетворення її до формату даних, придатного для проведення подальшого аналізу та забезпечення роботи функціональних модулів системи;

— забезпечення електронної інформаційної взаємодії між суб'єктами та користувачами системи;

— забезпечення сумісності та електронної взаємодії центральної бази даних з інформаційними ресурсами системи в установленому законодавством порядку;

— забезпечення захисту даних (у т.ч. — персональних) від несанкціонованого доступу, редагування та знищення;

— забезпечення достовірності та цілісності даних, у тому числі персональних;

— розмежування прав користувачів системи на внесення, перегляд інформації в центральній базі даних, внесення змін та доповнень до такої інформації;

— надання доступу користувачам системи та стороннім інформаційним ресурсам до інформації

ції, яка міститься у центральній базі даних системи, відповідно до наданих прав доступу;

— забезпечення можливості реєстрації користувачів у центральній базі даних, у тому числі з використанням засобів електронної ідентифікації, а також інших засобів ідентифікації, які дають змогу однозначно встановлювати особу;

— забезпечення можливості пошуку та перегляду інформації в центральній базі даних відповідно до прав доступу користувача [8].

Принципами функціонування НЕНІС є: науковість, гуманізм, демократія, органічне поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності.

На нашу думку, основними вимогами до інформаційної компоненти національної інноваційної системи є: адекватність; своєчасність; економічність; гнучкість; надійність; передбачливість; універсальність; доступність; достовірність; простота та зрозумілість для користувача; орієнтація на використання сучасних інформаційних технологій; Орієнтація наукового пошуку на потреби ринку.

Орієнтація наукового пошуку на потреби ринку впливає на активну комерціалізацію отриманих у ході досліджень та розробок результатів (табл. 1).

Таблиця 1

Виявлення доцільності втілення нових ідей (технологій) та їх здійсненності у промисловому (не лабораторному) масштабі

Параметри	Характеристика
Переваги для споживачів	Пошук конкуруючих продуктів; оцінка характеру та рівня переваг нововведення; можливі мотивації споживача
Характеристики можливого ринку	Розмір, динаміка зростання, основні сегменти, труднощі входження у конкретний ринок
Основні конкуренти	Основні конкуренти, їх постачальники та споживачі; стратегія їх нових розробок; зацікавленість у конкретному сегменті ринку для якого пропонується новий продукт
Здійсненність ідеї	Наявність працюючого прототипу; можлива роль масштабування; незалежність реалізації розробки від інших розробок, спеціальних дозвільних процедур, чинних екологічних норм; незалежність постачання дефіцитних компонентів (матеріалів), які може заблокувати конкурент
Захищеність ідеї	Оцінка ступеня копіювання пропонованого продукту (технології) конкурентами; можливість забезпечення патентного захисту
Забезпечення ресурсами	Можливість реалізації розробки на наявному чи доступному устаткуванні; резерви залучення необхідного персоналу, доступ до різних джерел фінансування

Для забезпечення зворотного інформаційного зв'язку між виробництвом та наукою доцільним є: проведення аналізу за кон'юнктурою ринку, структурою імпорту наукомісткої продукції; використання даних про потреби у нових технологіях, зарубіжної науково-технічної інформації; проведення маркетингових досліджень; виявлення проблем впровадження нововведень.

Інформаційне забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності включає також систему державних центрів науково-технічної інформації, регіональні інформаційні мережі, тематичні інтернет-портали та сайти відомств та організацій — учасників інноваційної діяльності.

Висновки. Подальший розвиток інформаційного забезпечення сприятиме задоволенню інформаційних потреб суб'єктів національної інноваційної системи. При формуванні та реалізації політики у науковій, науково-технічній та інноваційній сфері як складовій частині державної інноваційної політики доцільно забезпечити поетапний перехід від практики державного патерналізму до організації партнерства та кооперації

всіх учасників інформаційних процесів, у тому числі державного та приватного інформаційного сектору економіки.

Доцільною є організація інформаційної взаємодії між підсистемами та елементами НІС, основою якої є використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, яка сприятиме інформаційному забезпеченню та координуванню дій окремих суб'єктів ринку, що беруть участь у ході реалізації соціально значущих та комерційно ефективних інноваційних проектів. Необхідний збір достовірної статистичної інформації для визначення пріоритетних напрямів науково-технологічного пошуку та розробки програм інноваційного та соціально-економічного розвитку національної економіки. Одним із основних напрямів інформаційного забезпечення розвитку НІС має бути постійний моніторинг поточних та перспективних потреб виробництва з різних видів нових технологій та прогнозування інноваційних процесів у країні та за кордоном, державна експертиза інноваційних проектів, що розробляються різними суб'єктами інноваційної діяльності.

Література

1. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія. Пер. з англ. В. Ружицького, П. Тарашука. К.: Основи, 1995. 528 с.

2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. 1996. С. 194–251.

3. Тоффлер Е. Шок майбутнього. 1970. URL: <https://polityslovo.wordpress.com/першоджерела/е-тоффлер/> (дата звернення: 22.10.2022).

4. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. USA, Wash.: World Future Society, 1981. 168 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=yнкmIxF1G3AC&printsec=copyright&hl=ru&source=gbs_pub_info_r#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 01.10.2022).

5. Бажал Ю. М. Розвиток національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства. *Інформаційне суспільство. Шлях України*. К.: Фонд «Інформаційне Суспільство України», 2004. С. 87–93. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/412?show=full> (дата звернення: 02.10.2022).

6. Канаєва М. Класифікація складових та елементів інноваційної інфраструктури. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2008. № 99–100/2008. С. 35–38. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/11.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).

7. Райчева О. К., В'язовська К. М. Створення інформаційної системи інноваційної інфраструктури у межах регіону. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 86–92. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_12/O_K_Raicheva_K_M_VyazovskaCreation_of_the_informative_system_of_innovative_infrastructure_within_the_framework_of_region.pdf (дата звернення: 15.10.2022).

8. Положення про Національну електронну науково-інформаційну систему: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-п#Text> (дата звернення: 12.10.2022).

References

1. Schumpeter, Y. (1995). Kapitalizm, sotsializm i demokratiia [Capitalism, socialism and democracy]. Kyiv: Osnovy (in Ukr.).

2. Bell, D. (1996). *Prykhid postindustrialnoho suspilstva* [The arrival of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filozofii*. Kyiv, 194–251 (in Ukr.).

3. Toffler, E. (1970). *Shok majbutnoho* [Shock of the future]. Available at: [https://polityslovo.wordpress.com/першоджерела/е-тоффлер/\(in_Ukr.\)](https://polityslovo.wordpress.com/першоджерела/е-тоффлер/(in_Ukr.)) (Accessed 22 October 2022).

4. Masuda, Y. (1981). The Information Society as Post-Industrial Society. USA, Washington: World Future Society, 40–55. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=yнкmIxF1G3AC&printsec=copyright&hl=ru&source=gbs_pub_info_r#v=onepage&q&f=false. (Accessed 01 October 2022) (in Eng.).

5. Bazhal, Yu.M. (2004). *Rozvytok natsional'noi innovatsijnoi systemy iak skladovoi ukrains'koho informatsijnoho suspil'stva* [Development of the national innovation system as a component of the Ukrainian information society]. *Informatsijne suspilstvo*. Shliakh Ukrainy, Kyiv: Fond «Informatsijne Suspilstvo Ukrainy», 87–93 Available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/412?show=full> (in Ukr.) (Accessed 02 October 2022).

6. Kanaeva, M. (2008). *Klasyfikatsiia skladovykh ta elementiv innovatsijnoi infrastruktury* [Classification of components and elements of innovative infrastructure]. *Visnyk Kyivs'koho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 99–100/2008, 35–38. Available at: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/11.pdf> (in Ukr.) (Accessed 11 September 2022).

7. Raicheva, O.K., Vyazovska, K.M. (2011). *Stvorennia informatsijnoi systemy innovatsijnoi infrastruktury u mezhakh rehionu* [Creation of an information system of innovative infrastructure within the region]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 1, 86–92. Available at: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_12/O_K_Raicheva_K_M_VyazovskaCreation_of_the_informative_system_of_innovative_infrastructure_within_the_framework_of_region.pdf (in Ukr.). (Accessed 15 October 2022).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Regulations on the National Electronic Scientific and Information System”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-п#Text> (in Ukr.) (Accessed 12 October 2022).

СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ ТА МІСЦЕ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА НЬОМУ

Анотація. У статті уточнено сутність економічного змісту понять «ринку лізингу» і «діяльність банків на ринку лізингу»; досліджено форми участі банків у лізингових відносинах; систематизовано основні ризики діяльності банків на ринку лізингу та визначено можливості застосування ринкових інструментів мінімізації найбільш небезпечних із них; окреслено сучасні тенденції ринку лізингу та оцінено вплив банківської системи на його розвиток в Україні.

Ключові слова: лізинг, ринок лізингу, види лізингу, лізингові послуги, фінансові відносини, банківські установи.

Summary. The article clarifies the essence of the economic content of the concepts of «leasing market» and «activity of banks in the leasing market»; the forms of participation of banks in leasing relations were investigated; the main risks of banks activity in the leasing market are systematized and the possibilities of application of market instruments of minimization of the most dangerous ones are determined; modern trends in the leasing market are outlined and the influence of the banking system on its development in Ukraine is evaluated.

Key words: leasing, leasing market, types of leasing, leasing services, financial relations, banking institutions.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-110-113

Постановка проблеми. У сучасних умовах український ринок лізингу не може повноцінно розвиватися через погане фінансове становище вітчизняних лізингових компаній. У країні недостатньо розвинений фондовий ринок, відсутня державна фінансова оренда, залучити кошти з інших джерел фактично нереально, коли економіка нестабільна, а зараз ще й в умовах воєнного стану. Тому основним джерелом фінансового забезпечення вітчизняного ринку лізингу залишаються ресурси банківських фінансових установ. Банки, маючи достатні фінансові ресурси та вільний доступ до цих ресурсів, можуть стати активними учасниками ринку лізингу і таким чином відіграти важливу роль у модернізації української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація участі банків у розвитку ринку лізингу в Україні потребує ґрунтовного теоретичного і методологічного обґрунтування. Незважаючи на те, що концептуальні питання становлення, розвитку та організації ринку лізингу ґрунтовно висвітлено у працях С. Бруса, В. Газмана, В. Горемікіна, А. Загороднього, П. Лайко, Б. Луціва, М. Лещенка, М. Макаренка, А. Мартовські, В. Марціна,

Р. Саблука, Н. Селюченко, А. Турила, В. Трача, Г. Холодного, Т. Черемисової, І. Шебилікіної, а ринок банківських послуг досліджувався в наукових працях О. Барановського, С. Валдеса, К. Гавальда, В. Гейця, О. Дзюблюка, М. Козоріз, А. Кузнецової, С. Козьменка, А. Мороза, П. Розуза, М. Савлука, Т. Смолженко та ін., багато проблемних питань залишаються нерозв'язаними.

Діяльність банківських установ на ринку лізингу висвітлювалася в наукових працях таких українських науковців, як: О. Васильчишин, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Луб'яницький, О. Ляхова, В. Міщенко, Н. Слав'янська, Т. Хомуляк, а також зарубіжних учених — А. Аюпов, А. Полушанян, В. Кочетков, О. Кочеткова, К. Краєва, М. Толстопята.

При всій повазі до праць перелічених вчених слід зазначити, що переважна більшість таких робіт містить лише окремі аспекти визначення ролі банків та форми їх участі на ринку лізингу. З іншого боку, системних досліджень діяльності банків на ринку лізингу мало. Поглибленого вивчення також потребують питання ризиків, з якими стикаються банківські фінансові установи в процесі участі в лізингових відносинах, обґрунтування

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Слюсар, С. Т. Пілецький О. П. Стан розвитку ринку лізингу в Україні та місце банківських установ на ньому. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 110–113. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-110-113.

References (APA):

Sliusar, S. T. Piletskyi O. P. *Stan rozvytku rynku lizynhu v Ukraini ta mistse bankivskykh ustanov na nomu* [State of development of the leasing market in Ukraine and the location of banking institutions on it]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 110–113 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-110-113.

перспективних форм співпраці банків і лізингових компаній в умовах економічної нестабільності, огляд основних напрямів розвитку банківської діяльності на ринку лізингу України.

Метою статті є поглиблення теоретико-методичних засад і розроблення прикладних аспектів діяльності банків на ринку лізингу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні комерційні банки в основному займаються лізинговою діяльністю в Україні, оскільки лізинговий бізнес потребує великих капіталовкладень для придбання сучасної техніки та обладнання. Комерційні банки мають необхідні ресурси, тому лізинговий бізнес став сприятливим напрямком для капіталовкладень і надприбутків. Також є невелика кількість лізингових компаній, але їхні послуги в основному надають корпоративні клієнти, які приносять левову частку прибутку.

У загальному вигляді банківський лізинг визначається як лізинговий бізнес, при якому лізингодавець, виступаючи в ролі банку, за замовленням лізингоодержувача купує обладнання (обладнання, транспортні засоби) і передає його в лізинг лізингоодержувачу [6]. Поняття «ринку

лізингу» — це сукупність економічних і правових відносин між суб'єктами фінансового ринку та ринку нерухомого майна, які створюють умови для формування та реалізації попиту та пропозиції на лізингові послуги; «діяльність банку на ринку лізингу» — банки надають лізинг послуг, здійснення посередницької діяльності та участь у розбудові інфраструктури ринку лізингу.

На відміну від основних гравців лізингових угод, основними інституціями ринку лізингу є лізингодавці, банківські установи та держава. На основі джерела [1] автори малюють діаграму взаємозалежності основних інституцій ринку лізингу, визначаючи наявність прямого та опосередкованого впливу серед учасників ринку. Лізингові компанії формують котирування на ринку лізингових послуг, який є важливою складовою розвитку сучасної лізингової галузі. Банківські установи беруть активну участь у формуванні ціни на лізингові послуги шляхом надання кредитів лізингодавцям. Державні органи стимулюють галузь лізингу через податкові пільги, які можуть значно перевищити податковий дефіцит у бюджеті за рахунок відповідних доходів галузі (рис. 1).

Рис. 1. Взаємодія та взаємозалежність учасників ринку лізингових послуг (складено автором на основі [1])

Для розвитку української банківської системи та економіки в цілому лізинговий бізнес є особливо важливим, оскільки він має багато позитивних сторін. Серед них можна виділити [2, 3]:

1. Лізинговий бізнес — ефективний спосіб інвестування, який знижує попит на кредити та стає ще одним способом фінансування.

2. Лізинг сприяє розвитку конкуренції у сфері фінансових послуг.

3. Лізинг є доповненням, а в деяких випадках і заміною традиційних каналів фінансування, таких як пряме фінансування та позики.

4. Лізинг як форма інвестування сприяє розвитку ринкової інфраструктури та розширенню зовнішньоекономічних зв'язків, оскільки взаємодіють банки та лізингові компанії з іноземними виробниками. Це в свою чергу забезпечує внутрішній ринок високоякісною технікою, обладнанням, розширенням і вдосконаленням виробництва та добробуту населення.

5. Лізинговий бізнес може стимулювати виробничі інвестиції при високих ставках позичкових процентів.

Здійснення банками лізингової діяльності також сприяє розвитку підприємництва в Україні [5, 7]:

1. Лізинг дозволяє розпочати підприємницьку діяльність або розширити виробництво та надати послуги лише з частиною коштів, необхідних для придбання приміщень та обладнання (майна), без потреби у великих одноразових витратах та залученні позикових коштів.

2. Вартість закупівлі обладнання розподіляється рівномірно протягом терміну дії договору. Звільнить кошти для інвестування в інші види активів.

3. Позикові кошти не залучаються, а в балансі компанії підтримується найкраще співвідношення власного капіталу та позикових коштів.

4. Можлива оренда, придбання обладнання та оновлення основних виробничих фондів.

5. Взятися в лізинг і купівлю обладнання, завдяки оптимізації податкових кредитів прибутковому підприємству можуть значно скоротити свою податкову базу.

6. Орендна плата, яка сплачується підприємством, включається до собівартості виробленої підприємством продукції або наданої підприємством трудової послуги та не оподатковується. Також після повної сплати вартості лізингового устаткування підприємство, як правило, стає його власником.

7. Отримання (при необхідності) додаткових послуг (інформаційних, консультативних, юридичних, повне технічне обслуговування обладнання, ремонт, страхування та ін.).

Хоча існує велика кількість позитивних факторів для розвитку лізингової діяльності україн-

ських комерційних банків, є й чимало чинників, які стримують її розвиток.

До першої групи факторів належать питання нормативно-правового характеру. Існують проблеми в законодавстві, і є великі розбіжності у визначенні сутності, форми та виду оренди. Це призводить до некоректного розкриття сутності оренди, її функцій, завдань [4].

Багато проблем, які виникають на українському ринку оренди, пов'язані зі зношенням об'єктів лізингу. Оскільки згідно із законодавством строк фінансового лізингу має збігатися зі строком амортизації обладнання, яке є предметом такого договору лізингу, довгострокова амортизація є суттєвою перешкодою для лізингових компаній, особливо для лізингоотримувачів, які бажають придбати власність і якомога швидше стати її власником.

Наступне коло питань стосується режиму оподаткування лізингового бізнесу, згідно з яким пріоритетом є забезпечення національних інтересів, а не підвищення інвестиційної активності юридичних осіб. До таких негативних факторів відносяться:

1. Не має права на податковий кредит з бюджету суми ПДВ, сплаченої при придбанні об'єкта, і не може використати податковий кредит для сплати ПДВ із суми лізингової плати;

2. Сума податку на додану вартість компенсується власними коштами лізингодавця, тому лізингодавець безпідставно збільшує вартість договору лізингу, а лізингоодержувач нараховує амортизаційні відрахування у розмірі 20% від підвищеної вартості, що впливає на збільшення лізингу, оплата і вартість готової продукції;

3. Подвійне оподаткування ПДВ лізингоодержувача: перший раз в рамках підвищення вартості об'єкта, другий — як лізингова плата.

Наступні питання стосуються організації міжнародного бізнесу. Тобто митні обмеження впливають на те, що міжнародні лізингові відносини стають збитковими порівняно з внутрішнім лізингом. А низький попит на вітчизняні товари та загальний брак окремих видів продукції стримують розвиток українського лізингу.

Також було висвітлено низку проблем, пов'язаних із відсутністю формування політики щодо перспектив лізингу на національному рівні. В Україні вони не залучені до стратегії розвитку та вдосконалення ринку оренди та не мають державної підтримки [8].

З метою вирішення питання розвитку ринку лізингової діяльності в Україні можна внести наступні пропозиції:

— взаємозалежність розміру відмови від періодичного погашення вартості лізингового майна та амортизаційних відрахувань протягом періоду оплати;

- надавати інвестиційні стимули та гарантії, зокрема пільги щодо податку на прибуток орендодавця;
- реформування податкового кодексу в частині стимулювання лізингового бізнесу;
- входить до загальної вартості придбання права оренди;
- здешевити кредитні ресурси та забезпечити ефективність лізингового бізнесу;
- податкові пільги для міжнародного лізингу високотехнологічного обладнання, імпортованого в Україну;
- зниження вартості матеріальних послуг з оформлення договорів лізингу з метою послаблення фінансового навантаження на учасників лізингової угоди;
- знижені ставки лізингу;
- розробка національної програми підтримки лізингу.

Висновки. Таким чином, розвиток ринку лізингу в Україні сприяє розвитку банківських установ і бізнесу, покращує економічну ситуацію в країні, міжнародні відносини, стимулює впровадження новітніх технологій. Тому необхідно розширити сферу діяльності комерційних банків України для надання лізингових послуг, реалізувати ефективну політику на ринку лізингу, посилити спроможність держави підтримувати його розвиток. І навпаки, основною проблемою, яка стримує розвиток банків на вітчизняному ринку лізингу, є зростання ризикованості лізингового бізнесу. Це зумовлює необхідність вдосконалення організаційних методів державного регулювання ринку лізингу на основі запровадження правової системи регулювання діяльності лізингових компаній. Їх реалізація сприятиме підвищенню ефективності діяльності вітчизняних лізингових компаній, підвищенню їх фінансової стійкості та зниженню ризиковості лізингової діяльності.

Література

1. Другова В. Т. Обґрунтування сучасної класифікації ризиків банку від лізингових операцій. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. 2013. № 2 (11). С. 68–75.
2. Калитка Г. Б. Лізинг: реалії, проблеми, перспективи. *Фінанси України*. № 2. 2009. С. 43–47.
3. Коваленко Н.П. Тенденції розвитку лізингу: світовий досвід і реалії в Україні. *Банк. справа*. 2010. № 1 (37). С. 47–52.
4. Лапішко М. Л. Використання основних функцій лізингу в сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : (зб. наук. пр.)

НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ; відп. ред. Є. І. Бойко. Львів, 2014. Вип. 1 (81) : *Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція*. С. 38–46.

5. Ляхов А.В. Лізинг. *Економіка України*. 2011. № 8. С. 57–63.

6. Підвищення ефективності взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції : моногр. за ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. К. : УБС НБУ, 2017. 482 с. (С. 441–458).

7. Сухаревич В. Т. Форми участі банків у лізинговій діяльності. *Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів : тези доп. та виступів на VII наук.-практ. конф. студ. та асп. Черкаси*, 2015. С. 177–180.

8. Annual Survey 2010 URL : <http://www.leaseurope.org/uploads/documents/stats/European%20Leasing%20Market%202010.pdf>.

References

1. Drugova, V. T. (2013). Justification of modern classification of bank risks from leasing operations. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*: Sat. Science pr. № 2 (11). P. 68–75.

2. Wicket, G.B. (2009). Leasing: realities, problems, prospects. *Finance of Ukraine*. № 2. P. 43–47.

3. Kovalenko, N.P. (2010). Trends in the development of leasing: world experience and realities in Ukraine *Bank on the right*. № 1 (37). P. 47–52.

4. Lapishko, L. (2014). Using the main leasing functions in modern conditions of development of the financial market of Ukraine. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*: (Sat. Science pr.) NAS of Ukraine, In-t region. research.; Rev. Ed. E. I. Boyko. Lviv, № 1 (81): *Financial market of Ukraine: stabilization and European integration*. P. 38–46.

5. Lyakhov, A. V. (2011). Leasing. *Economy of Ukraine*. № 8. P. 57–63.

6. Improving the efficiency of interaction between banking and real sectors of the economy in the context of globalization and European integration: monogr. according to the editors of the Doctor of Economics, Prof. O. I. Baranovsky. K.: UBS NBU, 2017. 482 pp. (P. 441–458).

7. Sukharevich, V. (2015). Forms of participation of banks in leasing activities. *Financial and credit system of Ukraine in conditions of integration and globalization processes: abstracts and performances at the VII scientific and practical. conf. stud. and asp. Cherkasy*, 2015. P.177–180.

8. Annual Survey 2010 URL : <http://www.leaseurope.org/uploads/documents/stats/European%20Leasing%20Market%202010.pdf>.

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕЄСТРАЦІЇ, ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА ВИБОРУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Анотація: Предмет дослідження є теоретично-практичні аспекти створення та діяльності юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців у сфері туризму. Метою роботи є дослідження порядку реєстрації та ліцензування, нормативного регулювання діяльності підприємництва в сфері туризму. Методологічною основою статті є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Використовувалися методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурний аналіз та синтез, проблемний. У статті розкриваються особливості створення та вибору форми підприємницької діяльності відповідно до законодавства України. Окреслено алгоритм реєстрації та отримання ліцензії для ведення туристичної діяльності. Висновки та результати статті можуть бути використані в навчально-науковий процес економічних факультетів вищих навчальних закладів. Комплексне вивчення та впровадження досвіду малого бізнесу в туризмі України націлено на досягнення своєї стратегічної мети — створення конкурентоздатного національного туристичного продукту, який би був здатний задовольнити потреби співвітчизників та іноземців.

Ключові слова: туризм, порядок відкриття туристичної діяльності, ліцензування, види бізнесу, підприємництво, туризм, моделі, оцінка ефективності підтримка розвитку, функціонування.

Summary. The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the creation and activity of legal entities, individual entrepreneurs in the field of tourism. The purpose of the work is to study the procedure for registration and licensing, regulatory regulation of entrepreneurship in the field of tourism. The methodological basis of the article is general scientific and special methods of scientific knowledge. The methods used were: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problematic. The article reveals the peculiarities of creating and choosing a form of entrepreneurial activity in accordance with the legislation of Ukraine. The algorithm of registration and obtaining a license for conducting tourist activities is outlined. The conclusions and results of the article can be used in the educational and scientific process of economic faculties of higher educational institutions. The comprehensive study and implementation of the experience of small businesses in the tourism of Ukraine is aimed at achieving its strategic goal - the creation of a competitive national tourism product that would be able to meet the needs of compatriots and foreigners.

Key words: tourism, procedure for opening tourist activities, licensing, types of business, entrepreneurship, tourism, models, evaluation of efficiency, support, development, functioning.

DOI : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-114-121

Постановка проблеми. Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні є вихід на світовий рівень туристичних послуг. Основними передумовами для цього виступають: географічне положення, наявність природного, туристського потенціалу, конкурентоспроможність туристських послуг, а в умовах сьогодення — безпека туризму. Актуальним завданням сучасної науки залишається є формування інституційних

основ створення, вибору методу оподаткування та діяльності туристичного бізнесу. Для деяких регіонів нашої країни ця форма бізнесу є найбільш питомою у наповненні місцевих бюджетів. А згодом це стане ще більш потужнішим джерелом наповнення місцевих бюджетів, тому порядок відкриття (перереєстрації, в умовах сьогодення), вибір форми бізнесу та порядок отримання ліцензування залишається актуальним.

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Пилипенко К. А., Прокопишин О. С., Гнатишин Л. Б. Інституційні основи реєстрації, ліцензування та вибору системи оподаткування підприємств туристичної сфери. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2022. № 2 (52). С. 114–121. doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-114-121.

References (APA):

Pylipenko K. A., Prokopyshyn O. S., Hnatyshyn L. B. (2022). *Instytutsiini osnovy reiestratsii, litsenzuvannia ta vyboru systemy opodatkuvannia pidpriemstv turystychnoi sfery* [Institutional fundamentals of registration, licensing and selection of the taxation system of tourism enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (52), 114–121 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2022-52-2-114-121.

Метою статті є виявлення особливостей моделі підприємництва в туризмі, а саме порядку створення даного виду бізнесу, ліцензування, вибору напрямку діяльності. В багатьох країнах світу велика увага приділяється розвитку туризму як галузі, яка дозволяє за короткий час відтворити місцеву інфраструктуру [1], наповнити місцеві бюджети та підвищити рівень зайнятості місцевого населення з підвищенням рівня життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми організації створення, ліцензування та функціонування туристичного бізнесу в Україні здійснюють М. Ігнатенко, М. Костиця, О. Марченко, Т. Пінчук, О. Сарапіна, К. Пилипенко та ін. Їх роботи висвітлюють проблеми та перспективи створення туристичних підприємств України. Серед зарубіжних дослідників с Економіка туризму займає особливе місце праці К. Х. Каравеллі, Т. Дуча, М. Кларка, М. Лонча, К. Х. Монтанер, Монтехано. Деякі напрямки розвитку підприємництва та їх вплив на розвиток регіональної економіки досліджені у працях І. Бі-

стрякова, О. Бородіної, Б. Буркінського, М. Бутко, В. Гейць, М. Долішній, В. Євдокименко, М. Малик, Л. Мармуль, І. Романюк, Т. Ткаченко, Г. Черевко та ін.

Проте глибокі розробки потребують обґрунтування вибору методів і форм оподаткування у відповідності із вибором підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація, яка утворюється під впливом організуючого центру, називаються централізованою, протилежна — децентралізована. Обидві організації реалізуються через їх об'єднання. У цьому контексті основним завданням «Організації туризму» слід вважати вивчення суб'єктів господарювання, установ, підприємств, що мають відношення до цієї сфери діяльності, а також механізмів їх взаємодії. Поняття «туризм» є досить широким та змістовним, тому при виборі напрямку туристичного бізнесу слід це розуміти. Трактують даного поняття умовно поділяють на наступні групи, представлені на рис. 1.

ТУРИЗМ	як вид розумового та фізичного виховання
	як система мандрівок
	як тимчасове переміщення з однієї країни до іншої
	як засіб проведення вільного часу, що спирається на сфери послуг, відпочинку, підвищення культурного та освітнього рівня людини
	як мандрівка, яка здійснюється з ціллю пізнання інших районів, нових країн і поєднується в деяких випадках з елементами спорту або пізнання культури побуту
	як подорож і перебування осіб у місцях, що знаходяться за межами їхнього звичного середовища
	як галузь нематеріальної сфери пов'язаної з обслуговування людей, що знаходяться поза місцем постійного проживання
	як активний відпочинок, що сприяє оздоровленню

Рис. 1. Змістовне трактування поняття «Туризм» [2]

Щодо специфічних вимог, які варто врахувати при організації туристичної діяльності, то

вони перераховані в розділі IV Закону про туризм і представлені нами на рис. 2.

Особливі умови здійснення туристичної діяльності			
Врегульовані Законом України «Про туризм» [3]			
ст. 17	ст. 18	ст. 20, ст. 21, ст. 22	ст. 23
ліцензування	сертифікація і стандартизація*	договір на туристичне обслуговування	ваучер
необхідність якого обумовлено законодавством тільки для туроператорів	процедура сертифікації проводиться тільки для встановлення категорії готелям і іншим об'єктам, які надають послуги з тимчасового розміщення (проживання)	повинен містити договір на готельне та екскурсійне обслуговування	
З метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування здійснюється ліцензування туроператорської діяльності.	(виключено) ЗУ № 124-IX від 20.09.2019 р.[4]	За договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його.	Ваучер - форма письмового договору на туристичне або на екскурсійне обслуговування, яка може використовуватися відповідно до цього Закону.

Рис. 2. Специфічні умови провадження туристичної діяльності в Україні

Туристичною діяльністю можуть займатись підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності, фізичні особи здійснюють діяльність, пов'язану з наданням туристичних послуг, тільки за наявності ліцензії, нами це представлено на рис. 3.

Отже, першим етапом створення бізнесу є його реєстрація. Залежно від вибору особи для її здійснення є окреслений законодавством перелік документів які подаються для реєстрації фізичної або юридичної особи-підприємця. Документи для державної реєстрації можуть подаватися держав-

Суб'єкт господарювання які провадять туристичну діяльність			
Юридичні особи (3 група , загальна система)		ФОП: та фізичні особи, які не є підприємцями	
Туроператори		Гіди, екскурсоводи, перекладачі, спортивні інструктори, супровідники та інші спеціалісти туристичного супроводу	
Турагенти		Турагенти	
Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	
Види туристичної діяльності що підлягають ліцензуванню			
організація прийому та обслуговування іноземних туристів в Україні (іноземний туризм)	організація прийому та обслуговування вітчизняних туристів в Україні (внутрішній туризм)	організація зарубіжних поїздок за межі України (зарубіжний туризм)	екскурсійна діяльність.

Рис. 3. Суб'єкт господарювання які провадять туристичну діяльність та підлягають ліцензуванню

ному реєстратору (виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси) у паперовій (особисто або поштовим відправленням) або електронній формі. Нормативні акти,

якими регламентується надання адміністративної послуги щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань наведені в табл. 1. Алгоритм проведення реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань наведених у табл. 2.

Таблиця 1

Нормативне регулювання порядку реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

Нормативні акти, якими регламентується надання адміністративної послуги		
1.	Закони України	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»
2	Акти Кабінету Міністрів України	—
3	Акти центральних органів виконавчої влади	Наказ Міністерства юстиції України від 18.11.2016 № 3268/5 «Про затвердження форм заяв у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 18.11.2016 за № 1500/29630; наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 № 359/5 «Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09.02.2016 за № 200/28330; наказ Міністерства юстиції України від 23.03.2016 № 784/5 «Про затвердження Порядку функціонування порталу електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 23.03.2016 за № 427/28557

Алгоритм умови реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб -підприємців та громадських формувань

Умови отримання адміністративної послуги		
1	Підстава для отримання адміністративної послуги	Звернення уповноваженого представника юридичної особи (далі — заявник)
2	Вичерпний перелік документів, необхідних для отримання адміністративної послуги	Заява про державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Якщо документи подаються особисто, заявник пред'являє документ, що відповідно до закону посвідчує особу. У разі подання документів представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що підтверджує його повноваження (крім випадку, коли відомості про повноваження цього представника містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань)
3	Спосіб подання документів, необхідних для отримання адміністративної послуги	1. У паперовій формі документи подаються заявником особисто або поштовим відправленням. 2. В електронній формі документи подаються через портал електронних сервісів
4	Платність (безоплатність) надання адміністративної послуги	Безоплатно
5	Строк надання адміністративної послуги	Державна реєстрація проводиться за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови у державній реєстрації протягом 24 годин після надходження документів, крім вихідних та святкових днів. Зупинення розгляду документів здійснюється у строк, встановлений для державної реєстрації. Строк зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації, становить 15 календарних днів з дати їх зупинення
6	Перелік підстав для зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації	Подання документів або відомостей, визначених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», не в повному обсязі; невідповідність документів вимогам, установленим статтею 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»; невідповідність відомостей, зазначених у заяві про державну реєстрацію, відомостям, зазначеним у документах, поданих для державної реєстрації, або відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; невідповідність відомостей, зазначених у документах, поданих для державної реєстрації, відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; невідповідність реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта) відомостям, наданим відповідно до статті 13 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»; подання документів з порушенням встановленого законодавством строку для їх подання

Умови отримання адміністративної послуги		
7	Перелік підстав для відмови у державній реєстрації	Документи подано особою, яка не має на це повноважень; у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань містяться відомості про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії; не усунуто підстави для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку; документи суперечать вимогам Конституції та законів України
8	Результат надання адміністративної послуги	Внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; повідомлення про відмову у державній реєстрації із зазначенням виключного переліку підстав для відмови
9	Способи отримання відповіді (результату)	Результати надання адміністративної послуги у сфері державної реєстрації (у тому числі виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань) в електронній формі оприлюднюються на порталі електронних сервісів та доступні для їх пошуку за кодом доступу. За бажанням заявника з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань надається виписка у паперовій формі з проставленням підпису та печатки державного реєстратора та печатки, визначеної Законом України «Про нотаріат» (у випадку, якщо державним реєстратором є нотаріус) — у разі подання заяви про державну реєстрацію у паперовій формі. У разі відмови у державній реєстрації документи, подані для державної реєстрації, повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення

Особливою умовою ведення туристичного бізнесу є отримання ліцензії на ведення діяльності. Для туроператорів діють Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України від 10.07.2013 р. № 465 [6].

Ліцензійні умови є нормативно-правовим актом, положення якого встановлюють кваліфікаційні, організаційні, технологічні та інші вимоги для провадження певного виду господарської діяльності. Суб'єкт господарювання зобов'язаний провадити певний вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відповідно до встановлених для цього виду діяльності ліцензійних умов.

Ліцензія на туроператорську діяльність видається Державним агентством з туризму та курортів України, яке встановлює порядок їх видачі, умови і правила здійснення туристичної діяльності та контроль за їх дотриманням.

У заяві про видачу ліцензії повинні міститися такі дані:

відомості про суб'єкта господарювання заявника:

— найменування, місцезнаходження, банківські реквізити, ідентифікаційний код — для юридичної особи;

— прізвище, ім'я, по батькові, дані паспорта громадянина України (серія, номер паспорта, ким і коли виданий, місце проживання), ідентифікаційний номер фізичної особи-платника податків

та інших обов'язкових платежів — для фізичної особи;

У разі наявності у заявника — юридичної особи філій, інших відокремлених підрозділів, за місцем яких буде провадитися заявлена діяльність, а у заявника — фізичної особи-підприємця місце провадження заявленої діяльності у заяві зазначається їх місцезнаходження.

Фінансове забезпечення відповідальності. Ст. 15 Закону про туризм зобов'язує всіх туроператорів та турагентів здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності перед туристами гарантією банку або іншої кредитної установи [3].

Ця вимога зумовлена бажанням законодавців захистити права та законні інтереси туриста у випадку, якщо туроператор чи турагент причинять йому збитки, які можуть бути заподіяні туристу в разі неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання туроператора чи турагента банкрутом. Такі збитки пов'язані з невиконанням туроператором чи турагентом зобов'язань перед туристом у вигляді ненадання або неналежного надання туристичних послуг у відповідності з умовами договору на туристичне обслуговування. У таких випадках банки чи інші кредитні установи, що видали гарантію, зобов'язані при представленні туристом всіх передбачених законодавством документів, відшкодувати йому витрати на повернення до місця постійного прожи-

вання (перебування), вартість ненаданих послуг, передбачених договором.

Запровадження механізму фінансових гарантій та встановлення туроператорського виду діяльності як виключного проведено з метою досудового захисту прав туриста як споживача в багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні. Це пов'язано з тим, що замовлення, оплата та користування туристичними послугами можуть бути розірвані за місцем і в часі — як правило, місце продажу та місце надання туристичних послуг не співпадають і спочатку відбувається оплата, а потім споживання туристичних послуг. Тобто турист виступає своєрідним кредитором туроператора. А така специфіка діяльності потребує певного законодавчого захисту туриста.

Мінімальний розмір фінансового забезпечення цивільної відповідальності (гарантії банку або іншого кредитного закладу) перед туристами для туроператора ставить суму не менше суми 20 000 євро, а якщо туроператор надає послуги виключно з внутрішнього і виїзного туризму — не менше суми еквіваленту 10 000 євро, а для турагента — не менше 2 000 євро.

Зареєструвавши туристичний напрямок бізнесу необхідно розуміти важливість та нормативне регулювання даної сфери на національному та міжнародному рівні.

Україна, до введення в дію воєнного стану (який дія з 24 лютого 2022 року та по теперішній

час) активно розвивала міжнародні відносини в сфері туризму, залучаючись до наявної договірної бази, міжнародних туристичних організацій. Механізми реалізації та активізації цієї співпраці полягають в підписання багатосторонніх та двосторонніх угод, створення міжвідомчих робочих груп з туризму. Вхідження України до ряду міжнародних туристських організацій, в тому числі і ВТО, допомагає у виході на 15 міжнародні туристичні ринки, залученні інвестицій, покращенню інформаційної представленості України у світі.

Сьогодні в Україні існує два основних види оподаткування туристичної діяльності: загальна система оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності (передбачена законодавством України); спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для фізичних осіб-підприємців.

Податкова система України — це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів і державних цільових фондів. Державні податки, які є специфічними для різних галузей, пов'язаних із туризмом як видом діяльності регламентуються Податковим кодексом України [5]. Питанню податкового навантаження на туристичний бізнес слід приділяти окремі дослідження.

Юридичні особи та фізичних особи — підприємці які здійснюють туристичну діяльність можуть обрати одну із систем оподаткування передбаченої ПКУ [7] (рис. 4).

Туроператор як юридична особа		Турагенти зареєстровані як ФОП			
Система оподаткування					
загальна система оподаткування	третя група спрощеної системи оподаткування (сума доходу протягом календарного року не повинен перевищувати 5 млн. грн)		загальна система оподаткування	спрощеної системи оподаткування	
Розмір та вид податків				суми податків та внесків для фізичних осіб-підприємців- платників єдиного податку складатимуть	
18 % податку на прибуток ПДВ – 20 %	3 % доходу для платників ПДВ	5 % доходу для неплатників ПДВ	ПДФО — за ставкою 18 % та військовий збір –1,5 % (із суми чистого оподаткованого доходу, тобто різниці між загальним оподатковуваним доходом (виручкою від реалізації товарів, робіт або послуг у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з веденням господарської діяльності)	ФОП I група	ФОП II група
				Розмір залежить	
				10 % від прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня поточного року	20 % від мінімальної заробітної плати, встановленої Законом на 01 січня поточного року

Рис. 4. Системи оподаткування для юридичних та фізичних осіб-підприємців які здійснюють туристичну діяльність

Розбудова бізнесу та її зміцнення окресляють необхідність податкових інструментів які повинні передбачати оптимізацію кількості та величини податків для підприємств туристично сфери, надання податкових пільг під конкретні проекти, які спрямовані на розв'язання регіональних і соціальних проблем, при приватному інвестуванні у туристичну діяльність. До них належать: податкове регулювання, оптимізація кількості і величини податків у туристично діяльності; створення сприятливих умов для залучення інвестицій та здійснення інновацій; бюджетне фінансування національних програм розвитку рекреації та туризму; надання податкових пільг для розв'язання проблем соціального та екологічного туризму, утворення відповідних регіональних кластерів.

Висновки. Особливості системи оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності в галузі туризму є досить цікавим питанням. Зокрема вплив податку на додану вартість на діяльність суб'єктів підприємництва в туризмі при обчисленні бази оподаткування в процесі їх господарської діяльності. Визначено можливі варіанти обрання системи оподаткування залежно від вибору та реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Також дослідивши порядок реєстрації та ліцензування туристичної діяльності, як бачимо дана процедура є прозора і не вимагає багато зусиль та часу, відтак можна зареєструватись через податковий потрал і протягом 24 годин отримати Свідотство про реєстрацію юридичної чи фізичної особи –підприємця. Проаналізовано загальну та спрощену систему оподаткування, з яких ми бачимо переваги спрощеної системи оподаткування для суб'єктів туристичного бізнесу. Запропоновано обрати найбільш прийнятний варіант системи оподаткування для фізичних осіб підприємців працюючих в сфері туризму.

Щодо системи оподаткування, то її слід обирати, залежно від показників фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання-туроператора. Для цього необхідно розрахувати очікувані суми податків за обома варіантами оподаткування для фактичних або планових показників діяльності підприємства. Стосовно турагентів фізичних осіб підприємців, найбільш прийнятним варіантом оподаткування для них буде третя група спрощеної системи оподаткування, але за умови, що граничний обсяг доходу не перевищуватиме 5 млн. грн. за календарний рік.

Література

1. Ignatenko, M. M., Sarapina, O. A., Sakun, A. Zh., Marmul, L. O., Pylypenko, K. A. Models of Implementation of Enterprises in Agricultural Green Tourism in European Countries and Assessment of Their Efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)* ISSN: 2278–3075, Volume-8 Issue-12,

October 2019. URL: <https://www.ijitee.org/wp-content/uploads/papers/v8i12/L32401081219.pdf>.

2. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2009. 248 с.

3. Про туризм : Закон України, затверджений ВРУ від 15.09.1995 р. за № 324/95–ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.11.2022)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію»: закон України від 13.05.2022р. за №124–ІХ Url:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#n415> (дата звернення 30.11.2022)

5. L.O. Marmul, O.A. Marchenko, K. A. Pylypenko, T. G. Velychko and V.G. Granovskaya, Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development, *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 287–293. URL:<http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&ITType=3>.

6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності: Наказ Міністерства інфраструктури України від 10.07.2013 р. за № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1275-13#Text>

7. Податковий кодекс України — Закон України, затверджений ВРУ від 02.12.2010 р. за № 2755. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 30.11.2022)

References

1. Ignatenko, M. M., Sarapina, O. A., Sakun, A. Zh., Marmul, L. O., Pylypenko, K. A. Models of Implementation of Enterprises in Agricultural Green Tourism in European Countries and Assessment of Their Efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)* ISSN: 2278–3075, Volume-8 Issue-12. URL: <https://www.ijitee.org/wp-content/uploads/papers/v8i12/L32401081219.pdf>.

2. Korol O. D., Krachylo M. P. Tourism management: education. manual K.: Znannia, 2009. 248 p.

3. Pro turyzm : Zakon Ukrayiny, zatverdzhenny VRU vid 15.09.1995 r. za № 324/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny u zv'yazku z pryynyattiam Zakonu Ukrayiny «Pro standartyzatsiyu»: zakon Ukrayiny vid 13.05.2022r. za №124–ІХ Url:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#n415>

5. Marmul, L. O., Marchenko, O. A., Pylypenko, K. A., Velychko, T. G. and Granovskaya, V. G. Financial And Taxation Aspects Of Tourism

Activities Development, International Journal of Management (IJM), 11 (3), 2020, pp. 287–293. URL:<http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=3>.

6. On the approval of the Licensing conditions for conducting tour operator activities: Order of the Ministry of Infrastructure of Ukraine dated 07.10.2013

No. 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1275-13#Text>

7. The Tax Code of Ukraine — the Law of Ukraine, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine dated 02.12.2010 under No. 2755. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (date of application 30.11.2022)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антошкін Вадим Костянтинович, доцент кафедри економіки і фінансів ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу», доктор економічних наук, доцент.

03115, м. Київ, Бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в.

Наукові інтереси: соціально-економічна безпека України.

Антошкіна Лідія Іванівна, ректор ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу», доктор економічних наук, професор.

03115, м. Київ, бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в.

Наукові інтереси: економіка вищої освіти, стратегічне управління підприємством.

Бритвєнко Анастасія Сергіївна, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кандидат економічних наук, доцент.

72319, Запорізька обл., м. Запоріжжя, Мелітополь, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: управління та маркетинг у готельно-ресторанному бізнесі.

Верховод Ірина Сергіївна, доцент кафедри соціо-економіки та управління персоналом Київського національного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат економічних наук.

02166, м. Київ, проспект Лісовий, 11, кв. 32.

Наукові інтереси: економіка праці, соціальна сфера та соціально-трудова відносини.

Воровка Володимир Петрович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри екологічної безпеки та раціонального природокористування Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

72319, Запорізька обл., м. Запоріжжя, Мелітополь, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: екологічна безпека та раціональне природокористування в Україні.

Гладкоскок Олександр Анатолійович, аспірант Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: туристичні підприємства, конкурентоспроможний розвиток, транскордонне співробітництво.

Гнатишин Людмила Богданівна, завідувач кафедри обліку та оподаткування Львівського національного університету природокористування, доктор економічних наук, професор.

80381, Львівська область, м. Дубляни, Жовківський район, вул. В. Великого, 1.

Наукові інтереси: облік та оподаткування.

Добренко Олег Олегович, доцент кафедри економіки і фінансів ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу», кандидат економічних наук, доцент.

03115, м. Київ, Бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в.

Наукові інтереси: професійний ринок праці.

Ігнатенко Микола Миколайович, завідувач кафедри економіки Університету Григорія Сковороди в Переяславі, доктор економічних наук, доцент, професор.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: економіка підприємств, сільський зелений туризм, соціальна відповідальність.

Красножон Анастасія Сергіївна, аспірантка, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна.

Наукові інтереси: конкурентоспроможний розвиток малих підприємств, діджиталізація бізнес-процесів.

Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту ім. Л. І. Михайлової Сумського національного аграрного університету.

40000, Суми, Сумська область, вул. Герасима Кондратьєва, 160.

Наукові інтереси: економіка аграрних підприємств.

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри обліку і оподаткування Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: бухгалтерський облік і аналіз у аграрній сфері.

Кучеренко Світлана Юріївна, декан фінансово-гуманітарного факультету Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат економічних наук, доцент.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: економічна теорія, аграрна економіка.

Левасва Людмила Юріївна, доцент кафедри економіки Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат економічних наук, доцент.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: основні проблеми забезпечення послугами соціальної інфраструктури населення сільських територій.

Мармуль Лариса Олександрівна, професор кафедри економіки Університету Григорія Сковороди в Переяславі, доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: розвиток аграрних підприємств і сільських територій.

Марченко Оксана Анатоліївна, професор, завідувач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор економічних наук, професор.

69000, Запорізька область, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: системне управління розвитком та удосконаленням економіки підприємств, туризму й готельно-ресторанного бізнесу; впровадження інновацій, стратегій маркетингу у діяльність; формування іміджевих брендів туристичних дестинацій і кластерів; розробка принципів, механізмів та інструментів підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання регіонів на засадах удосконалення інтелектуального потенціалу трудових ресурсів, інфраструктури, збереження довкілля.

Огорь Ганна Миколаївна, асистент кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

73003, м. Херсон, просп. Ушакова, 44.

Наукові інтереси: контролінг, функціонування національної інноваційної системи України.

Пилипенко Катерина Анатоліївна, професор кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, професор.

72319, Запорізька обл., м. Запоріжжя, Мелітополь, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: міжнародний та національний бухгалтерський облік.

Плецький Олександр Петрович, аспірант кафедри фінансів, спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» I року навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

08401, м. Переяслав, вул. Сухомлинського 30, Україна.

Наукові інтереси: фінанси, банківська справа та страхування.

Постол Анатолій Анатолійович, професор кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор економічних наук, професор.

69000, Запорізька область, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: організаційно-економічний механізм та інструменти підвищення ефективності функціонування й розвитку підприємств сільського зеленого туризму, готельно-ресторанного господарства, агробізнесу.

Прокопишин Оксана Степанівна, доцент кафедри обліку та оподаткування Львівського національного

університету природокористування, кандидат економічних наук, доцент.

80381, Львівська область, м. Дубляни, Жовківський район, вул. В. Великого, 1.

Наукові інтереси: облік та оподаткування.

Пулянович Олена Василівна, доцент кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

73003, м. Херсон, просп. Ушакова, 44.

Наукові інтереси: регіональна економіка, управління персоналом.

Романюк Ірина Анатоліївна, доцент кафедри маркетингу, управління репутацією та клієнтським досвідом Державного біотехнологічного університету, доктор економічних наук.

61000, м. Харків, вул. Алчевських, 44.

Наукові інтереси: сільське господарство, інтенсивний розвиток, туристичний ринок.

Рунчева Наталія Вікторівна, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор економічних наук, доцент.

72319, Запорізька обл., м. Запоріжжя, Мелітополь, вул. Наукового містечка, 59.

Наукові інтереси: управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки.

Руснак Алла Валентинівна, професор кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, доктор економічних наук, професор.

73003, м. Херсон, просп. Ушакова 44.

Наукові інтереси: регіональна економіка, функціонування національної інноваційної системи України.

Семенов Василь Федорович, професор кафедри Підприємництво та туризм Одеського національного морського університету, доктор економічних наук, професор.

65029, Одеса, Одеська область, вул. Мечникова, 34.

Наукові інтереси: підприємництво та туризм в Україні.

Слюсар Світлана Тимофіївна, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат економічних наук.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: бухгалтерський облік.

Фоміченко Інна Петрівна, доцент кафедри менеджменту Донбаської державної машинобудівної академії, кандидат економічних наук.

84313, Донецька обл., м. Краматорськ, вул. Академічна, 72 (тимчасово м. Тернопіль).

Наукові інтереси: управління маркетингом / надання послуг, інформаційний маркетинг на підприємстві, управління маркетинговими стратегіями на промислових підприємствах.

Шашко Вікторія Олександрівна, доцент кафедри менеджменту Донбаської державної машинобудівної академії, кандидат економічних наук.

84313, Донецька обл., м. Краматорськ, вул. Академічна, 72 (тимчасово м. Тернопіль).

Наукові інтереси: організація та управління виробництвом / наданням послуг, операційний менеджмент, менеджмент освіти.

Юрченко Юлія Юріївна, завідувач кафедри економіки і фінансів ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу», доктор економічних наук, професор.

03115, м. Київ, бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в.

Наукові інтереси: туризм в Україні.

Яценко Владислав Ігорович, аспірант Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: підприємства екологічного та культурно-пізнавального туризму, приміські та сільські території.

Яценко Ярослав Ігорович, аспірант Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: туристичні підприємства, управління та маркетинг, поведінкова економіка.

БЕРДЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ

Наукове видання

**ВІСНИК
БЕРДЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ**

№ 2(52)'2022

Науковий економічний журнал

Українською, російською та англійською мовами

Технічний редактор *Д. В. Акіндєєв*

Адреса редакції:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

Підписано до друку 29.12.2022 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура «Newton С». Друк — лазерний.

Ум. друк. арк. 14,42. Обл.-вид. арк. 14,23.

Наклад 50 прим. Зам. № 67

Друк ТОВ «УСПІХ ПРИНТ»

69035, Запорізька обл., м. Запоріжжя,
пр-т Соборний/вул. Південноукраїнська,
дом 161/7, оф. 12